

Специјални извјештај

**о стању у установама у којима су смјештена
дјеца у сукобу са законом**

Децембар 2021. године, Бања Лука

Специјални извјештај о стању у установама у којима су смјештена дјеца у сукобу са законом

Децембар 2021. године, Бања Лука

Аутори Извјештаја

Омбудсмани:

- проф. др Љубинко Митровић
- др Јасминка Џумхур
- дип. iur Нивес Јукић

Радна група:

- Ведрана Павловић, помоћница омбудсмана
- Александра Марин Диклић, помоћница омбудсмана
- Андреа Чалук, стручна савјетница
- Дејана Козомара, стручна савјетница
- Хари Хамзић, стручни савјетник
- Алма Мехонић Кишић, стручна савјетница

Технички уредио:

Драган Перић, шеф Одјела за информационе технологије

Ставови и мишљења изнесена у овој публикацији искључива су одговорност аутора и не одражавају нужно мишљења и ставове Владе Швицарске и Шведске, као ни УНИЦЕФ-а у БИХ.

САДРЖАЈ

I УВОД.....	5
II МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА.....	7
III РЕЛЕВАТНО ЗАКОНОДАВСТВО.....	9
IV АНАЛИЗА ТРЕНУТНОГ СТАЊА У УСТАНОВАМА У КОЈИМА СУ СМЈЕШТЕНА ДЈЕЦА У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ.....	12
4.1. Установе за извршење казне малољетничког затвора.....	12
4.2. Установа за извршење заводске васпитне мјере упућивања у васпитно- поправни дом.....	29
4.3. Установа за извршење заводске васпитне мјере упућивања у васпитну установу	40
4.4. Установе за извршење васпитне мјере упућивања у васпитни центар.....	50
V ИСКУСТВА И ПОСТУПАЊА СУДОВА, ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД, ТУЖИЛАШТАВА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ПРАВА ДЈЕЦЕ У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ.....	63
5.1. Судови.....	64
5.2. Центри за социјални рад/службе социјалне заштите.....	68
5.3. Тужилаштва.....	79
VI ГЕНЕРАЛНЕ ЗАБРИНУТОСТИ ОМБУДСМАНА.....	84
VII ПРЕПОРУКЕ ОМБУДСМАНА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.....	86
АНЕКС I.....	88

I УВОД

Институција омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине независна је институција, успостављена у циљу промовисања добре управе и владавине права, заштите слобода физичких и правних лица, како је гарантовано Уставом Босне и Херцеговине и међународним споразумима, а који се налазе у додатку Устава. На основу надлежности утврђених Законом о омбудсману за људска права Босне и Херцеговине, Омбудсмани развијају своје стратешке циљеве, како би се остварила мисија и визија Омбудсмана Босне и Херцеговине, а то су, између осталог, што ефикаснија заштита и промовисање људских права и сарадња с органима и институцијама Босне и Херцеговине, као и сарадња с невладиним организацијама и грађанима. Омбудсмани у свом раду посебну пажњу посвећују заштити права дјетета кроз рад Одјељења за праћење остваривања права дјете које дјелује од 2009. године. Рад Одјељења за праћење остваривања права дјете преваходно је у функцији заштите, остварења и афирмације права и слобода дјете у складу са датом УН Конвенцијом о правима дјетета. Посебна пажња посвећена је уклањању препрека за досљедну примјену како овог, тако и других међународних аката ратификованих од стране Босне и Херцеговине, те анализи кључних узрока нефункционисања структура власти код доношења одлука које се тичу дјете.

Омбудсмани су захваљујући подршци Уницефа у Босни и Херцеговини, током 2016. године и 2018. године посјетили све установе у којима малољетници у сукобу са законом извршавају кривичне санкције институционалног карактера на подручју Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске. Након обављених посјета сачињени су „Анализа стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у Босни и Херцеговини“ и Извјештај о реализацији препорука из документа под називом „Анализа стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у Босни и Херцеговини“¹. Циљ сачињавања анализе и извјештаја био је да се, поред промовисања права малољетника у установама у којима се извршавају кривичне санкције институционалног карактера, покушају сагледати резултати третмана који се постижу тренутним рјешењима у систему извршења малољетничких кривичних санкција у Босни и Херцеговини, укаже на примјере добре праксе у раду с малољетницима у сукобу са законом и утврде фактори који имају негативан утицај на функционисање овог система. Полазећи од најбољег интереса дјете, Омбудсмани су настојали идентификовати главне недостатке и проблеме у тадашњој структури институционалног третмана малољетника који издржавају санкције и у том правцу понудити рјешења и препоруке надлежним органима које би на суштински и прагматичан начин допринијеле побољшању положаја малољетника у сукобу са законом и пружили подршку за процес реформе њиховог институционалног третмана.

Током 2021. године настављена је сарадња Омбудсмана и Уницефа и извршене су поново посјете свим установама. Циљ заједничке сарадње Омбудсмана и Уницефа јесте и даље унапређење права дјетета које је у сукобу са законом. Овим извјештајем, Омбудсмани желе подсјетити надлежне органе на садржај издатих препорука и истаћи

¹ Сви документи доступни на web страници Институције омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине www.ombudsmen.gov.ba;

њихов значај, јер препоруке Омбудсмана представљају јасан правац дјеловања надлежних органа. Настојања су Омбудсмана да се у што већој мјери имплементирају издате препоруке, а то је и разлог због којег Уницеф у Босни и Херцеговини и даље пружа подршку Омбудсменима.

Заједничка сарадња је резултирала израдом Специјалног извјештаја о стању у установама у којима су смјештена дјеца у сукобу са законом, а овај пут, поред израде извјештаја, урађена је и свеобухватна методологија за посјете установама овог типа која се може користити приликом свих наредних посјета и то не само од Омбудсмана, већ и од других релевантних фактора (попут *ad hoc* формираних комисија или невладиних организација итд.).

Заштита малољетника у сукобу са законом од тортуре, нељудског и понижавајућег третмана јесте перманентан задатак свих надлежних органа и институција, и она подразумијева активну улогу не само превентивних механизма, већ и Омбудсмана, представника законодавне власти, правосуђа и организација цивилног друштва. Управо зато, а руководећи се најбољим интересом дјетета, Омбудсмани у заштити права дјеце у сукобу са законом остварују континуитет од 2013. године² и сматрају да су својим активностима допринијели позитивним промјенама у свим установама у периоду од 2013. до 2021. године. Међутим, истовремено изражавају забринутост, јер су закони о поступању о заштити и поступању с малољетницима у кривичном поступку у ентитетима у Босни и Херцеговини³ у примјени већ неколико година и неспорно је много тога урађено с циљем унапређења права дјетета у овој области, али како истовремено не могу бити у потпуности задовољни, и даље инститирају на досљедној и потпуној примјени закона и заговарају промјене које ће допринијети унапређењу права дјеце у сукобу са законом.

Установе које су обухваћене овим извјештајем су Казнено-поправни завод Бања Лука, Казнено-поправни завод Орашје, КЈУ Васпитни центар Тузла, Казнено-поправни завод Сарајево, Казнено-поправни завод Источно Сарајево, ЈУ Завод за васпитање мушке дјеце и омладине Сарајево и КЈУ Васпитни центар Кантона Сарајево⁴.

Омбудсмани исказују захвалност руководиоцима и особљу установа обухваћених посјетама који су члановима Радне групе пружили све потребне информације, несметан приступ свим просторијама, евиденцијама и омогућили разговор с дјецом.

² Израђен Специјални извјештај Млади и дјеца у сукобу са законом;

³ Закони објављени у Службеном гласнику Републике Српске бр. 13/2010, 61/2013 и 68/2020 и Службеним новинама Федерације Босне и Херцеговине бр. 7/2014 и 74/2020;

⁴ Преглед установа и датум посјета приказани у Анексу I

II МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Специјални извјештај о стању у установама у којима су смјештена дјеца у сукобу са законом представља оцјену тренутног стања и истраживачког је карактера.

Омбудсмани се у овом извјештају позивају и на раније установљене забринутости и уочене недостатке, полазећи од ранијих искустава и упућених препорука.

Извјештај је сачинила Радна група формирана у оквиру Институције омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине која је у периоду од 13. 9. до 28. 9. 2021. године посјетила све установе. Све посјете су биле најављене, а о раду Омбудсмана и о посјетама обавијештена су надлежна ресорна министарства⁵, која врше надзор над радом установа.

У односу на наше специјалне извјештаје из 2013, 2016. и 2018. године, код израде овог извјештаја Радна група је у раду примијенила нову Методологију, која је подразумијевала да се прије извршених посјета, свим установама доставе на одговор упитници а у циљу прикупљања основних података о самој установи и о дјечи. Након што су установе у остављеном року доставиле тражене податке, извршена је анализа добијених информација, те су прослијеђени упитници свим надлежним субјектима који су упутили дјецу у установу, односно и тзв. вањским субјектима – судовима, тужилаштвима и центрима за социјални рад. С тим у вези, овај извјештају садржи свеобухватну анализу добијених података из упитника који су досатављени како од стране установа, надлежних центара за социјални рад тако и од стране судова и тужилаштва.

Током посјета установама чланови Радне групе су се подијелили и разговарали с дјецом, административним и стручним особљем, а извршен је и увид у релевантну документацију која се тиче малолетника и њиховог третмана у установи. Разговори су обављени и с руководиоцима установа.

Приликом разговора у установи кориштени су исти протоколи, односно водичи за разговор, који ће, попут истакнутих упитника, бити саставни дио свеобухватне методологије. Важно је истакнути да су Омбудсмани овом приликом више пажње посветили третману дјеце у сукобу са законом, што никако не значи да је мање пажње посвећено просторним ресурсима и проблемима у организацији установа и кадровској структури.

Након сагледавања стања у установама, Омбудсмани су на крају овог извјештаја упутили препоруке, с напоменом да су неке од препорука из ранијих извјештаја поновљене и поново упућене надлежним, јер је установљено да нису реализоване, а да и те како постоји потреба за њиховом имплементацијом како би се унаприједила права дјеце у сукобу са

⁵ Федерално министарство правде, Министарство правде Републике Српске, Министарство правосуђа и управе Тузланског кантона и Министарство за рад, социјалну политику, расељена лица и избјеглице Кантона Сарајева;

законом. Прије финализирања коначног извјештаја, а на основу раније постигнутих договора, радна верзија извјештаја достављена је свим установама на коментар⁶.

⁶ У остављеном року Малољетнички затвор Источно Сарајево и КЈУ Васпитни центар Кантона Сарајево доставили су примједбе и коментаре на текст Специјалног извјештаја о стању у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом (примједбе и сугестије КЈУ Васпитни центар Кантона Сарајево су у потпуности уважене, јер се радило о техничким исправкама у тексту, док су коментари Малољетничког затвора дословно цитирани у тексту Специјалног извјештаја); Такође, Омбудсмени су запримили акт Казнено-поправног завода Бањалука број 08/1.022/244-2888/21-3 од 01.12.2021. године, са напоменом да је акт запримљен обичном, а не препорученом поштом, и то дана 06.12.2021. године, након истека остављеног рока. Међутим, уважавајући добру сарадњу ове установе са Омбудсменима, у тексту Специјалног извјештаја наведени акт ће бити дословно цитиран.

III РЕЛЕВАТНО ЗАКОНОДАВСТВО

Конвенцијом о правима дјетета Босна и Херцеговина⁷ је преузела обавезу заштите једнаких и неotuђивих, темељних права сваког дјетета, његовог достојанства, развој личности и средине у којој ће дијете одрастати, те осигурања заштите дјецe у области малољетничког правосуђа.

Државе чланице су овом конвенцијом обавезане на предузимање мјера како ниједно дијете не би било подвргнуто мучењу или другом окрутном, нечовјечном или понижавајућем поступку или казни⁸. Хапшење, притварање или затварање дјетета сходно одредбама Конвенције обављаће се у складу са законом, као крајња мјера и на најкраће могуће вријеме⁹. Конвенција прописује обавезу да се према сваком дјетету којем је одузета слобода поступа људски, с поштовањем урођеног достојанства и на начин који уважава потребе његовог узраста¹⁰. Такође, прописује да ће свако дијете којем је одузета слобода бити одвојено од одраслих, осим када то није у његовом интересу, те ће му, осим у изузетним околностима, бити обезбијеђено одржавање контаката с породицом дописивањем и посјетама¹¹.

Међународни оквир у области малољетничког правосуђа такође укључује и међународне стандарде на које су се Омбудсмани Босне и Херцеговине посебно осврнули у извјештају „Анализа стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у Босни и Херцеговини” из 2016. године: Стандардна минимална правила УН–а за поступање са затвореницима *тзв. (Менделина правила)*¹², Процедуре за ефикасну имплементацију ових стандарда¹³, Основни принципи третмана затвореника¹⁴, Правила УН–а за заштиту малољетних лица лишених слободе *тзв. (Холандска правила)*¹⁵, Стандардна минимална правила УН–а за малољетничко правосуђе из 1985. године *тзв. Пекинска правила*¹⁶, Правила УН–а за поступање са женама затвореницама и примјену алтернативних мјера према женама преступницама *тзв. Бангочка правила*¹⁷, Стандардна минимална правила УН–а за мјере алтернативне институционалном третману *тзв. Токијска правила*¹⁸, Смјернице УН–а за превенцију малољетничке делинквенције *тзв. Ријадске смјернице*¹⁹, Правила УН–а за заштиту малољетника лишених слободе *тзв.*

⁷ Конвенција је усвојена од стране Генералне скупштине УН-а 20. 11. 1989. године, а ступила је на снагу 2. 9. 1990. године. Закон о ратификацији Конвенције о правима дјетета, Скупштина СФРЈ, Међународни уговори 15/90. Босна и Херцеговина је чланица Конвенције по основу сукцесије од 1. 9. 1993. године;

⁸ Члан 37. став а) Конвенције о правима дјетета;

⁹ Члан 37. став б) Конвенције;

¹⁰ Члан 37. став ц);

¹¹ Ибид;

¹² Усвојена 1955. године од стране УН–а;

¹³ Резолуција Економско–социјалног савјета број:1984/47, ANNХ;

¹⁴ Основни принципи за поступање према затвореницима, усвојени и проглашени Резолуцијом Генералне скупштине, УН-а, број 45/111 од 14. 12. 1990. године;

¹⁵ Усвојена 1990. године од стране УН–а;

¹⁶ Усвојена 1985. године од стране УН–а;

¹⁷ Усвојена 22. 7. 2010. године од стране УН–а, Резолуцијом број 2010/16;

¹⁸ Усвојена 1990. године од стране УН–а

¹⁹ Усвојене 1990. године од стране Генералне скупштине УН–а, Резолуцијом број 45/112 од 14. 12. 1990. године;

*Хаванска или ЈДЛ правила*²⁰, Европска правила о друштвеним санкцијама и мјерама за спровођење малолетничког кривичног правосуђа - *тзв. Бечка правила*²¹.

Закони који представљају основ за израду специјалног извјештаја о Стању у установама у којима су смјештена дјеца у сукобу са законом су: Закон о заштити и поступању с дјецом и малолетницима у кривичном поступку усвојен у Републици Српској током 2010. године²², затим у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине усвојен у новембру 2011. године²³, те на крају у Федерацији Босне и Херцеговине, усвојен 2014. године²⁴.

Када је у питању област поступања према малолетницима у сукобу са законом, поред наведених закона као примарног извора, у кривичним поступцима примјењују се и други општи принципи и институти кривичног права (материјалног, процесног и извршног), уколико нису у супротности са законима о заштити и поступању с дјецом и малолетницима у кривичном поступку.

На нивоу Босне и Херцеговине кривичноправни статус малолетника у сукобу са законом регулисан је Кривичним законом Босне и Херцеговине²⁵. Надаље, у вези с уређењем кривичноправног статуса малолетника у Федерацији Босне и Херцеговине нормативну основу чине и Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине²⁶, Закон о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине²⁷, Закон о извршењу кривичних санкција Федерације Босне и Херцеговине²⁸, Уредба о примјени васпитних препорука према малолетницима²⁹, Правилник о дисциплинској одговорности малолетника који се налазе на извршењу заводских васпитних мјера или издржавању казне малолетничког затвора³⁰ и Правилник о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малолетним учиниоцима кривичних дјела³¹.

У Републици Српској у поступцима према малолетницима примјењују се и Кривични законик Републике Српске³², Закон о кривичном поступку Републике Српске³³, Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција Републике Српске³⁴, Правилник о примјени

²⁰ Усвојена 1990. године од стране Генералне скупштине УН-а, Резолуцијом број 45/113 од 14. 12. 1990. године;

²¹ Бечке смјернице усвојене су Резолуцијом Економског и социјалног савјета УН-а, број 1997/30 од 21. 7. 1997. године;

²² Службени гласник РС, бр. 13/10, 61/13 и 68/20;

²³ Службени гласник БД, број 44/11;

²⁴ Службене новине ФБиХ, бр. 07/14 и 74/20;

²⁵ Службени гласник БиХ, бр. 03/03, 32/03 - исправка 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18 и 46/21 од 27. 7. 2021. – Одлука високог представника у БиХ;

²⁶ Службене новине Федерације БиХ, бр. 36/03, 21/04 - испр., 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 и 75/17;

²⁷ Службене новине ФБиХ, бр. 35/03, 56/03 – исправка, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 и 74/20;

²⁸ Службени новине Федерације БиХ, број 44/98, 42/99 и 12/09, 42/11;

²⁹ Службене новине Федерације Босне и Херцеговине, број 11/15;

³⁰ Службене новине Федерације Босне и Херцеговине, број 10/15;

³¹ Службене новине Федерације Босне и Херцеговине, број 10/15;

³² Службени гласник Републике Српске, бр. 64/17, 104/18, 15/21 и 89/21;

³³ Службени гласник Републике Српске, бр. 53/12, 91/17, 66/18 и 15/21;

³⁴ Службени гласник Републике Српске, број 63/158;

васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела³⁵, Правилник о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела³⁶, Правилник о дисциплинској одговорности малољетника који се налазе на извршењу заводских васпитних мјера и издржавању казне малољетничког затвора³⁷, Правилник о организацији рада и начину живота малољетних и млађих пунољетних лица која се налазе на извршењу казне малољетничког затвора³⁸, Правилник о казненој евиденцији³⁹, Упутство о начину вођења евиденције о изреченим васпитним мјерама⁴⁰, Уредба о примјени васпитних препорука према маљетницима⁴¹ и Програм едукације о стицању посебних знања и континуираном стручном оспособљавању и усавршавању лица која раде на пословима преступништва младих и кривично-правне заштите дјецe и малољетника⁴².

У Брчко дистрикту Босне и Херцеговине примјењују се Кривични закон Брчко дистрикта Босне и Херцеговине⁴³, Закон о кривичном поступку Брчко дистрикта Босне и Херцеговине⁴⁴ и Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција, притвора и других мјера у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине⁴⁵.

³⁵ Службени гласник Републике Српске, број 101/10;

³⁶ Службени гласник Републике Српске, број 101/10, 52/15;

³⁷ Службени гласник Републике Српске, број 101/10;

³⁸ Службени гласник Републике Српске, број 52/15;

³⁹ Службени гласник Републике Српске, број 6/15;

⁴⁰ Службени гласник Републике Српске, број 66/12;

⁴¹ Службени гласник Републике Српске, број 10/10;

⁴² Службени гласник Републике Српске, број 101/10;

⁴³ Службени гласник Брчко дистрикта БиХ, бр. 33/13 - пречишћен текст, 47/14 - исправка 26/16, 13/17 и 50/18;

⁴⁴ Службени гласник БД, бр. 34/13, 27/14, 03/19 и 16/20;

⁴⁵ Службени гласник БД, бр. 31/11;

IV АНАЛИЗА ТРЕНУТНОГ СТАЊА У УСТАНОВАМА У КОЈИМА СУ СМЈЕШТЕНА ДЈЕЦА У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ

4.1. Установе за извршење казне малољетничког затвора

Малољетнички затвор Источно Сарајево

Малољетнички затвор Источно Сарајево једина је установа за извршење казне малољетничког затвора лица мушког пола у Републици Српској. С радом је започео у септембру 2008. године у саставу Казнено-поправног завода Источно Сарајево, али у потпуно физички одвојеном објекту оспособљеном за ту намјену. Према добивеним подацима⁴⁶ организациону структуру установе чини пет служби: служба обезбјеђења, служба третмана, привредно инструкторска служба, здравствена служба као и служба за правне, финансијске и опште послове. Тренутни профил стручног особља у установи чини: шеф Одјељења малољетничког затвора Источно Сарајево, шефица третмана, два васпитача, педагог, психолог, социјални радник и дипломирани правник.

Омбудсмани констатују, да раније упућена препорука, да се у раду с малољетницима обезбиједи пријем специјалног педагога, није реализована.

У тренутку сачињавања информације, на издржавању казне малољетничког затвора налазила су се два малољетника. По питању структуре корисника по кривичним дјелима у питању је кривично дјело, разбојништво, тешка тјелесна повреда и обљуба над дјететом млађим од петнаест година. За вријеме посјете⁴⁷ један малољетник се налазио на издржавању казне малољетничког затвора у Малољетничком затвору, док је други био у просторијама Казнено- поправног завода Источно Сарајево⁴⁸. Ова установа, према њиховим наводима, има подршку Министарства правде Републике Српске и имају добру сарадњу с локалним невладиним организацијама. Установа учествује у пројектима, који су у интересу малољетника за квалитетнију реинтеграцију након издржане казне затвора, а њена улога се састоји у координацији и мотивацији малољетника. Стручни радници су на располагању малољетницима сваки радни дан у трајању осам сати, након чега малољетници остају са службом обезбјеђења.

Ранија препорука Омбудсмана, да се у раду с малољетницима обезбиједи 24-часовно присуство стално запосленог стручног особља установе током свих седам дана у седмици, није реализована.

Запослени установе сматрају да је смјештај на задовољавајућем нивоу. Након прегледа просторија и услова у којима бораве малољетници, Омбудсмани констатују да би смјештајем већег броја малољетника, била доведена у питање ефикасност њиховог третмана. Одржавање хигијене просторија које користе малољетници и службена лица одржавају малољетници, уз сарадњу и надзор службеника завода. Малољетници

⁴⁶ Подаци добивени на основу упитника који је испуњен 11. 8. 2021. године;

⁴⁷ Дана 22. 9. 2021. године;

⁴⁸ На захтјев малољетника, обављен је разговор у просторијама КПЗ Источно Сарајево;

добивају храну из организационе јединице КПЗ-а, коју оцјењују изузетно квалитетном и прилагођеном потребама малољетника.

Према подацима достављеним из упитника, малољетници се по пријему у установу обавјештавају о њиховим правима и обавезама, те им је обезбијеђена копија Правилника о кућном реду. Током боравка у установи имају право на посјете родитеља и других сродника најмање једном седмично и два пута мјесечно од стране других лица, као и могућност неограниченог свакодневног телефонирања. Обезбијеђен им је приступ библиотеци, телевизији, радију и интернету уз надзор васпитача. Такође, имају право на годишњи одмор и неограничен пријем пакета. Судије и тужиоци за малољетнике не обилазе малољетнике који су смјештени у установи, без обзира на законску обавезу⁴⁹.

Медицински преглед малољетника обавља се у року од 24 сата од пријема малољетника у установу, а једном годишње малољетници имају систематски преглед у одговарајућој здравственој установи, а добијени налаз се доставља тужиоцу за малољетнике, судији за малољетнике и центру за социјални рад према мјесту пребивалишта малољетника. Два пута годишње саставља се извјештај о психичком стању малољетника и доставља се тужиоцу за малољетнике, судији за малољетнике, центру за социјални рад и родитељима малољетника⁵⁰. Малољетницима је у потпуности осигурана примарна здравствена заштита, по потреби и специјалистички прегледи, као и програми лијечења од зависности. Малољетници имају обезбијеђен простор за складиштење личних ствари.

Према наводима из упитника, пандемија изазвана коронавирусом није утицала на остваривање права малољетника, те су малољетницима биле омогућене посјете и друге активности. Установа је располагала с довољно средстава (маски, рукавица, средстава за дезинфекцију и сл.) за заштиту здравља малољетника и службеног особља.

⁴⁹ Судија и тужилац најмање два пута у току године обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење заводских мјера, гдје у непосредном контакту с малољетником и стручним лицима која се старају о извршењу мјере, као и увидом у одговарајућу документацију, утврђују законитост и правилност поступања и цијене успјех постигнут у васпитању и правилном развоју личности малољетника. О уоченим пропустима и другим запажањима, лица из става 1. овог члана дужна су да без одлагања обавијесте Министарство, као и установу у којој се васпитна мјера извршава. По обавјештавању судије, односно тужиоца, Министарство, као и управа установе у којој се васпитна мјера извршава, дужни су да без одлагања изврше одговарајуће провјере и предузму мјере за отклањање незаконитости и неправилности и о томе обавијесте судију и тужиоца – Чланови 158. Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку у Републици Српској и 159. Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку у Федерацији Босне и Херцеговине;

⁵⁰ Члан 128 Здравље малољетника;

Члан 127. Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске и члан 128. Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине: „Брига о здрављу малољетника према којем се извршава заводска васпитна мјера или казна малољетничког затвора обезбјеђује се у складу с прихваћеним медицинским стандардима који се примјењују према малољетницима у широј заједници. Малољетници према којима се извршава заводска васпитна мјера или казна малољетничког затвора подвргавају се најмање једном годишње систематском прегледу одговарајуће здравствене установе. Извјештај о здравственом стању малољетника доставља се судији и тужиоцу, родитељу, односно старатељу или усвојоцу малољетника, као и органу старатељства.“

(3) Посебна пажња се посвећује потребама трудних малољетница и мајки с бебама, наркомана, алкохоличара и малољетника с посебним потребама.

(4) Најмање два пута годишње саставља се извјештај о психичком стању малољетника и доставља судији који врши надзор, односно има увид над извршењем кривичне санкције из става (1) овог члана, тужиоцу, родитељима, односно његовом старатељу или усвојоцу, као и органу старатељства.

Малољетници имају право на приговор⁵¹, али у претходне двије године није било приговора.

Разговор с дјецом

За вријеме посјете⁵², приликом разговора с управом, информисани смо да су на издржавању казне малољетничког затвора два пунољетна затвореника. Међутим, приликом обиласка просторија у којима су смјештени малољетници, затечен је један затвореник који има 22 године, док је други премјештен из Малољетничког затвора Источно Сарајево у просторије Казнено-поправног завода Источно Сарајево⁵³. Како наводи у разговору, зна у каквој установи се налази и из којег разлога, упознат је са својим правима и обавезама у установи и из разговора с малољетником закључено је да има позитиван став о односу овлашћених службених лица, те представника службе третмана и обезбјеђења.

На располагању у кругу уставнове је спортски терен, али је сам, па терен и не користи. На располагању има књиге из библиотеке, рачунар на којем има могућност да гледа филмове. Има могућност да преузме дневну штампу, али ту услугу не користи. Објект у којем су смјештени малољетници окружен је зеленим површинама, уредно покошеним, а како у разговору истиче, врло радо коси и уређује круг објекта. Није имао примједби у вези са исхраном, а истакао је да је консултован у вези с начином исхране. Малољетник је у разговору, на посебан упит, изјавио да га је по пријему дочекало особље из службе обезбјеђења, с обзиром на то да је дошао након 16 сати⁵⁴. Завршио је средњу школу, али како није био добар ученик, са стручним особљем учи да чита. Омбудсмани закључују из разговора с малољетником да нема тачно одређено вријеме које би се односило искључиво на рад са стручним особљем, него да се третман одвија у периоду до ручка, једном до два пута седмично. Омогућен му је телефонски контакт с породицом са говорнице која је смјештена у унутрашњем дијелу објекта. У вези са остваривањем права на здравствену заштиту, наводи да не користи услуге примарне здравствене заштите, јер је здрав, али је прегледан по доласку у установу. Није имао притужби на обезбјеђивање

⁵¹ Члан 132. Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске и члан 133. Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине: „Малољетник који сматра да је лишен одређених права или да су му она повријеђена, као и да су учињене друге незаконитости или неправилности у току извршења заводске васпитне мјере или казне малољетничког затвора, има право приговора руководиоцу установе у којој се та кривична санкција извршава. Поводом приговора малољетника, руководилац установе у којој се васпитна мјера, односно казна малољетничког затвора извршава, доноси у року од три дана образложено рјешење којим се приговор одбија као неоснован или се утврђује његова потпуна или дјелимична основаност, у којем случају се хитно предузимају одговарајуће мјере за отклањање учињених повреда или лишавање права малољетника, односно других незаконитости или неправилности. Рјешење мора садржати поуку о правном лијеку. Против рјешења руководиоца установе о приговору малољетник може, у року од осам дана од пријема рјешења, поднијети жалбу судији суда који врши надзор над извршењем васпитне мјере, односно који је изрекао казну малољетничког затвора.“

⁵² Дана 22. 9. 2021. године;

⁵³ На захтјев малољетника, обављен је разговор у просторијама КПЗ Источно Сарајево

⁵⁴ Из установе су негирали ову чињеницу и наводе да је малољетник на издржавање казне примљен у присуству руководиоца одјељења (дипл. правник) и руководиоца пријемно-отпусног одјељења (дипл. педагог), поред припадника службе обезбјеђења;

средстава за хигијену, гардеробу и обућу, односно све је донио са собом, али уколико нешто нема, увијек има могућност да тражено добије у установи.

Разговор са административно-техничким особљем

Приликом посјете обављен је разговор са запосленима⁵⁵ који су истакли да у Служби обезбјеђења раде сертификовани полицајци, који имају више од десет година радног искуства. Кадровски су добро организовани, припадници службе обезбјеђења уредно похађају семинаре у оквиру Министарства правде и других институција и имају адекватне едукације за заштиту права малолетника. Међуљудски односи су добри, Служба обезбјеђења и третмана је попуњена, а установа функционише унутар буџетског оквира. По усвојеној систематизацији, радна мјеста нису у потпуности попуњена, али то не омета редован процес рада. Сама установа је специфична, јер обухвата више установа које се налазе у кругу једне. Служба обезбјеђења ради у смјенама тако да од 16.00 до 07.00 часова ујутро малолетници остају сами с припадником ове службе.

У вријеме ковида установа је располагала с довољно хигијенских средстава и средстава за дезинфекцију, одређени дио је обезбиједио Казнено-поправни завод Источно Сарајево, а одређена количина је обезбијеђена и од стране надлежног министарства. Сматрају да су услови за боравак дјецe у овој установи добри, јер имају велико двориште и бораве на свјежем ваздуху. Малолетницима је обезбијеђена одлична исхрана јер њихова привредна јединица производи велики број домаћих производа (месо јунетина, свињетина), те је храна на завидном нивоу, а по потреби обезбјеђује се дијететска, посна или храна за дијабетичаре. Предности рада у овој установи су добри међуљудски односи и начин функционисања ових односа на свим нивоима, редовна плата, стабилна примања што омогућава и остваривање неких других права нпр. куповина на рате, узимање кредита. Постојање привредне јединице која у складу са Законом о извршењу кривичних санкција врши плаћање према другим субјектима, могу уложити средства од привредне јединице што и раде нпр. куповина хигијенских пакета, веша, гардеробе за жене.

Недостатак рада у установи је стара опрема за надзор и сматрају да је потребно обновити ову опрему.

Разговор са стручним особљем

Приликом посјете особља Институције омбудсмана обављен је разговор са члановима стручног тима у саставу помоћник директора за третман, педагог-психолог, социјални радник, психолог и педагог.

У установи су запослена два психолога, социјални радник, педагог и унутар Службе налазе се још два педагога, од којих један шеф - руководилац Отпусног одјељења и директно је укључен у рад малолетничког затвора. Немају одвојено одјељење које би се бавило пријемом и отпустом малолетника, односно имају одјељење које се бави пријемом

⁵⁵ С командиром вањског и унутрашњег обезбјеђења Огњеном Ашкраба, Радмило Ковач полицајац и Јеленко Мотика правник;

и отпустом затвореника приликом издржавања казне. Дакле, запослен је шеф Отпусног одјељења и стручни тим који је задужен и за Одјељење женског затвора, за малољетнички затвор и затвор који је намијењен за издржавање казне мушких пунољетних лица. Сматрају да се сваки од стручних радника, у оквиру своје службе максимално укључује, те су неријетке ситуације кад обављају активности које прелазе домене прописане описом радног мјеста, кроз постпенални прихват, тако да корисницима помогну у остваривању њихових права. Сматрају да су професионално спремни да одговоре радним задацима који се траже, те сматрају да у раду с мољетницима није довољно имати одређене квалификације, већ и субјективни осјећај за њихове проблеме (описмењавање, суочавање с неким траумама, третманске активности). Имају закључене уговоре са школама, али у моменту посјете нису имали малољетника који иде у школу. Школовање се обавља у складу са Законом о образовању одраслих, тако што се провјерава коју стручну спрему посједује лице које се налази на издржавању казне, а онда установа аплицира према школи која је законски обавезна да обавља образовање одраслих (нпр. школа „28. јуни“, а некада то буде нека друга подручна школа). Након тога, установа организује наставу тако да професори/наставници долазе у установу, гдје се обавља едукација и стиче основно или средње образовање. Практични дио наставе обавља се у оквиру установе, у оквиру заводске радионице, ресторана, вешераја, а у зависности од потребе корисника. Склопљени су уговори за похађање језичких курсева, њемачки језик, енглески језик, основни курс информатике. Сваки рад у установи је под надзором инструктора, без обзира да ли се ради о пунољетном лицу или малољетнику, а инструктори морају имати положен инструкторски испит при Министарству правде. При завршетку курсева додјељују се сертификати гдје се не наводи да је курс завршен у оквиру установе, већ као да су редовно похађали.

На питање да ли је у међувремену дошло до запошљавања специјалног педагога, а што је била и препорука у Извјештају из 2018. године⁵⁶ наводе да с обзиром на мали број малољетника (нису имали малољетника до прије два мјесеца) који издржавају казну и укупно функционисање установе, није било потребе за специјалним педагогом.

Као проблем установе наводи се разуђеност простора затвора. У вези са условима смјештаја, стручно особље их сматра задовољавајућим посматрајући их бољим од услова из којих малољетници долазе. Међутим, приликом посјете Омбудсмани Босне и Херцеговине су констатовали да је гријање у изузетно лошем стању, с обзиром да се просторије грију на ТА пећи, које нису довољне да адекватно загрију просторије.

Малољетници већину времена проводе вани на отвореном, у дворишту, али истичу проблем групног рада, јер је мали број малољетника и није могуће организовати групне спортске активности). У раду с малољетником труде се да пронађу рјешења у оквиру постпеналног прихвата на другој адреси, покушава им се наћи запослење, обезбједити егзистенција и смањити негативни утицај породице уколико је то случај. На питање да ли се потребе корисника откривају у складу с разговором корисника или има форма упитника, психолог наводи да постоји упитник са 7-9 криминогених потреба, међутим

⁵⁶ Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручили су да се предузму неопходни кораци да се обезбједи пријем специјалног педагога у раду с малољетницима;

сматра да је најбољи начин да се корисник упита (нпр. ако малољетник има два разреда основне школе постави се питање да ли сматра да је образовање потребно и да ли би живот био лакши да је имао потребну едукацију). Најчешћи третмани код малољетника према ријечима психолога су били третмани контрола и регулација емоција, затим промјена социјалних ставова, промјена антисоцијалних ставова, програм зависника - психоедукација о психоактивним супстанцама.

Увидом у персонални досије малољетника уочено је да садржи план издржавања казне с подацима: активности - радно ангажовање, рок, породични односи, спортске активности, културно-просвјетни садржај, индивидуални рад, напомена ко реализује активности, групни рад у одјељењу тако да у почетној фази издржавања казне ова активност неће бити реализована, програм социјалних вјештина, а план потписује затвореник и васпитач. У досијеу се налази документ - Потреба ризика и потреба затвореника – образац који се ради за сваког затвореника приликом доласка на издржавање казне и он подразумијева процјену ризика од повратништва, да ли је већ раније починио кривично дјело, процјена потреба у смислу ко су му другови, ко му је породица, све што се тиче његове личности, на основу чега се затвореник сврстава у категорију (ниска, средња и висока). Осим тога, досије садржи и приједлог Службе третмана о програму поступања (свеобухватан), те процјену степена постпеналне помоћи.

Стручно особље је приликом посјете говорило и о третманском раду с малољетницима. Наводе да све активности почињу након пријемног одјељења, гдје сви чланови стручног особља обављају разговор с корисником и индивидуално прикупљају податке о малољетнику. Наглашавају да они и прије пријема малољетника зазимају упутни акт, те се они кроз документацију упознају о случају.

Третман се заснива на обрасцу за процјену криминогених потреба и ризика који представља криминална историја, којим се утврђује шта је малољетника довело у установу (стање социјалне потребе, недостатак образовања, породичне прилике, зависност), које су динамичке и криминогене потребе, на што се може утицати. Индивидуални планови су се раније сачињавали без укључивања малољетника, али се убрзо увидјело да се активности не могу реализовати уколико обје стране нису сагласне, те да се сада сви планови третмана сачињавају тако да се с малољетником договара и он потписује заједно са члановима стручног тима. Малољетник је укључен у креирање индивидуалних планова и један примјерак му се уручује, док су родитељи упознати са активностима. Посебно истичу да се прати реализација индивидуалних планова, те да се промјене не могу очекивати у првим мјесецима, посебно када се ради о кориснику који ће у установи провести неколико година. Реализација се прати сваких три до шест мјесеци (у неким случајевима нпр. смртни случај - индивидуални план се одмах ревидира у кризним ситуацијама). Наводе да психолози користе когнитивно-бихевиоралне технике и програми које имају највише се на њима базирају. На питање који облици индивидуалне стручне подршке су доступни за кориснике, на који начин се проводе и у којим временским интервалима, наводе да се исти обављају свакодневно, те да се ради о индивидуалним директивним, недирективним, супортивним. Такође, стручно особље истиче да постоје програми ненасилне комуникације, асертивних тренинга, третман оспособљавања за самостални живот, програм усмјерен на постпеналну заштиту.

Рад у установи организован је тако да радним даном, радници третмана раде осам сати дневно, и то од седам до 15.00 часова, док викендом организују дежурства у трајању од два сата (субота и недјеља) и када је то год потребно, због непредвиђених ситуација. Свако одјељење има свој план дневних активности који је усклађен са генералним планом активности. Дан малољетника је у потпуности испуњен, а реализација се прати (мали број малољетника омогућава детаљно праћење). Без обзира на ову чињеницу, Омбудсмани сматрају да је увијек неопходно присуство барем једног члана стручног тима (особља).

У разговору наводе да едукације стручног особља нису довољне, иако се сваке године у установи организују обавезне обуке. У установи је осигурана адекватна здравствена заштита и организују се обавезни систематски прегледи (имају запосленог љекара опште праксе, као и двије медицинске сестре на неодређено вријеме).

Како је то раније у Методологији истраживања већ наведено, прије финализирања коначног извјештаја, а на основу раније постигнутих договора, радна верзија извјештаја достављена је свим установама на коментар. Малољетнички затвор Источно Сарајево је доставио своје коментаре и примједбе у остављеном року⁵⁷.

⁵⁷ *Казнено-поправни завод полуотвореног типа Источно Сарајево у акту број 08/1.04/240-1473/21 од 3. 12. 2021. године наводи: „У складу с препорукама Омбудсмана за људска права БиХ из децембра 2021. године КПЗ-у Источно Сарајево, као и другим установама које су биле предмет ваше посјете, препоручено је да се обезбједи 24-часовно присуство стално запосленог стручног особља током свих седам дана у седмици у раду с малољетницима. У вези с тим, у случају да се организује ноћни рад стручног особља, потребно је обезбједити најмање пет извршилаца, што је с обзиром на полну структуру, опис радних мјеста, стручну спрему, веома тешко реализовати. У вези с овим поставља се питање функционалности и сврхе ноћног рада стручног радника (педагога, психолога, социјалних радника) на одјељењу на којем се тренутно налази један малољетник. Поред тога, познато вам је да није дозвољен улазак у спаваонице затвореника у периоду од 22.00 до шест, без неког посебног разлога. Рад стручних радника је већ организован до 22.00 сата. У изјашњењу КПЗ Источно Сарајево број 08/1.04-240-1806/18 од 28. 12. 2019. године, наведено је да планирано дневни боравак малољетника опремити новим намјештајем, што је и учињено, о чему сте путем редовног извјештавања о реализацији препорука, такође информисани. Дневни боравак малољетника је опремљен сљедећим: телевизор, комода, радни сто и столица, зидне новине, огласна плоча, сто са столицама, слике, украсно цвијеће и друштвене игре. У приземљу објекта налази се приручна кухиња с електричним шпоретом, фрижидером, и кухињским елементима. Можда је важно истаћи оно о чему смо говорили приликом ваше посјете, а то је да се већ дужи вријеме на издржавању казне затвора налази један (или ниједан) малољетник, који дневни боравак ријетко користи. Вријеме проводи у информатичком кабинету, радионици, приручној кухињи (припрема кафу, чај, салату, палачинке, чак и слатко од воћа из воћњака и зимницу од поврћа из пластеника...), напољу или у својој соби. Чак му је и телевизијски програм драже гледати у спаваоници, што је дозвољено. Ситуација би сигурно била другачија да их је више, тада би дневни боравак имао потпуно другачију сврху и намјену. Ову примједбу, стога, сматрамо неутемељеном. Током посјете разговарали смо и о квалитету гријања у објекту и није се стекао утисак да је постојала примједба у том смислу од корисника, како од малољетника на издржавању казне, тако и од запослених. Да ли су гријна тијела конектована – прикључена на електромрежу, гас или неки други централизован систем загријавања сматрамо ирелевантним с обзиром да су све просторије у објекту адекватно загријане сходно температурним приликама и потребама. Ову примједбу, такође, сматрамо неутемељеном. Распоред дневних активности, с њиховом јасном структуром, дали смо вам приликом посјете, али ћемо је послати и у прилогу овог акта, као и табеларни приказ свих третманских активности које се односе на индивидуални план рада с лицима која тренутно издржавају казну малољетничког затвора. Морамо истаћи да извјештај садржи и неколико нетачних података за које морамо затражити исправку (малољетници имају могућност неограниченог свакодневног телефонирања, а не бар два пута седмично, извјештај о психичком стању малољетника доставља се тужиоцу, судији за малољетнике, центру за социјални рад и родитељима малољетника, на издржавање казне малољетник је примљен у присуству руководиоца одјељења (дипломирани правник) и руководиоца пријемно-отпусног одјељења (дипломирани педагог), поред припадника службе обезбјеђења.“*

Препоруке Омбудсмана

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују Министарству правде Републике Српске и Казнено–поправном заводу Источно Сарајево да:

- Обезбиједи 24-часовно присуство стално запосленог стручног особља током свих седам дана у седмици у раду с малољетницима.

Рок за реализацију препоруке: једна година.

- Опреме дневни боравак намјештајем погодним за боравак и кориштење малољетника и да обезбиједи боље гријање цијелог објекта (централно гријање, гријање свих просторија).

Рок за реализацију препоруке: три мјесеца.

- У свом раду обезбиједи што јаснију структуру дневног распореда активности тако да третманске активности – радионице и секције – буду обавезне које ће подразумијевати учење страних језика, оспособљавање за рад на рачунару и кориштење основних програма, кориштење фотоапарата (организовање курса фотографије) и слично.

Рок за реализацију препоруке: одмах.

Одјељење за извршење малољетничког затвора и Одјељење Васпитно-поправног дома при Казнено-поправном заводу полуотвореног типа Орашје

У оквиру Казнено-поправног завода полуотвореног типа у Орашју успостављено је издржавање казне малољетничког затвора а у складу с уредбом о успостави малољетничког затвора у Орашју коју је донијела Влада Федерације Босне и Херцеговине⁵⁸. Овом уредбом је дефинисано, да ће малољетна лица осуђена на казну малољетничког затвора коју су изrekli судови у Федерацији Босне и Херцеговине издржавати казну малољетничког затвора у посебном Одјељењу за малољетнике у Казнено-поправном заводу полуотвореног типа у Орашју. У другом подзаконском акту који је донијела Влада Федерације Босне и Херцеговине, у члану 11. став 2. и 3. Правилника о критеријумима за упућивање осуђених лица на издржавање казне затвора⁵⁹ прописано је, да се у Казнено-поправни завод полуотвореног типа у Орашју - Одјељење за извршење малољетничког затвора упућују и лица мушког пола осуђена на казну малољетничког затвора, за које надлежност за упућивање имају општински судови с подручја Федерације Босне и Херцеговине, те да се у Васпитно-поправни дом у Орашју упућују лица оба пола на извршење изречене васпитне мјере у васпитно-поправни дом, а за које надлежност за упућивање имају општински судови с подручја Федерације Босне и Херцеговине. Овим подзаконским актима Влада Федерације у оквиру Казнено-поправног завода полуотвореног типа Орашје успоставила је два одјељења, одјељење за извршење малољетничког затвора и васпитно-поправни дом. Управо зато, у ранијем извјештају

⁵⁸ Уредба Владе Федерације Босне и Херцеговине донесена на 138. сједници, одржаној 8. 2. 2021. године и објављена у Службеним новинама Федерације Босне и Херцеговине број 11/18;

⁵⁹ Службене новине федерације Босне и Херцеговине број 33/18;

Омбудсмани су два одјелења при Казнено-поправном дому Орашје (одјелења за извршење малољетничког затвора и васпитно-поправни дом) посматрали и приказали као једну установу. Том приликом је јасно констатовано да су Одјелење васпитно-поправног дома и Одјелење за извршење малољетничког затвора смјештени у истом кругу, ограђени заједничким зидом и да у третману с малољетницима ради исто стручно особље, као и служба обезбјеђења, те да малољетници имају међусобни контакт.

Омбудсмани констатују да се и након пуне три године⁶⁰ ова одјелења не могу посматрати и приказати одвојено из истих разлога као и 2018. године. Истовремено се констатује да препорука Омбудсмана из 2018. године, упућена Федералном министарству правде и Казнено-поправном заводу Орашје да у потпуности раздвоје, просторно и кадровски, Одјелење за извршење малољетничког затвора и Одјелење васпитно-поправног дома, није реализована. Постоје извјесне разлике и Омбудсмани ће се посебно осврнути на измјене у односу на 2018. годину.

Када су у питању просторни ресурси, у односу на 2018. годину Омбудсмани истичу да су ови ресурси и даље добри, чак и побољшани, јер су у потпуности изграђена два нова објекта – двије зграде. У једној згради се налази образовни центар, односно како га руководство установе назива едукацијски центар, а у другом објекту се налази спортска дворана. Овом приликом Омбудсмани констатују да је приликом обиласка јасно уочено да се новоизграђени објекти налазе ван круга (ван ограде) Васпитно-поправног дома и Малољетничког затвора.

Према њиховим подацима⁶¹, Казнено-поправни завод Орашје има 61 намјештеника, од тога 29 намјештеника у одјелењима у којима се налазе дјеца у сукобу са законом. У установи се налази осам малољетника у Васпитно-поправном дому мушког пола и двије особе женског пола, а у Малољетничком затвору је шесторо малољетника. Када је ријеч о доби, малољетници у васпитно-поправном дому су 17 до 22 године, а у затвору од 18 до 23 године. По питању структуре корисника по кривичним дјелима у Васпитно-поправном дому у питању су убиства, тешке крађе, разбојништва, насилно понашање, посједовање и омогућавање уживања опојних дрога, насиља у породици, одузимање туђе покретне ствари, полни однос с дјететом, родоскрвнуће, чедоморство, док су то у затвору, полни однос с дјететом, убиства, убиства у покушају и тешка крађа.

Руководство установе наводи да све пројекте реализују посредством Федералног министарства правде и да имају подршку Владе Федерације Босне и Херцеговине, док нема сарадње с локалним невладиним организацијама. По питању пројеката и добре подршке надлежних, као примјер посебно истичу да су од средстава Европске уније изграђени нови објекти у оквиру Васпитно-поправног дома и то образовни објекат – Едукацијски центар (школа, односно учионице и радионице) и спортска дворана. Дакле, ријеч је о потпуно новим и модерно изграђеним објектима, али се Едукацијски центар и даље не користи, јер учионице и радионице нису опремљене. Мишљење је Омбудсмана да Едукацијски центар треба одмах започети с радом, цијенећи значај образовања у самом

⁶⁰ Посљедња посјета Омбудсмана обављена 20. 6. 2018. године, а за потребе овог извјештаја посјета је обављена 14. 9. 2021. године;

⁶¹ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 18. 8. 2021. године;

третману малољетника и обавезу установе да малољетницима обезбиједи што квалитетније образовање. У прилог томе свакако треба истакнути да се малољетници у Казнено-поправном заводу образују тако што добију истовремено и питања и одговоре и потом полажу испите (тзв. инструктивна настава)⁶². За разлику од тзв. Едукацијског центра, изграђена је спортска дворана и сада малољетници имају могућности да играју фудбал, одбојку и кошарку.

Раније су Омбудсмани констатовали забринутост због чињенице што стручно особље борави с малољетницима само осам сати дневно и то радним даном, што сматрају недовољним за оставривање сврхе санкције, те Омбудсмани констатују да је овај режим рада и даље на снази.

Како је то и раније констатовано, просторни ресурси у Орашју су добри⁶³, а уважавајући добре просторне ресурсе, Омбудсмани су 2018. позвали управу Казнено-поправног завода Орашје да размотри могућности да рад кантине организују и у објекту Васпитно-поправног дома и Малољетничког затвора.

Малољетници нису задовољни кантином⁶⁴, јер се физички налази у згради Казнено-поправног завода Орашје, те при томе не могу само отићи у кантину, већ бирају намирнице са списка. Нису задовољни понудом и цијенама намирница у кантини, истичући да су цијене знатно веће у односу на цијене у малопродајним објектима ван установе. Без обзира на раније сугестије Омбудсмана, оне нису уважене.

За разлику од наведеног примјера, установа је у потпуности уважила сугестије Омбудсмана да „малољетнике ангажује у одржавању свих просторија и зграда у кругу, а не само у просторијама у којима бораве и спавају“, што су сви малољетници у разговору и потврдили.

У 2018. години, с обзиром на велика уложена материјална средства, Омбудсмани су позвали „Федерално министарство правде и управу Казнено-поправног завода Орашје да размотре сваку могућност да искористе кухињу тако што ће осмислити радно-окупациони ангажман за малољетнике тако што ће сами кувати и бринути о хигијени и чистоћи кухиње и трпезарије. У исту сврху, позвани су надлежни да осмисле начин да малољетници уз помоћ куvara – инструктора прођу одговарајуће курсеве или обуке у кулинарству“. Овај приједлог Омбудсмана није усвојен и реализован и три obroка за малољетнике се праве у кухињи Казнено-поправног завода и потом испоручују, тј. достављају у трпезарију која се налази у засебној згради у кругу одјељења малољетничког затвора и васпитно-поправног дома.

⁶² Чињенице на које су малољетници указали особљу Омбудсмана и овај, али и прошли пут; У разговору наводе да имају помоћ стручног особља у спремању испита за полагање, али вјерујемо да, без обзира на труд васпитача, није ријеч о квалитетном образовању;

⁶³ Како је и раније констатовано у Извјештају из 2018. године о реализацији препорука из документа под називом “Анализа стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у Босни и Херцеговини”, али и како је то истакнуто у подацима из упитника запримљеног 23. 8. 2021. године, а који је испунио стручни сарадник за правне послова у установи;

⁶⁴ Ова чињеница је констатована и у ранијем извјештају из 2018. године;

Омбудсмани су 2018. године позвали Федерално министарство правде да материјално подрже Казено-поправни завод Орашје и установи обезбиједе довољан (већи) број рачунара како би се осмислио рад информатичке секције. Приликом посјете уочено је да је просторија с рачунарима добро опремљена, да постоји осам рачунара, али су рачунари донација Канцеларије Уницефа у Босни и Херцеговини.

Према подацима из упитника, установа је задовољна сарадњом с центрима за социјални рад, јер, како наводе центри према својим могућностима, одржавају везу између малољетника, његове породице и установе, раде с малољетником припреме за отпуст итд. Судије за малољетнике обилазе малољетнике најмање два пута годишње, али то не чине све судије. На питање из упитника да ли има неких нових трендова, из ове установе су одговорили потврдно, да у установи имају малољетнике – мигранте који су научили наш језик. Малољетници имају могућност посјете најмање једном седмично, имају и посјете два пута мјесечно од стране других лица, користе годишњи одмор и имају могућност неограниченог пријема пакета. Остварују права на телефонске разговоре најмање два пута седмично, имају приступ библиотеци, радију и телевизији, али немају приступ интернету. На отвореном проводе три сата дневно. Малољетници су углавном без завршене основне школе или са завршеном основном школом, третнуно похађају средњу школу или су је већ завршили. Приликом пријема им се појасне сва права, обезиједи им се копија правилника о кућном реду. Према добијеним подацима из упитника, медицински преглед се обавља у року од 24 сата од пријема. Једном годишње се обавља систематски преглед, а налаз се доставља судији за малољетнике, тужиоцу за малољетнике, родитељима и служби социјалне заштите. Два пута годишње се саставља извјештај о психичком стању малољетника и тај извјештај се доставља судији и тужиоцу за малољетнике, родитељима и служби социјалне заштите. Како из установе наводе, малољетници имају осигурану здравствену заштиту и то примарну здравствену заштита, а осигуране су им и специјалистичке услуге и постоји могућност укључивања у програм лијечења зависности. Право на приватност се поштује тако да малољетници имају могућност да све ствари које за њих представљају вриједност остављају у сеф у установи и да по завршетку третмана те ствари узму натраг. У питању су ствари за које није допуштено да их држе према Правилнику о кућном реду и оне се похрањују у сеф или депозит, а допуштене ствари могу држати код себе. Према наводима установе, пандемија изазвана коронавирусом није утицала на остваривање права малољетника, дјеца су имала могућност посјета и обезбијеђена су им сва заштитна медицинска средства (рукавице, маске, дезинфекциона средства). Малољетници имају право на приговор, како наводе, али приговора није било. Појашњавају да их није било у писаној форми, него су малољетници усмено указивали на могућност неких промјена у третману, те их је служба третмана и уважила.

Разговор с дјецом

Током посјете Казнено-поправном дому Орашје, особље Институције омбудсмана је разговарало одвојено с малољетницима којима је изречена мјера упућивања у васпитно-поправни дом и то посебно са особама женског пола, а посебно са особама мушког пола и потом с малољетницима којима је изречена казна малољетничког затвора.

Из разговора с малољетницима, примијећено је да су неки од њих били смјештени у притвору и да су кориштени капацитети Васпитног центра Кантона Сарајево како би се извршила мјера притвора изречена према малољетнику, што треба похвалити и инсистирати од надлежних да ове могућности користе, односно да користе капацитете Васпитног центра Кантона Сарајево и Завода за васпитање мушке дјече и омладине Сарајево како би се малољетници упућивали на извршење мјере притвора или да током припремног поступка бораве у наведеним установама на дијагностици и опсервацији.

Малољетници су кроз разговоре у мањој или већој мјери потврдили наводе надлежних у установама. Оно што посебно радује Омбудсмане јесте то да су кроз разговоре учени знатни помаци у дневном раду с малољетницима који је много јасније структуриран у односу на претходни период, а што је неопходно имајући у виду остварење сврхе кривичне санкције уопште. Изузетно је похвално што се врши досљедна примјена законских и подзаконских прописа који се односе на погодности и дисциплинске поступке према малољетницима, а што су малољетници у разговору потврдили и тачно знају у којој су тренутно класификационој групи и разлоге зашто се ту налазе. Доста их је истакло да нису задовољни храном, да морају куповати воду која је скупа, као и остали производи из кантине која се налази у Казнено-поправном заводу. Није било притужби на обезбјеђивању основних средстава за одржавање хигијене, на гардеробу и обућу, мада наводе да све сами обезбјеђују и да је тако најбоље. Малољетници су задовољни што имају могућност да се баве спортом, јер имају дворану и теретану. Потврдили су у разговору да сваки дан у одређеном термину користе дворану. Такође је сасвим јасно да су изузетно задовољни што је установа недавно ангажовала професора физичког васпитања и то су баш сви оцијенили позитивним. Позитивним сматрају и то што одржавају своје просторије и све просторије у кругу. Желе радити, да им брже прође дан, а могу нешто и зарадити. Из разговора се да закључити да имају радионице и секције, али не често и не сваки дан. Омбудсмани овом приликом наглашавају да установа има добро опремљену собу рачунарима и у том правцу треба размотрити, иако малољетници немају приступ интернету, да се дјеца током боравка у установи оспособе за рад на рачунарима како би знали основне ствари – укључити и искључити рачунар, отворити word документ и нешто написати и сл. – или да уче стране језике. Сигурно је и пандемија проузрокована коронавирусом допринијела да се готово у потпуности смање организоване културне, спортске и друге активности у установи и то је заправо и разлог што установа мора у дневни ред активности укључити различите радионице и секције и тога се стриктно придржавати. Малољетници немају приступ интернету, али имају приступ библиотеци, иако сматрају да нема довољно књига и нису задовољни понудом, имају приступ телевизији и радију и дневним новинама. Било је и неколико приговора на остваривање права на здравствену заштиту од стране малољетника и како они уочавају неке здравствене услуге морају обавити ван установе, када то захтијевају изричито или када то није могуће обавити од стране медицинског особља које је стално запослено или од стране тзв. спољних сарадника. Омбудсмани сматрају да овакву праксу треба избјегавати, а уколико постоји потреба за обављањем здравствене заштите ван установе, да трошкове не сноси малољетници. Малољетници сматрају да систематски прегледи требају бити свеобухватнији и квалитетнији и оцијенили су да би било добро да им се у већој мјери

обезбиједје прегледи и разговори код психијатра, а не да се преглед сведе искључиво на прописивање/преписивање терапије одраније. Такође, није прихватљива пракса да се малољетници писаном молбом обраћају стално запосленој медицинској сестри ради одређених здравствених проблема и ова је пракса уочена само у овој установи. Такође је било и неколико приговора на угрожавања права приликом вршења вјерских обреда, те се у том правцу установа позива да када год је потребно предузме све неопходне мјере како би се малољетницима у потпуности обезбиједила слобода мисли, савјести и вјероисповијести и на тај начин осигурала вјерска толеранција. Када је у питању образовање, њима је то право омогућено, али и сами малољетници оцјењују да је њихова „школа“ прелогана, односно прије самог полагања испита добију припремљена и питања и одговоре. Омбудсмани сматрају да је ова чињеница изузетно забрињавајућа и сигурно нема позитивне ефекте и на сам третман. Установљено је да малољетници немају током дана одређено вријеме за учење, што такође није добро и није у интересу дјете. Током разговора је јасно уочено да малољетници имају комуникацију с породицом како је то и предвиђено позитивним прописима. Омогућене су и посјете чланова породице, а свјесни су тога да када се „добро понашају“ имају могућности да комуницирају и с другим лицима из своје околине, попут пријатеља. Када су у питању посјете професионалаца (судије, тужиоци, представници центра за социјални рад), уочено је да те посјете у одређеној мјери изостају, а што је и потврђено од саме установе.

Из разговора с малољетницима дознајемо да има случајева у којима су малољетницима изречене мјере упућивања у васпитно-поправни дом у одређеном – прецизираном времену – на четири, односно двије године. Ове чињенице су и потврђене. Овај начин одлучивања суда није у складу са законом, није у интересу дјетета и може имати негативне ефекте у самом третману, с обзиром да је сасвим могуће да малољетник неће имати подстицаја и воље да остварује третманске циљеве, како би суд уопште разматрао да ли постоји основа за обуставу извршења ове мјере, јер то суд неће чинити, с обзиром да је трајање мјере унапријед одређено. Подсјећамо, чланом 42. Закона о заштити и поступању малољетника и у кривичном поступку у Федерацији Босне и Херцеговине, прописано је да *Суд изриче мјеру упућивања у васпитно-поправни дом малољетнику када га је неопходно издвојити из досадашње средине и треба примијенити појачане мјере надзора и стручне програме преваспитања. При одлучивању хоће ли изрећи мјеру суд посебно узима у обзир ранији живот малољетника и степен поремећаја понашања, тежину и природу учињеног кривичног дјела и околности да ли је према малољетнику раније била изречена нека васпитна мјера или казна малољетничког затвора. У васпитно-поправном дому малољетник остаје најкраће шест мјесеци а најдуже четири године, с тим да суд сваких шест мјесеци разматра да ли постоји основа за обуставу извршења ове мјере или за замјену неком другом васпитном мјером...*

Генерална је оцјена да су малољетници задовољни радом васпитача и неспорно је да су васпитачи укључени у рад с малољетницима. Међутим, није примјерено, ради остваривања сврхе третмана, да се дјеча морају обраћати писаним молбама васпитачима да би обавили разговор и ова пракса је једино уочена у овој установи. Такође, Омбудсмани поново подсјећају на своје мишљење да је неопходно, искључиво ради остваривања сврхе третмана, обезбиједити увијек присуство барем једног члана стручног

тима/особља, јер је наша оцјена да је недопустиво да се нпр. само један малољетник на одјељењу закључа и да буде и без дежурног васпитача и без припадника из обезбјеђења. Сасвим је јасно из разговора с малољетницима да се атмосфера у овој установи поправила у односу на 2018. годину, а посебно је важно то што и међу дјецом нема већих проблема. Међутим, неколико малољетника саопштило је да је било физичког кажњавања од стране стражара и да се за њихово дисциплиновање користи изолација, односно самица. Поред тога, наводе и да постоји могућност уношења психоактивних супстанци, а за све наведено Омбудсмани сматрају да је апсолутно недопустиво и забрањено. Малољетници су потврдили да су одвојени по одјељењима, с обзиром да се једни налазе на издржавању казне малољетничког затвора, а други на издржавању кривичне санкције – заводске мјере упућивања у васпитно-поправни дом, али и да буду заједно на спортским активностима или радионицама, односно секцијама.

Разговор са административним и техничким особљем

Служба обезбјеђења Одјељења васпитно-поправног дома и Одјељења за извршење малољетничког затвора има запослено 20 стражара, од чега је 17 мушког пола, те три особе женског пола. У здравственој служби у раду с малољетницима запослена једна медицинска сестра, која је стално на располагању малољетницима. На одржавању установе запослен је домар. Правилником о дисциплинској одговорности малољетника јасно се прописује санкционисање малољетника за кршење дисциплине у заводу. Служба обезбјеђења је у претходној години имала три претреса просторија и ствари малољетника. Током једне контроле пронађена је одређена количина дроге, након чега су предузете дисциплинске мјере против шест лица. Осим овог догађаја дисциплина у установи је на задовољавајућем нивоу. Установа је покривена видео надзором, осим појединих дијелова као што су спаваонице, па с тим у вези се не дозвољава груписање корисника у спаваоницама из безбједносних разлога. Физичких насртаја према запосленим у посљедње двије године није било. Стражари носе униформе, док оружје у кругу установе није дозвољено, осим у случају када се спроводи лице које треба да служи казну затвора. Употреба физичке силе и средстава принуде од стране страже дозвољена је само у крајњој нужди, а до тада се према малољетнику дјелује у оквиру третмана. Стражари раде у смјенама (12/24) гдје су увијек у смјени четири стражара мушког пола и једна женског пола. Стражари посједују потребне сертификате за рад с малољетницима. Радно вријеме стручног и административног особља је од осам до 16 часова радним данима. Како у разговору наводе, постоји оправдана потреба за запослењем додатног куvara како би се новоопремљена кухиња с рестораном ставила у функцију. Тренутни број запослених у служби обезбјеђења задовољава потребе установе, али сматрају да би установа функционисала на највишем могућем нивоу било би пожељно запослити и додатни број стражара. О радном ангажману доноси се рјешење о закључењу радног односа, престанку радног односа, о годишњим одморима. Запослени су распоређени у платне разреде на основу школске спреме и посла који обављају, прецизно се води евиденција о радним сатима, те се на крају мјесеца обрачунава зарада. Половина зараде се уплаћује на штедну књижицу малољетника, а с преосталим дијелом зараде малољетник може располагати уз надзор васпитача.

Установу једном седмично посјећује љекар који је ангажован по уговору о дјелу. Уколико се укаже потреба, љекар долази и чешће, нарочито уколико се ради о пријему нових малолетника. По пријему, љекар обавља преглед и утврђује да ли је потребно увести одређену терапију или евенутално наставити с досадашњом терапијом. Терапијски лијекови који се користе претежно су: антипсихотици и антидепресиви. Корисници психоактивних супстанци терапију углавном користе краћи временски период, након чега их служба третмана укључује у физичке и радне активности, што се показало веома корисно при одвикавању од зависности. Тренутно су три лица под терапијом која се користи у ноћним терминима, те једно лице које терапију користи у јутарњим и поподневним сатима. Малољетници имају редовне шестомјесечне и годишње систематске прегледе. По потреби се одводе стоматологу и на специјалистичке прегледе ван установе. У посљедње вријеме нису имали забиљежене случајеве самоповређивања. Малољетници имају дневни и седмични план активности. Вријеме устајања је одређено у седам часова, имају 15 минута за обављање хигијенских потреба, након тога одлазе у кантину, гдје могу да попију чај, кафу. Доручак је у осам часова, након доручка се враћају у собе, гдје могу да узму оно што им је потребно, након чега почињу дневне третманске активности или иду на посао, уколико су радно ангажовани. Викендом одмарају, имају могућност да спавају дуже, пошто немају никаквих третманских активности. У установи постоје сандучићи за притужбе на рад запослених. Сваки колектив има свог представника, који упућује писани захтјев и обавјештава руководиоца установе или надзорника о темама о којима би требало да разговарају. Након упућеног захтјева одржавају се састанци у колективу. Најчешће су се обраћали са захтјевима да им се омогући додатно играње игрица, набавка додатног намјештаја, прослава рођендана, празника и сл. Установа редовно доставља извјештаје о третману надлежним центрима за социјални рад, судовима и тужилаштвима, родитељима. У највећем броју случајева сарадња с родитељима се оцјењује као изузетно лоша, односно скоро да и не постоји. Као предности у раду у установи запослени наводе: смјештајни капацитети и услови боравка су веома добри, сва лица су укључена у наставни процес, међуљудски односи запослених изузетно добри, тимски рад, отвореност рада према штићеницима. Недостатак јесте несамосталност установе, која их ограничава у стварању бољих услова за рад са штићеницима. За вријеме пандемије установа је располагала с довољном количином заштитне опреме (маски, рукавица) и средства за дезинфекцију, која им је обезбијеђена из КПЗ–а. Рад установе био је усклађен с препорукама и наредбама кризних штабова, тако да није забиљежен ниједан случај заражавања.

Разговор са стручним особљем

У оквиру посјете Казнено–поправном заводу полуотвореног типа Орашје, обављен је разговор са члановима стручног тима Одјељења за извршење васпитних мјера упућивање у васпитно–поправни дом и Одјељења за извршење малолетничког затвора. Кадровска структура стручног тима састоји се од психолога, правника, два васпитача, социјалне раднице и приправника физичког васпитања. Током разговора преовладавало је задовољство особља када је у питању општи утисак о установи. У погледу инфраструктуре и техничке опремљености установе, мишљења су да је на задовољавајућем нивоу, с тим да наводе да се увијек јављају проблеми као што је нпр.

недостатак спортских реквизита, помагала, а што је потребно за извођење наставе. Такође наводе да је потребно у будућем периоду увести сарадника који ће одржавати инструктивну наставу и да је неопходно да имају сопственог куvara. Када је у питању стручни тим/особље наводе да су међуљудски односи стручног особља, више него задовољавајући, раде као тим, све се ствари заједнички договарају. Као предност наводе млади тим и сматрају да је то олакшавајућа околност што млади тим људи ради с малољетницима, него да то раде старија лица. Као недостатак наводе непостојање супервизије и додатних едукација, поготово из области поремећај понашања, агресивности, размјена искустава с другим стручњацима и сл. Сматрају да би за третман било добро имати помоћ нпр. куvara, инструктивних наставника, информатичара и сл., како би се малољетници обучавали за разна занимања или учили стране језике. Рад стручног особља темељи се на мултидисциплинарном приступу. На питање општег утиска и процјене функционисања правосудног система када су у питању малољетници у сукобу са законом, стручно особље наводи да неријетко имају проблем с упућивањем у васпитно-поправни дом гдје се за дјецу изриче мјера упућивања у васпитно-поправни дом од шест (6) мјесеци до четири (4) године, а судови упуте на годину и два мјесеца, па то ствара проблем осталим штићеницима и њима у раду зато што он (малољетник) зна када излази, а остали сваких шест (6) мјесеци имају разматрање о оправданости наставка васпитне мјере и наводе да та искуства нису позитивна. У погледу образовања, наводе да постоји потписан споразум са ОШ “Владимир Назор“ из Оцака, да их стручно особље припрема за наставу, обрађују наставне јединице и онда се одводе у школу. Када је у питању средња школе наводе да је у припреми споразум са Центром за образовање одраслих Грачаница. Наводе да су настојали да успоставе сарадњу с локалном средњом школом. Међутим, нису добили одобрење зато што су се родитељи бунили мислећи да дјеца из дома могу правити проблем. Евидентан је и проблем недостатка инструктивне наставе, односно стручног оспособљавања у смислу недобијања сертификата након обављене наставе. Током радних дана, постоје активности у којима малољетници редовно учествују. Што се тиче школског програма, он је теоријског карактера, јер установа тренутно не посједује капацитете да би могла проводити активности из практичног дијела наставе. Надају се да ће стављањем у функцију Едукацијског центра малољетници имати прилику да стекну и практична искуства из обртничких и струковних занимања. Викендом су малољетници углавном слободни, а што се тиче наставе, њихове активности су усклађене тако да добију одређени задатак који треба да ураде током викенда. Викендом су такође и посјете малољетницима. Према постојећем Правилнику о кориштењу погодности, малољетници имају право на заводске (радни ангажман) и ванзаводске погодности (излазак у град, слободни викенди, годишњи одмор). Због тренутне епидемиолошке ситуације није дозвољено кориштење ванзаводских погодности, те лица која су запослена годишњи одмор користе унутар Завода, тако што су ослобођен рада за тај период.

Према наводима стручног особља, хигијену просторија установе и соба гдје бораве дјеца/корисници, одржавају они сами. Малољетници и родитељи учествују у изради индивидуалних планова и могу изнијети своје мишљење. Малољетници добију копију индивидуалног плана поступања, а родитеље приликом прве посјете питају који су то циљеви да би њихово дијете требало испунити. Наводе да у последње вријеме доста раде и с родитељима, тако што их позову и питају да ли их контактира малољетник. Малољетници са члановима породице остварују контакт путем телефона/говорнице у

оквиру установе. Малољетници имају дневни одмор, који је базиран по индивидуалном плану односно плану активности током дана. Предвиђено је да има јутарњи одмор, послије школе, третмана, односно послије сваке активности постоји период за одмор. Годишње одморе прије појаве Ковид–19 су могли корисити ван установе, сада их користе у оквиру установе (ослобођени радно–окупационог ангажмана). До прекида смјештаја/третмана долази на основу постигнутог степена ресоцијализације, остварења задатих третманских циљева. Показатељи који су мјеродавни за оцјену јесу усвојене радне навике, социјалне вјештине које нису постојале, комуникација са особљем, образовање, кориштење, ванзаводских погодности. Односно, неко ко је користио ванзаводске погодности неколико пута, одлазио постпено по два дана, то је онда довољан показатељ да се пусти на услован отпуст. Такође, малољетницима се додјељују погодности које су дефинисане Правилником о кућном реду.

Рад у установи је радним даном организован од осам до 16 часова, викендом нема нико од стручног особља, односно не спроводе се третманске активности, сем у изванредним ситауцијима. Када буде потребе служба третмана је на располагању. Стручно усавршавање запосленици оцјењују као недовољно, јер семинаре на које се позивају, плаћају из сопствених средстава, те врло често нису у могућности да им присуствују. Сматрају да би посјете другим установама сличног типа у земљама у окружењу, биле корисне ради размјене искустава у раду. Напредовање у служби је ограничено постојећом систематизацијом радних мјеста. Изражена је потреба за више опреме у раду с дјецом, нарочито појединих реквизита у обављању спортских активности. Пожељно би било набавити један агрегат, који би им користио у случају нестанка електричне енергије.

Управа установе и надлежно Федерално министарство правде нису поводом раније забринутости Омбудсмана промијенили режим рада стручног особља, те и овом приликом изражавају забринутост што стручно особље борави с малољетницима само осам сати дневно и то радним даном, што сматрају недовољним за оставривање сврхе санкције.

Када је у питању утицај пандемије вируса Ковид-19 стручно особље наводи да се настала ситуација није одразила на њихово психолошко стање.

Препоруке Омбудсмана Босне и Херцеговине

Омбудсмани препоручују Федералном министарству правде и Казено-поправном заводу Орашје да:

- У потпуности раздвоје, просторно и кадровски, Одјељење за извршење малољетничког затвора и Одјељење васпитно-поправног дома од Казнено-поравног завода Орашја, а да потом раздвоје и Одјељење малољетничког затвора од Васпитно-поправног дома.
- У потпуности опреме и омогуће функционисање Едукацијског центра чиме би се допринијело квалитету школовања дјеце, ефекту третмана и самим тим и остварила сврха његове изградње донаторским средствима.
- С обзиром на велика уложена материјална средства, Омбудсмани поново препоручују Федералном министарству правде и управи Казнено-поправног завода Орашје да

размотре сваку могућност да искористе кухињу тако што ће осмислити радно-окупациони ангажман за малољетнике да могу сами кувати и бринути о хигијени и чистоћи кухиње и трпезарије и да у исту сврху осмисле начин да малољетници уз помоћ куvara – инструктора прођу одговарајуће курсеве или обуке у кулинарству.

Рок за реализацију препорука: једна година.

Омбудсмани препоручују Казнено-поправном заводу Орашје да:

- Обезбиједите у потпуности примјену члана 155. Закона о заштити и поступању с малољетницима у кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине којим су забрањене дисциплинске мјере које укључују ускраћивање рада, смањење хране, ограничење комуникације малољетника са члановима породице, затварање у мрачне просторије и самице, колективно кажњавање малољетника, као и друге дисциплинске мјере које деградирају и угрожавају физичко или ментално здравље малољетника.

Рок за реализацију препоруке: одмах.

- У свом раду обезбиједите што јаснију структуру дневног распореда активности тако да третманске активности – радионице и секције – буду обавезне и које ће подразумијевати учење страних језика, оспособљавање за рад на рачунару и кориштења основних програма, кориштење фотоапарата (организовање курса фотографије) и слично.

Рок за реализацију препоруке: одмах.

- Обезбиједите 24-часовно присуство стално запосленог стручног особља током свих седам дана у седмици у раду с малољетницима

Рок за реализацију препоруке: одмах.

- Размотре сваку могућност да се допринесе квалитету образовања дјете током боравка у установи тако да се јасно прецизира вријеме за свакодневно учење малољетника и да се престане с праксом да малољетници истовремено добију и питања и одговоре на питања која само препису.

Рок за реализацију препоруке: одмах.

- Размотре могућност да професора физичке културе приме у стални радни однос.

Рок за реализацију препоруке: шест мјесеци.

- Да престану с праксом да се дјеца обраћају писаним молбама за разговор код васпитача или медицинском особљу ради здравствених проблема.

Рок за реализацију препоруке: одмах.

4.2. Установа за извршење заводске васпитне мјере упућивања у васпитно- поправни дом

Одјељење Васпитно-поправни дома при Казнено-поправном заводу Бања Лука

Одјељење Васпитно–поправног дома налази се при Казнено-поправном заводу Бања Лука и једина је установа овог типа у Републици Српској. Према ријечима директора Казнено-поправног завода Бања Лука⁶⁵ ова установа ће сигурно још неодређени временски период

⁶⁵ Разговор обављен с директором Казнено-поправног завода Бања Лука 28. 9. 2021. године;

остати у кругу завода. Према добијеним подацима⁶⁶, Одјељење Васпитно–поправног дома унутар Службе третмана има шест запослених (руководилац Одјељења, два васпитача, психолог, васпитач за ваннаставне активности и спорт, професор разредне наставе, те унутар Службе обезбјеђења: командир обезбјеђења и полицајци. У вријеме посјете⁶⁷ у установи су била смјештена четири малољетника. Ријеч је о старијим малољетницима, од 16 до 18 година, а одговарају за почињена кривична дјела убиства у покушају и за крађе. Ова установа има подршку од стране надлежног министарства – Министарства правде Републике Српске и дозвољено им је да проводе пројекте у којима су били корисници услуга.

Из установе сматрају да су услови смјештаја задовољавајући, иако просторије нису намјенски прављене за овај тип одјељења. Пријемно одјељење није у функцији, јер објекат не испуњава техничке услове за употребу, након земљотреса у региону⁶⁸. Затворска правила одражавају се на опште функционисање Одјељења Васпитно–поправног дома.

Чињеница да се ова установа налази у кругу Казнено-поправног завода Бања Лука и да није извјесно да ли ће бити измјештена и када, намеће обавезу надлежних да постојећи објекат учине адекватним за извршење мјере, што би, по мишљењу Омбудсмана подразумијевало да се постојећи дневни боравци уреде за угодан боравак дјецe, промијени дотрајали намјештај (кухиње, столови, столице, подови), замијене метални кревети дрвеним и да се спужве замијене мадрацима. Било би важно да се у просторијама ове установе обезбиједи право на приватност приликом кориштења тоалета⁶⁹.

Хигијену просторија у којима бораве малољетници и службена лица одржавају малољетници уз контролу и усмјеравање од стране службених лица. Када су у питању просторни ресурси, Омбудсмани и даље инсистирају да се метални кревети замијене дрвеним, те да се умјесто спужви набаве мадраци⁷⁰. Као и приликом израде ранијих извјештаја, Омбудсмани поново констатују да није примјерено да се у установи овог типа на прозорима налазе решетке и да је објекат ограђен бодљикавом жицом. Омбудсмани користе прилику да укажу да би било корисно да се објекат визуелно одвоји од остатка Казнено-поправног завода високом живом оградом на исти начин како је објекат одвојен од магистралног пута Бања Лука – Приједор. Како би се допринијело што угоднијем боравку, Омбудсмани сугеришу установи да се просторије окрече и да се води рачуна о избору боја, како би се простор уљепшао и учинио што угоднијим.

За организацију и квалитет исхране задужена је организациона јединица Казнено-поправног завода. Према подацима достављеним путем упитника, службе социјалне заштите одржавају везу између малољетника, његове породице и установе. Такође, раде с

⁶⁶ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 12. 8. 2021. године;

⁶⁷ 28. 9. 2021. године;

⁶⁸ Након земљотреса с епицентром у Петрињи децембра 2020. године;

⁶⁹ Обиласком установе уочено да се у једном тоалету налазе двије WC шоље, с напоменом да постоји зид између, али тај зид не иде од пода до плафона, већ је отприлике на половини без предње баријере па се уласком у тоалет директно гледа у малољетника који обавља нужду у том моменту;

⁷⁰ На ове чињенице је указано и раније;

малољетником током припреме за отпуст. Судије и тужиоци обилазе малољетнике најмање два пута годишње, али не све судије и тужиоци. Малољетници имају могућност посјета најмање једном седмично од стране родитеља и осталих сродника, те два пута мјесечно од стране других лица. Малољетници имају право на годишњи одмор, имају право на неограничен пријем пакета, те имају могућност на телефонски разговор најмање два пута седмично. Имају приступ библиотеци, телевизији и радију, док немају приступ интернету. Профили дјецe су са завршеном средњом школом или је тренутно похађају. Медицински преглед се обавља у року од 24 сата од пријема, те имају једанпут годишње систематски преглед у одговарајућој здравственој установи. Добијени налаз се доставља судији за малољетнике, тужиоцу за малољетнике, родитељима и служби социјалне заштите. Два пута годишње се саставља извјештај о психичком здрављу малољетника, те се тај извјештај доставља судији и тужиоцу за малољетнике, родитељима и служби социјалне заштите. Приватност малољетника се поштује тако да личне ствари могу да држе на депозиту установе и тиме заштите своју имовину и личне ствари. Према наводима из упитника, пандемија изазвана коронавирусом је утицала на остваривање права малољетника тако да су у једном период имали ограничење пријема пакета и посјета. У једном одређеном временском период нису могли примати посјете чланова породице. Пакете су могли примати, али су они били одлагани у посебне просторије на 24 сата прије него би био уручен малољетнику. Такође, одређени временски период имали су забрану кориштења вандомских погодности. С побољшањем епидемиолошке ситуације, ова права су се постепено омогућавала. Малољетницима су током трајања пандемије обезбијеђена средства заштите, као што су дезинфекциона средства, маске и рукавице.

Малољетници имају право на приговор, али приговора није било у 2019. и 2020. години.

Разговор с дјецом

За вријеме посјете, мјеру упућивања у васпитно–поправни дом издржавала су четири малољетника – шеснаестогодишњак, два седамнаестогодишњака и осамнаестогодишњак, који су добровољно пристали да учествују у разговору. Знају у каквој установи се налазе и из којег разлога и упознати су с правима и обавезама и доступни су им позитивни прописи (Закон о заштити и поступању малољетника у кривичном поступку Републике Српске) и Правилник о кућном реду. Из разговора с малољетницима закључено је да имају позитиван став о односу овлаштених службених лица, те представника службе третмана и обезбјеђења. Успостављен је систем награђивања, малољетници се категоришу у групе А, Б и Ц, те у складу с тим остварују право на погодности. Навели су да имају на располагању у кругу установе спортски терен за фудбал и кошарку, сто за стони тенис, viseћу куглану. У љетном периоду монтирају базен, али су из управе истакли да га не користе много. На располагању имају књиге из библиотеке, друштвене игре, те дневну штампу, а имали су притужбу на старост игрица и опреме за PlayStation. Омбудсмани позивају установу да обезбиједе довољан број игрица и да при одабиру игрица обезбиједе партиципацију малољетника.

Објекат у којем су смјештени малољетници окружен је зеленим површинама, видно одржаваним цвијећем и све је уредно покошено и малољетници потврђују да све сами одржавају на добровољној основи. Било је притужби на исхрану којом су дјеломично

задовољни. Сматрају да би се требало водити рачуна о томе да неке ствари не воле да једу, те да им се понуди алтернатива тог дана. Такође, пожалили су се на избор производа у кантини која се налази у Казнено–поправном заводу, као и на цијене. Малољетници су истакли да их васпитачи не дочекају приликом пријема у установу, уколико стигну у установу после 15 часова, а у том случају дочекују их само водници. У разговору с малољетницима уочено је да немају тачно одређено вријеме које би се односило на рад са стручним особље, него да се третман одвија у периоду до ручка тако да се разговори одвијају спонтано, те да било каква врста рада није обавезна. Малољетници потенцирају да имају као активност кулинарску секцију. Воле да косе траву и одржавају цвијеће. Имају јасно одређен распоред редарства, постављен на видном мјесту, те ту обавезу обављају у период од 21 час до одласка на спавање у 22 часа. Према ријечима малољетника, немају тачно одређене активности које су обавезне.

Омбудсмани сматрају потребним организовање информатичког оспособљавања, учења основа страног језика, као и стручно оспособљавање.

Малољетници који су затечени у Васпитно–поправном дому, а немају средње образовање, уписани су у средњу школу, те се школују за пекаре. Малољетницима је омогућен телефонски контакт с породицом с говорнице која је смјештена на вањском дијелу објекта. Такође, чланови породице имају могућност долазака у посјете, које се одвијају, према наводима малољетника, гдје год се нађе слободна просторија. Из разговора с малољетницима произилази да су задовољни примарном здравственом заштитом која им је на располагању 24 сата у оквиру медицинске службе Казнено-поправног завода Бања Лука. Специјалистичке услуге се пружају у Универзитетском клиничном центру Бања Лука.

Није било притужби на обезбјеђивање средстава за хигијену, гардеробу и обућу. Наводе да то сами обезбјеђују, али уколико неко нема могућност, све може добити у Васпитно–поправном дому.

Малољетници наводе да немају потребу за обављањем вјерских обреда, те су мишљења да то желе, било би им омогућено.

Приликом разговора констатовано је да малољетници имају несметану комуникацију с породицом, те су указали да уколико неко нема новац за телефонску говорницу, позив може обавити из канцеларије стручног особља.

Генерална оцјена је да су малољетници задовољни боравком у установи и радом васпитача који су свакодневно укључени у рад с дјецом. Како би се остварила сврха третмана и у попуности испунила законска обавеза надлежних и при томе обезбиједило право на образовање, неопходно је издвојити посебно вријеме током дана за учење с циљем изградње личности дјетета, а не само да се формално обезбиједи диплома и звање. Поред тога, било би добро да се дјеца укључе у већој мјери у припрему оброка (нпр. доручка) и да свакодневно имају јасно осмишљене активности као што је информатичка секција с циљем описмењавања, те учење страних језика и радно оспособљавање.

Разговор са административно-техничким особљем

Приликом посјете обављен је разговор с представницима Службе обезбјеђења⁷¹ који су истакли да ову службу у највећој мјери чине запослени који су пред одлазак у пензију. Пракса у Казнено-поправном заводу у Бањој Луци је да задњих неколико година прије пензионисања ове припаднике распоређују у Васпитно-поправни дом, што је по њиховом мишљењу добро, јер ти припадници обично имају велико радно искуство, у знатној мјери су комуникативнији и склапају боље односе с малољетницима (склонији су да више разговарају, имају одређене вјештине педагогије, нису импулсивни, стрпљивији су итд.), а све наведено доприноси стварању боље атмосфере у установи. Посебно је наглашено, да сви припадници Службе обезбјеђења који раде с малољетницима имају сертификат.

Сматрају да би било идеално кад би Васпитно-поправни дом за малољетнике био издвојен из круга Казнено-поправног завода Бања Лука, можда би било техничких проблема око функционисања (везано за исхрану, медицински дио), али то би се уз добру организацију могло превазићи. Настоје његовати добре односе и обезбиједити услове да се дјеца међусобно поштују и уважавају. Представљају малу заједницу, па је због тога уз мало труда лакше направити здрав амбијент. Тачно дефинисане обавезе олакшавају њено функционисање у установи, а основни задатак запослених је да покушају између малољетника стварати што сличније јединке по обавезама и на тај начин елиминисати могућност настајања раздора међу њима. Сматрају да је кључно у процесу ресоцијализације дјецe да их оспособе за конкретна занимања (водоинсталатер, керамичар, електричар, итд.), те да установа треба имати инструкторе који би владали с више занимања. Представник Службе обезбјеђења остаје сам од 19 часова радним даном, суботом након 15 часова, а недјељом је сам. Сматрају да друштво касно шаље малољетнике у ВП дом, да прекасно долазе, а најчешће излазе након годину и по дана што доказује да је друштво у великој мјери претолерантно. Како су у разговору истакли *„Рад с малољетником и помагање у неким стварима које не знају, знатно квалитетније подиже ауторитет према њему него било каквом пресијом“... Друштво касни с реакцијама у почетном периоду а нема реакције ни у постпеналном периоду. Полиција вјероватно прикупља два-три дјела па тек онда процесуира. Нереалан је број осуђених лица а све је више малољетничке делинквенције и вршњачког насиља, чему смо сви свједоци.*“ Према наводима из разговора у установи нема претјеране опасности, није било случајева агресије, систем је добро уређен, а донесена правила се поштују. Стална присутност представника Службе обезбјеђења смањује тензије међу малољетницима и зато је битно да се они крећу међу њима и комуницирају. Запослени имају редовне обуке, изузетно су физички оспособљени (снага, употреба физичке силе), могу користити салу установе за физичке активности, али сматрају да би требало обезбиједити што више едукације ван установе. У вријеме пандемије добро су били организовани. Укупно два малољетника су у прошлој години била позитивна. Међутим, то се добро завршило јер су они привремено изоловани и одвојени, тако да се зараза није проширила. Предност рада у установи јесте адекватан број запослених у односу на број малољетника и велики одвојени простор за малољетнике, тако да се квалитетно може организовати радни процес третманске службе, посебно имајући у виду чињеницу да је лакше радити него с пунољетним лицем.

⁷¹ С руководиоцем Службе обезбјеђења Богданом Крнoјевцем и Дариом Топићем полицајац прве класе;

Недостатак је додатни радни ангажман и установа се налази у блиској околини затвореника.

Разговор са стручним особљем

Кадровска структура стручног тима састоји се од руководиоца одјељења, психолога који ради у Пријемном одјељењу, као и социјалног радника по потреби, док с малољетницима након Пријемног одјељења ради специјални педагог, васпитач (дипломирани психолог), те референт за спортске активности. Током разговора преовладавало је генерално задовољство особља када је у питању општи утисак установе и нагласили су да су задовољни условима, да се ради о малој установи, стамбеној јединици која има капацитет да реализује добре резултате, с обзиром на мали број дјеце и услове с којима располажу. Иако признају да се технички услови могу увијек додатно побољшати (у смислу техничке опремљености), сматрају да су ипак најбитније услуге које они пружају, те да је кадар с којим установа располаже довољан да покрије број малољетника који бораве у установи. Установа располаже с вањском изолацијом, гријањем, а столарија је недавно замијењена.

Према наводима стручног особља у овој установи се изричу мјере од шест мјесеци до четири године, али се малољетници углавном отпуштају након проведене једне године, што према њима представља успјешан показатељ ефикасности третмана. Атмосфера у установи описана је као кућна, породична, а не нешто институционално и строго, те сматрају да су корисници веома задовољни, да редовно користе све погодности боравка у установи и да су се запосленици зближили с корисницима.

Према наводима стручног особља проблем настаје када се малољетници након извршене мјере поново враћају у услове под којим су и починили дјела, губе дом који су имали у установи и долазе у ситуацију да их поново нико не прихвата.

Малољетницима у установи испланиране су активности рада и дјеца се укључују у рад као што је шишање траве, резивање воћа, садња цвијећа, одржавање и дезинфекција просторија. Међутим, стручно особље је нагласило да се већина активности проводи спонтано, те се креира по доласку особља на посао. Када је нпр. облачно и кишовито вријеме, онда није могуће провести вањске активности које су биле предвиђене за тај дан. Међутим, распоред предвиђа јутарњу шетњу од осам до девет сати, те се након тога договарају наредни кораци, активности и ко је задужен за њихово извршавање. Малољетницима је на располагању библиотека унутар Васпитно-поправног дома, а уколико постоји потреба за додатном литературом, доставља се из заводске библиотеке. Иако малољетницима није доступан интернет, према наводима особља, корисницима се приказују едукативне емисије, путописне, као и серије и филмови, а читају се и новински чланци. Особље наглашава да су управо ове активности теме које се користе за дискусије. Такође, стручно особље наводи да се малољетници повремено изводе у град, посјећују биоскопе, позориште, музеје, сајмове, посластичарнице, обиљежавају се рођендани и други празници. Ово су уједно видови награђивања који се пружају малољетницима. Према наводима стручног особља малољетници се током боравка воде у посјете породицама, а то уједно представља први одлазак када се малољетник уведе у кориштење погодности. Надаље, иако установа по пријему малољетника добије социјалну анамнезу

коју доставља Центар социјалног рада, стручно особље обилази породицу на терену, гдје се врши процјена и евидентирају ресурси те породице, те утврђује да ли се нешто промијенило у међувремену. Малољетници имају право на излазак у град на пет сати, те на осам сати с породицом, али излазак на пет сати самостално користе једино они који су настањени у Бањој Луци. Такође, корисници имају викенд два дана и имају годишњи одмор или школски распуст зависно о томе да ли похађају школу. Дневни одмор је од 14 до 16 часова сваки дан. Такође, приликом посјете породици, уколико је малољетник био запослен и ако је имао неког послодавца и с њим се обавља разговор о могућности поновног ангажовања малољетника након изласка из установе, а о свему се упознаје и надлежни центар социјалног рада. Уколико особље сматра да неки члан шире породице малољетнику може да пружи подршку и помоћ, контактира се с тим чланом. То може бити кум, комшија, неки члан даље породице који се сматра позитивном фигуром и ко би могао пружити помоћ и током кориштења погодности и након изласка. Приликом разговора наведен је примјер тетке која живи у иностранству и с којом се договара око прихвата малољетника након изласка из установе. Малољетницима се такође помаже приликом израде докумената.

Када је у питању образовање, особље наводи да су три од четири малољетника укључена у средње образовање (један који завршава, један који је тек уписан и један који је завршио основну школу по специјалном програму и тренутно похађа ЈУ Центар “Заштити ме” Бања Лука), но да избор занимања није дат њима на располагање, већ се препоручују занимања као што је пекар, кувар, конобар с обзиром да се пракса може обављати унутар Завода. Малољетници на праксу иду два до три пута седмично, пракса се обавља у заводском ресторану, а за исто се добија и скромна материјална надокнада од 20 КМ. Посебна сарадња успостављена је с ЈУ Пољопривредна школа Бања Лука.

У разговору се истиче и корисник који похађа наставу у ЈУ Центар “Заштити ме” Бања Лука, гдје иде једном седмично и борави два до три часа те има инструктивну наставу. Дјечак постиже одличне резултате, најбољи је у тој групи и често професори хвале његов успјех. Према наводима дјечак је озбиљно схватио школу, редовно се припрема за сљедећу седмицу и обрађује градиво. Посебно се наводи проблем што малољетници у свом животу нису имали адекватан надзор, били су самостални, препуштени себи, те да је примјетно да чим им се пружи одређена пажња они то прихватају, труде се, воле да покажу да нешто знају и да за то буду похваљени.

Омбудсмани сматрају да је потребно успоставити сарадњу и с другим школама како би се малољетницима пружила могућност избора занимања сходно њиховим жељама колико је то могуће.

Што се тиче функционисања правосудног система, стручно особље наводи да су врло ријетке посјете судија и тужилаца за малољетнике, који имају обавезу да посјете малољетнике, па чак и представника центара за социјални рад. Наглашавају и да се принцип хитности у раду суда такође не примјењује и наводе примјер када малољетник који изврши кривично дјело, буде упућен на извршење мјере у Васпитно-поправни дом тек након годину или двије године након учињеног дјела, иако он у том периоду није извршио ниједно кривично дјело и оправдано се поставља питање смисла извршења мјере.

Особље такође наводи да ова установа има капацитете како кадровске, тако и просторне да прими већи број малољетника него што је то сад случај, те сматрају да посебан апел треба бити упућен правосудним органима да упућују дјецу. Омбудсмани сматрају да су неопходне додатне едукације судија у вези с кориштењем свих законских могућности и испуњавања законских обавеза.

Надаље, стручно особље сматра да судови генерално уважавају њихова стручна мишљења и често поступају по њиховим приједлозима, а постоје и ситуације када суд на приједлог установе закаже врсту контролног рочишта, те обустави мјеру. Међутим, особље сматра да се сарадња и комуникација судова и установе углавном оставарује на њихово инсистирање. Установа судовима, тужилаштвима и центрима социјалног рада шаље извјештаје свака два мјесеца, те их упознају са стањем малољетника који је на издржавању мјере.

Омбудсмани Босне и Херцеговине указују на потребу повећане сарадње правосудних институција са установама за извршење заводских мјера упућивања у васпитно-поправни дом.

Када је у питању утицај пандемије вируса Ковид-19 стручно особље наводи да су у установи била регистрована три случаја, од којих су два случаја малољетници, који су издвојени од осталих малољетника на други спрат установе који се користио као врста изолаторијума. Један малољетник, је, уз његову сагласност и консултације с породицом, вакцинисан првом дозом вакцине. Појава пандемије је утицала на остваривања права малољетника у смислу да су биле забрањене посјете, да су пакети одлагани 24 сата у једној просторији, након чега би им били уручени, да је био сужен репертоар ствари које је породица могла послати. Биле су обустављене посјете породици. Међутим, ово није битно утицало на њихово психолошко стање, те није дошло до ескалације незадовољства међу корисницима. Стручно особље је у разговору истакло да су дјеца насталу ситуацију и посљедице повезане с тим схватили озбиљно, те да није било проблема чак и у случају када је једном од корисника била ускраћена по први пут једна од погодности (посјета породици за вријеме викенда). Иако су посјете биле ограничене, одлуке су се мијењале зависно од наредби Кризног штаба, но малољетницима је био омогућен редован контакт с породицама. У установи се налази телефонска говорница, која се може користити сваки дан у два термина (11-12 и 17-18), а малољетницима је на расолагању седам бројева који су уписани (бројеви породице који су провјерени). Уколико малољетник нема средстава на рачуну, (нема уплате од стране породице) на седмичном нивоу им се обезбиједи телефонски позив са службеног телефона у присуству особља. Међутим, у разговору је истакнуто да и у случајевима када породица позове у вечерњим сатима, колеге их споје.

Малољетницима је током боравка у установи омогућена примарна здравствена заштита, а у установи је запослен заводски лекар, те медицински техничари који су присутни 12 сати, а све остале медицинске услуге које не може пружити лекар, обављају се у болници. Такође, малољетницима је обезбијеђен и систематски преглед.

Стручно особље наводи да је безбједносна ситуација у установи задовољавајућа, да кроз дужи временски период није било покушаја бјекства, нити случајева самоповређивања или напада на службено лице што само по себи говори о томе да су корисници задовољни, те да се у установи пружају адекватне услуге и третмани. Процјена малољетника врши се по његовом доласку, у првом периоду његовог боравка у установи, на основу чега се и одлучује о погодностима. Циљ је да малољетник усвоји обрасце понашања и културе, као што је како да се опходи према особљу кад их сретне. Међу проблемима које стручно особље наводи је постојање Одјељења Васпитно-поправног дома у кругу Завода, те потреба за његово измјештање. Такође, наводи се и проблем извођења праксе у присуству пунољетних осуђеника (иако се ради о осуђеницима за кривично дјело нпр. безбједност у саобраћају), те постојање жице која окружује Одјељење Васпитно-поправног дома, иако није било покушаја бјекства. Надаље, стручно особље наводи и проблем недостатка установе која претходи Васпитно-поправном дому, сматрајући да је ово најтежа и уједно једина васпитна мјера, те да не постоје установе као што су васпитне установе, одгојни центри, дисциплински центри, које би биле степеница и гдје би малољетници видјели како је у затвореном систему, што би их на крају могло и одвратити од чињења кривичних дјела.

Однос и комуникација између малољетника и стручног особља је истакнута као генерално добра, уредна и пријатељска. Стручни педагог наводи и примјере малољетника који га контактирају и неколико година након што малољетници напусте установу, честитају празнике или поздраве преко одређене особе. Корисници чланове стручног особља персирају и ословљавају као васпитач/ васпитачица, а из разговора се закључује да се особље, након изласка малољетника из установе, распитују о стању малољетника код службеника центара социјалног рада.

Када је у питању стручни тим из разговора произилази да постоји довољан број особља, те да не постоји потреба за додатним кадром. Међутим, истичу да постоји потреба за стручним усавршавањем и едукацијама, те да су запосленици често приморани да сами финансирају одређене едукације за које сматрају да постоји потреба.

Када је у питању профил корисника који долазе на издржавање мјере, у разговору је наведено да се у највећем броју случајева ради о малољетницима који су извршили кривична дјела против имовине, а у мањој мјери кривична дјела убиства, покушаја убиства и силовања.

На питање да ли малољетници учествују у изради планова као што су годишњи планови, планирање нових услуга, особље наводи да, иако се корисници у принципу увијек питају које су њихове жеље или интересовања приликом сачињавања таквих планова, они директно не учествују у планирању.

Стручно особље наводи да се с малољетницима углавном ради индивидуално, обављају се разговори везано за одређену проблематику, постоје тематске радионице, радионице из опште културе које свакодневно упражњавају. Од метода које се примјењују у раду наводе методе увјеравања, усмјеравања, подстицања, репресивне методе, кажњавања и награђивања. Стручни педагог наводи да су кажњавања веома ријетка, углавном уколико

дође до неких ексцеса, до неких физичких сукоба, а ради се о опомени, укору или забранама. Највећу помоћ пружа матична група која је ту, те када дође нови корисник, они који су ту већ стални, уче нове како треба да се понаша. За теже и учестало кршење лакших повреда одузимају се погодности од минимум 30 дана.

Током боравка малољетника сачињава се програм поступања, а који садржи основне податке као што су васпитна група, специфичне потребе и потенцијал малољетника, одржавање и унапређење породичних односа, образовање и стручно оспособљавање, радно оспособљавање и ангажовање, квалификациона група, физичко и ментално здравље, организација времена, интензитет и облик васпитног рада, припрема и отпуст и социјална реинтеграција, мишљење стручног тима пријемног одјељења, адаптација малољетника у пријемном одјељењу, контакти током боравка у пријемном одјељењу, психолошка разматрања о испитанику, а закључак потписује дипломирани психолог. Индивидуални планови сачињавају се за свако дијете понаособ. Индивидуални програм третмана за малољетника, чији приједлог сачињава и потписује васпитач садржи податке као што је личност малољетника, породичне прилике, школовање, кориштење слободног времена, посјете, ставови и навике, евиденција рада – дневна дешавање (увидом у персоналне досијее корисника евидентно је да постоји више детаљно сачињених евиденција рада). Малољетник је укључен и сагласан са садржајем, а на крају га и потписује. Из разговора произилази да васпитач обавља разговор с малољетником на крају, а како би анализирали који су третмански циљеви испуњени, те на чему ће још радити. Родитељи се укључују већ од првог разговора, те им се саопштава план рада с дјететом и која је њихова улога, извјештавају се и контактирају, али им се не доставља план. Родитељи се само писаним путем обавјештавају о психичком и здравственом стању сваких шест мјесеци.

Особље је током разговора такође истакло да се малољетник од самог пријема у установу припрема за прекид, те сматрају да је цијели његов боравак у установи припрема за излазак и коначни циљ. С тим у вези, особље наводи да зато покушавају да малољетник што више времена проводи ван установе, у граду, те се због тога проводе разне активности, континуиран рад с породицом и припрема породице од почетка третмана. Рад у установи организован је тако да су радним даном васпитачи присутни од седам до 19, а остатак припадници службе обезбјеђења. Викендом постоји дежурни васпитач који суботом дежура од седам до 15, а недјељом је доступан путем телефона, као и по потреби. Особље наводи да је и раније постојала пракса дежурства недјељом, али је то укинато због малог броја корисника. Међутим, нису ријетке ситуације када се особље викендом распитује о статусу малољетника, посебно оних који користе погодности (нпр. провјера да ли се вратио у установу).

Како је то раније у Методологији истраживања већ наведено, прије финализације коначног извјештаја, а на основу раније постигнутих договора, радна верзија извјештаја достављена је свим установама на коментар. Казнено-поправни завод Бањалука доставио је своје коментаре и примједбе, односно *Одговор на Специјални извјештај о анализи стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у БИХ.*⁷²

⁷² “У складу са вашим Специјалним извјештајем о анализи стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у БИХ желимо да укажемо на неке чињенице. Наше жеље и интенције су

Препоруке Омбудсмана

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују Министарству правде Републике Српске и Казнено–поправном заводу да:

- Предузму одговарајуће активности с циљем измјештања Одјељења Васпитно–поправног дома из круга Казнено–поправног завода Бања Лука;

Рок за реализацију препоруке: једна година.

- Истовремено се препоручује, уколико до измјештања установе не дође, да се постојећи дневни боравци уреде за угодан боравак дјецe, промијени дотрајали намјештај (кухиње, столови, столице), замијене метални кревети дрвеним, да се спужве замијене мадрацима и да се WC уреди тако да се омогући пуна приватност приликом кориштења;

- Да се допринесе квалитету образовања малољетника током боравка у установи тако да се јасно одреди вријеме за учење и да се успостави сарадња с другим школама како би се малољетницима пружила могућност избора занимања сходно њиховим жељама колико је то год могуће;

Рок за реализацију препоруке: одмах.

Омбудсмани препоручују Одјељењу Васпитно–поправног дома да:

- У свом раду обезбиједи што јаснију структуру дневног распореда активности тако да третманске активности – радионице и секције – буду обавезне и које ће подразумијевати учење страних језика, оспособљавање за рад на рачунару и кориштења основних програма, кориштење фотоапарата (организовање курса фотографије) и слично.

Рок за реализацију препоруке: одмах.

да се Одјељење Васпитно-поправног дома издвоји из круга Казнено-поправног дома Бањалука. Да бисмо задовољили све ваше примједбе и препорука са којима се у потпуности слажемо потребно је да се Одјељење Васпитно-поправни дом измјести на нову локацију гдје би се изградиле објекти по стандардима за наведену популацију. Овом приликом вас позивамо да нам пружите подршку и помоћ у проналажењу донатора који би нам помогли у рјешавању ове проблематике. Свјесни смо да садашња локација и објекти нису намјењени за институцију оваквог типа, али настојимо да континуираним улагањем побољшамо услове живота малољетника који бораве на извршењу васпитне мјере, те превазиђемо недостатке које сте навели у вашем извјештају. Слажемо се да је неки намјештај дотрајао, те да га је неопходно замијенити новим, као и да је неопходно обезбиједити право на приватност приликом кориштења тоалета. Што се тиче вашег запажања и препорука по питању образовања малољетника током протеклих година имали смо много проблема везано за законску регулативу што је и вама познато. Данас смо презадовољни да наши малољетници могу завршити уопште средњошколско образовање. Неким средњим школама смо се обраћали, али нисмо наишли на разумјевање, јер провођење ванредног процеса образовања је отежано поготово када је у питању мањи број ученика или чак једно лице. Из разлога неразумјевања од стране појединих школа, финансијске неодрживости и немогућности извођења теоријске и практичне наставе за поједина занимања немогуће је очекивати да малољетници бирају занимања на основу својих афинитета и жеља.”

- Малољетницима омогуће у што већој мјери да сами себи припремају оброке, посебно доручак и/или вечеру;

Рок за реализацију препоруке: одмах.

4.3. Установа за извршење заводске васпитне мјере упућивања у васпитну установу

Јавна установа Завод за васпитање мушке дјеце и омладине

Завод за васпитање мушке дјеце и омладине Сарајево је установа отвореног типа, која је дефинисана као јавна установа социјалне заштите у власништву Федерације Босне и Херцеговине сходно Закону о преузимању права и обавеза оснивача над установама социјалне заштите у Федерацији Босне и Херцеговине. Организациону структуру Завода за васпитање мушке дјеце и омладине Сарајево чине директор, Служба за правне и опште послове, Служба за третман корисника услуга и Служба финансијско-материјалних послова. Према подацима установе⁷³, у Заводу је запослено 12 намјештеника који чине стручно особље, седам запосленика који чине административно особље и седам чланова техничког особља.

Када је у питању структура корисника по узрасту⁷⁴, тренутно је у установи смјештено укупно 16 корисника услуга, од чега три корисника од 12 година, један корисник од 14 година, један корисник од 16 година, седам корисника од 17 година, три корисника од 18 година и један корисник од 19 година. По питању структуре корисника по кривичним дјелима ради се о кривичним дјелима убиства један корисник, убиство у покушају један корисник, продужено кривично дјело крађа један корисник, продужено кривично дјело тешка крађа један корисник, кривично дјело разбојништво један корисник и продужено кривично дјело разбојништво један корисник. Профил дјеце тренутно смјештене у установи су дјеца упућена од стране центара социјалног рада – васпитно занемарена и запуштена дјеца и од стране судова, васпитно занемарена дјеца и запуштена дјеца починиоци кривичних дјела, а у посљедње вријеме није било промјене трендова у односу на раније стање.

Приликом посјете уочено је да установа располаже с великим просторним ресурсима, исувише великим, имајући у виду број корисника у установи, а већи дио намјештаја је исувише дотрајао. Такође, Одјељење за малољетнице је у потпуности обновљено. Међутим, није у функцији и неминовно је да ће у наредном периоду бит изложено пропадању и погоршању стања усљед неискориштености. У тренутку посјете на овом одјељењу није било ниједне малољетнице, а Омбудсмани напомињу да тренутно нема ни законске могућности да се малољетнице упућују у ову установу. Наиме, истакнуто је да је формирано Одјељење за боравак малољетница које у завод могу упућивати центри за

⁷³ Подаци добијени помоћу упитника од 13. 8. 2021. године. Упитник испунила Лејла Медовић Милић, шеф Службе за третман корисника;

⁷⁴ Према подацима из упитника од 13. 8. 2021. године. Током посјете Заводу 21. 9. 2021. године у разговору са шефицом Службе за третман корисника истакнуто је да тренутно у установи борави 15 корисника – три корисника од 13 година, један од 15 година, два од 16 година, пет од 17 година, два од 18 година и два од 19 година (11 корисника упућено је од стране суда, а четири корисника од стране центара социјалног рада);

социјални рад и суд, капацитета 25 мјеста. Међутим, како у установи истичу и даље је присутан проблем упућивања малољетница од стране центара за социјални рад због назива установе који је уписан у судски регистар (Јавна установа Завод за васпитање мушке дјеце и омладине). Овај проблем није ријешен од 2018. године и Омбудсмани поново указују на исти проблем и потребу усклађивања дјелатности завода с називом установе уписаним у судски регистар.

У установи и даље постоји соба – просторија за појачани надзор, а евиденцију у вези с појачаним надзором води социјални радник. Раније препоруке за уклањање решетака на прозорима и вратима завода и стављање апсолутно ван употребе просторије за појачан надзор, нису испоштоване.

Установа је просторне ресурсе, као што су услови смјештаја, организовање и одржавање чишћења, оцијенила задовољавајућим, наводећи да просторије одржавају раднице, хигијеничарке, у складу са систематизацијом и Правилником о раду. Међутим, током посјете установи примијећено је да дневни боравак није адекватно очишћен. У току разговора са стручним особљем, наведено је да хигијену одржавају двије особе, од којих се једна управо тај дан вратила с боловања, те да је то разлог за тренутну нечистоћу. Током посјете установи уочен је и проблем гријања, с обзиром да радијатори не могу адекватно угријати просторије, за шта је као највећи разлог истакнут недостатак средстава. Посебне забринутости се односе на чињеницу да је посјета обављена у септембру, те да се ниске температуре тек очекују у наредном зимском периоду, а што може угрозити здравље и боравак дјеце у установи. Такође, установа није покривена клима-уређајима, али се налазе у канцеларијама директора и шефова одјељења. Током посјете примијећено је да недостају дезинфекциона средства и сапуни. Такође, организација и квалитет исхране оцијењен је као задовољавајући наводећи да запослени не користе право на исхрану у установи. У оквиру установе налази се кухиња у којој се служе оброци (три главна јела и двије ужине).

Корисницима су током боравка обезбијеђени садржаји за спортске активности као што су стони тенис, спортска сала опремљена струњачама и фитнес справама, а установа посједује вањско спортско игралиште у којем се одржавају спортске активности. Малољетници проводе три сата дневно на отвореном. Приликом доласка у установу, малољетницима су објашњена права и обавезе, те се уручује копија Правилника о кућном реду за сваког малољетника.

Третмански рад с малољетницима, односно капацитети за третман су оцијењени задовољавајућим. У установи се, према подацима из упитника, сачињавају индивидуални планови, у које су укључени родитељи, као и дјеца у дијелу гдје могу дати приједлоге, тачније у планирању које се односи на избор занимања/професионалну оријентацију, слободне временске активности. Малољетници су такође укључени у планирање и праћење ефикасности услуга, кроз свакодневне савјетодавне разговоре са стручним сарадницима и кроз провођење интерне евалуације квалитета услуга. Рад с малољетницима се проводи индивидуално, као и у групама (мање групе од двоје до пет корисника). У установи се проводи програм третмана, програм ненасилне комуникације,

програм асертивних тренинга, као и програм оспособљавања за самостални живот, али установа није усмјерена на постпенални третман и заштиту јер сматрају да нису надлежни (не представља дјелатност установе). Такође, наводе да су за то задужени центри социјалне заштите, који одржавају везу с породицом, дјететом и установом, те раде с малољетником током припрема за отпуст.

Када је у питању раздвајање двије различите категорије корисника који су у установу упућени по различитим правним основима (органи старатељства и правосудне институције), Омбудсмани констатују да препорука наведена у Извјештају из 2018. године, да се обезбиједи потпуно (физичко и третманско) раздвајање двије различите категорије корисника, није испоштована. Наиме, приликом посјете установи и у разговору са стручним особљем констатовано је да у суштину они јесу физички одвојени (постоји посебно Судско одјељење, те засебно Социјално одјељење), али да је у третманском смислу (кориштење појединих садржаја и активности) немогуће физички дистанцирати једне од других, те да је то посебно случај код реализације ванзаводских активности.

Омбудсмани изражавају забринутост због заједничког боравка и сталног контакта малољетника који су у завод упућени по два различита правна основа, од стране органа старатељства и правосудних институција. Ово свакако због чињенице што малољетници упућени од стране органа старатељства нису у сукобу са законом, те њихов боравак и контакт с малољетницима упућеним од стране правосудних органа може негативно утицати на њих.

Малољетницима је према подацима из упитника обезбијеђено образовање, а с обзиром да је установа отвореног типа, дјеца слободно похађају школу ван установе. У школском одјељењу повећан је број рачунара (шест), због провођења онлајн наставе.

Малољетници остварују комуникацију с породицом, породице их посјећују, у складу с породичном ситуацијом и сагласностима надлежних судова и центара социјалног рада најмање једном седмично, а друге особе осим породице, два пута мјесечно, у зависности од сагласности судова и центара социјалног рада. Малољетницима је омогућен неограничен пријем пакета, телефонски разговор најмање два пута седмично, те оставарују право на годишњи одмор. У оквиру установе имају приступ библиотеци, интернету и ТВ уређају.

Сва лична документација корисника се налази у персоналном досијеу корисника, који су закључани у металном ормару и доступан је само стручним радницима који су у директном односу с корисницима. Остале вриједне ствари депонују се у сефу и благајни Завода.

Према наводима из упитника судије за малољетнике обилазе малољетнике најмање два пута годишње, али то се не односи на све судије за малољетнике. Малољетници имају осигурану примарну здравствену заштиту, специјалистичке услуге, осигуран је програм лијечења од зависности, а медицински преглед проводи се у року од 24 сата од пријема. Једном годишње имају систематски преглед, а налаз се доставља судији и тужиоцу за малољетнике, центру социјалног рада и родитељима.

У установи се налази амбуланта опремљена с ормарићем за лијекове, креветом за прегледање и оталим намјештајем. Лјекар је ангажован по два сата једном седмично и плаћа се по основу закљученог уговора. У установи је запослена медицинска сестра (у моменту посјете био је расписан конкурс за пријем у радни однос новог медицинског техничара). У Извјештају из 2018. године једна од препорука Омбудсмана управо се односила на потребу запошљавања медицинског техничара. Такође, установа има спољног сарадника неуропсихијатра, који у установу долази сваке сриједи по два сата. Током посјете наглашена је добра сарадња са Заводом за болести зависности Кантона Сарајево, те да установа располаже са апаратом за тестирање на присутност психоактивних супстанци. Када је у питању утицај пандемије на остваривање права, упитником се наводи да је у одређеним периодима било ограничено или забрањено кретање корисника, те да је установа поступала у потпуности у складу с наредбама, ограничењима и инструкцијама надлежног министарства. У току овог периода нису биле дозвољене посјете, а малољетницима су обезбијеђене маске, рукавице, дезинфекциона средства.

Малољетници имају право на приговор, али их током 2019. и 2020. године није било.

Установа има закључен уговор са агенцијом за обезбјеђење (заштита људи и ствари), а чувар је присутан 24 сата у току цијеле седмице, исти не носе оружје, те имају детектор за метал. Чувари немају посебну обуку у раду с малољетницима. Установа је покривена видео надзором који је повезан с дојавним центром агенције за безбједност.

Једна од препорука Омудсмана из Извјештаја из 2018. године односила се на уклањање решетки на прозорима и вратима Завода. Приликом посјете установи, примијећено је да се решетке и даље налазе на већини прозора установе, док су у неколико просторија решетке замијењене гелендерима (кухиња). Разлог за нереализацију ове препоруке наведена је заштита установе (заштита имовине од крађе), као и заштита корисника установе, с обзиром да је било случајева „искрадања кроз прозор“.

Разговор с дјецом

Током посјете⁷⁵ обављен је разговор с два малољетника⁷⁶. Изречена им је мјера упућивања у васпитну установу на шест мјесеци, односно годину и мјесец. Задовољни су условима смјештаја, изузетно им је важно што је ријеч о Сарајеву, као градској средини, а и у поређењу с Орашјем, лакше им и породица дође у посјету⁷⁷. Наводе да су им приликом пријема појашњена права и обавезе, задовољни су храном и ту ништа не би мијењали. Нису имали примједби ни на одржавање личне хигијене, добијају средстава за одржавање личне хигијене од установе. Ове године немају много заједничких активности ван установе због пандемије изазване коронавирусом⁷⁸, а у установи имају радионице када они то желе, у радној седмици једном или два пута, а постоји и могућност да раде ван установе, што сматрају корисним, како им не би било досадно. Један од малољетника је

⁷⁵ Дана 21. 9. 2021. године;

⁷⁶ Имају по 17 година обојица;

⁷⁷ Један од малољетника је био у притвору у КПЗ Орашје;

⁷⁸ Истакли су посјету базену овог љета;

завршио средњу школу, а други ће ванредно полагати разреде из основне школе. У разговору истичу да имају приступ рачунарима када год им је то потребно због школе, имају право да га користе у одређеном термину и имају приступ интернету под надзором васпитача. Такође имају приступ библиотеци, а могу и од куће донијети књиге, имају приступ телевизији с довољним бројем канала, а новине их не занимају.

Малољетници с којима је обављен разговор, немају здравствених проблема, а прије доласка у установу обавили су прегледе. Сматрају и да имају здравствених проблема, то не би био никакав проблем, обратили би се сестри или васпитачу и проблем би био ријеше. Истакли су да им се у односу на раније често мјери тјелесна температура, а то све због коронавируса. Нису сигурни, али мисле да су обавили и систематски преглед, а имају и могућност да разговарају са психијатром који долази једном седмично (сриједом) и васпитачи одреде ко ће с доктором причати, али и они могу тражити разговор.

Из разговора дознајемо да уколико желе, могу спавати дуже⁷⁹, да не морају доручковати, а иначе око пола осам устају, доручкују, па пију кафу, гледају телевизију, разговарају са стручним особљем итд. Један од малољетника иде кући, породици, сваки други дан и у трајању од 18.00 до 21.00 час. На упит да ли их посјећују судије за малољетнике, један је изјавио да га је посјетио судија, а други је изјавио да није, али су га посјетили представници центра за социјални рад.

Према њиховим наводима, имају на располагању и у сасвим довољној мјери, средстава за дезинфекцију и маске.

Упознати су с правилима понашања у установи и у случају да се крше, постоји соба за појачани надзор⁸⁰. Приликом посјете и обиласка установе, надлежни из установе су истакли да оваква просторија постоји и да се користи у посебним ситуацијама, када је то неопходно због стабилизације стања у којем се дијете налази (алкохол, дрога или проблеми у понашању). Дакле, није спорно да таква просторија постоји, али спорна је њена употреба. Малољетници су потврдили наводе надлежних да је најчешћи проблем употреба психоактивних супстанци и да дроге има вани, не у установи. На посебан упит, појашњавају да имају по примјерак индивидуалног плана и поступања у својој соби и да могу изнијети своје приједлоге стручном особљу установе.

Малољетници су у разговору истакли да међу њима нема вршњачког насиља.

С радом васпитача су задовољни, сматрају да они имају разумијевања за њих. Воле користити теретану, играти стони тенис.

Разговор са административним и техничким особљем

Како у разговору наводе, на седмичном нивоу саставља се јеловник, у чијој изради учествују: кувар, васпитач, социјални радник, економ и један малољетник, те се на тај

⁷⁹ Доподне;

⁸⁰ Према наводима малољетника – тзв. одаје;

начин малољетници активно укључују у састављање јеловника. Корисници не учествују у поступку припреме хране и рада у вешерају. Тренутно један малољетник који похађа средњу школу за куvara обавља праксу у заводској кухињи. Постоји велика заинтересованост корисника за обављање послова попут кречења, чишћења дворишта, помагање у обављању редовних поправки унутар Установе, креативних радионица и сл. На одржавању хигијене запослене су двије хигијеничарке и вешарица која ради у вешерају. У Заводу постоји јасна подјела послова између запослених, али по потреби, ради дефицита техничког особља у циљу несметаног функционисања установе, долази до прерасподјеле одређених послова. Радна атмосфера у установи оцијењена је као врло добра, на шта највише утичу добри међуљудски односи запослених, као и комуникација и приступ корисницима. Завод нема сопствену службу обезбјеђења, него се путем јавних набавки на годишњем нивоу закључује уговор са Агенцијом за заштиту људи и имовине. Уговором се дефинише да у служби обезбјеђења најмање један чувар буде присутан 24 часа, а у зависности од потреба установе, могуће је ангажовати већи број чувара. Ради пружања адекватне здравствене заштите у Заводу је стално запослена једна медицинска сестра. С овлашћеном институцијом закључује се уговор о ангажовању неуропсихијатара, који једном седмично посјећује установу.

Законом о преузимању права и обавеза оснивача над установама социјалне заштите у Федерацији БиХ из 2008. године, Парламент Федерације је преузео улогу оснивача над овом јавном установом, чија дјелатност је здравствено и образовно збрињавање васпитно занемарене дјеце и омладине. Надзор над установом врши Федерално министарство рада и социјалне политике, Федерално министарство правде, Федерално министарства образовања и Федерално министарство здравства. Федерално министарство рада и социјалне политике задужено је за надзор и финансирање установе преко грантова (текућих трансфера), који се додјељује сваке године. Дио средстава обезбјеђује установа преко наплате смјештаја корисника од центара за социјални рад. До 2018. године установа није имала проблеме у финансирању, међутим откако је Кантон Сарајево престао са финансирањем установе, Завод се сусреће са огромним проблемима. Федерално министарство правде никада није сносило трошкове смјештаја малољетника у заводу, те су се огласили ненадлежним, образлажући да они немају оснивачка права у овој установи. Управо зато, установа је тужила Федерално министарство правде ради наплате потраживања. Поступак се тренутно води пред Кантоналним судом у Сарајеву, док овај завод, до окончања поступка остаје без знатних прихода. Без обзира на проблеме у финансирању, установа поступа по наредбама суда и прима малољетнике.

У вези с проблемима финансирања ове установе, а на основу сазнања добијених током посјете, Омбудсмани ће отворити предмет по службеној дужности и установити све релевантне чињенице и околности, како би допринијели рјешењу настале ситуације, руководећи се, прије свега, најбољим интересом дјетета.

У вријеме пандемије Ковид-19, рад установе је организован у смјенама.

Предности у раду установе су добри међуљудски односи, добра комуникација међу запосленима, организација рада, динамичност, као и лична сатисфакција јер се помаже малољетницима. Као предност у раду истичу и радно вријеме од седам до 15.30 али само

за административно особље, док стручно особље ради у турнусима 12-24 , 12-48, што већини запослених одговара. Највећи проблем и недостатак у раду установе представља финансирање преко грантова. Установа од властитих средстава не може обезбиједити довољно средстава. Основни проблем што се установа у складу са законом третира као друге установе социјалне заштите које имају много више корисника. Ове године је од октобра упитно финансирање и могли би доћи у ситуацију да неће моћи измиривати обавезе. Одјелење за женску дјецу још никада није стављено у функцију зато што у Закону по којем је установа регистрована стоји за збрињавање и третман мушке дјеце.

Разговор са стручним особљем

Приликом посјете Заводу за васпитање мушке дјеце и омладине Сарајево обављен је разговор са стручним особљем установе запосленим при Служби за третман корисника. Стручни тим сматра да су услови смјештаја задовољавајући, те да се установа придржава Правилника стандарда пружања услуга установа социјалне заштите (спаваонице имају по два кревета, два ормара, сто, двије столице, два ноћна ормарића и све је уредно опремљено). Међутим, особље наводи проблем гријања, које није адекватно да довољно угрије просторије. Посебно се наводи недостатак финансијских средстава, као и чињеница да су условљени јавним набавкама, због чега врло често добију опрему слабијег квалитета. Такође, стручно особље наводи потребу за допуном литературе у библиотеци намијењеној дјечи њиховог узраста. Корисницима је у Информатичком кабинету на располагању рачунар и интернет, уз присуство члана стручног особља ради праћења садржаја који се претражује (нпр. друштвене мреже, садржај везан за школу и сл.). Када је у питању састав односно колектив стручног особља, наводе да су запослени различити, те да настоје да се тимски боре против проблема, тако да организују састанке на којима размјењују одређена искуства и проблеме. Састанци се одржавају мјесечно, а некад по потреби. Током јутра, приликом размјене смјене, одржавају се краћи брифинзи, размјењују најбитније информације и дешавања које колега који ступа у смјену мора знати. Такође, особље истиче недостатак супервизије, стручних едукација и учешћа установе у пројектима. Стручно особље износи проблеме у области здравственог осигурања, нпр. примјер малољетника који је имао стоматолошку интервенцију, а посједује осигурање с подручју другог кантона и јавља се проблем надлежног органа за покривање трошкова или проблем с уписом малољетника у школу и сл.

Када је у питању организација рада установе наводе да Одјелење администрације функционише тако што је радно вријеме организовано у периоду од седам до 15.30, док је особље из Службе за третман корисника распоређено током 24 сата (извјештај се сачињава сваки мјесец). На питање да ли је у смјени увијек присутан један члан стручног особља одговарају да увијек мора бити присутан најмање један члан, а викендом два члана особља. Рад се организује у двије смјене, дневну и ноћну смјену. Прва смјена подразумјева период од седам сати до 15.30, док друга смјена подразумјева период од 13.30 до 22.00 часа. У разговору се наводи да иако установа има велики број запосленог кадра, сматрају да постоји потреба запошљавања још чланова стручног особља као што су социолог, социјални радник, а истичу потребу и за два психолога. Тренутно су запослена четири васпитача, два сарадника за организацију живота у установи и ван установе, васпитач психосоцијалне рехабилитације, а једна васпитачица је на трудничком одсуству.

Стручно особље сматра да су услуге које пружа установа адекватне и задовољавајуће, да се раде опсервације, редовно сачињавају извјештаји, те да се труде да у свом раду буду што објективнији, те да побољшају услуге што је више могуће. У раду с малољетницима користе мултидисциплинарни приступ, што подразумева рад сваког члана стручног особља, и свако од њих примјењује своје методе приликом израде одређених извјештаја и рада с корисницима. У раду с малољетницима примјењују се различите процјене, као што је социјална процјена, психолошка процјена, педагошка процјена, психијатријска процјена (врши спољни сарадник неуропсихијатар), а наводе се и све методе и технике које су се примјењивале у датој ситуацији. Стручно особље такође наводи да установа од суда заприма званични акт – наредбу којом се установи налажу активности које треба предузети. У примјеру, који је презентован током посјете Заводу, наложена је процјена психичког, интелектуалног, педагошког, психолошког и социјалног статуса с приједлогом третмана од стране стручног тима. Установа у тим случајевима има одређен рок у којем се суду доставља извјештај у писаној форми. Уколико се ради о социјалној процјени, најчешће се примјењују технике/ инструменти интервју, савјетодавни разговори, радионице, нпр. односи с мајком, односи с оцем, скале породичног функционисања, процјена породице и фактора ризика, процјена мајчиног понашања, димензије контроле, психолошка аутономија, процјена очевог понашања, скала емоционалне емпатије. Када је у питању психолошка процјена, психолог примјењује психолошке тестове, проводе се интервјуи, ревидирани бета тест, те самопроцјена своје компетенције. Педагошка процјена се базира на интервјуима, савјетодавним и терапијским разговорима, тестови опште графичке / нумеричке спознаје, упитници, скале процјене (нпр, скала оптимизам / песимизам). Психијатријска процјена се врши на основу прегледа ординирајућег љекара. Све скале/технике (инструменти) које се користе варирају зависно од случаја до случаја и не може се на сваком кориснику примијенити свака скала и директно је у корелацији с његовим интелектуалним способностима. Малољетници приликом пријема у установу, без обзира на упутиоца, бораве до мјесец дана у Одјељењу за опсервацију и дијагностику, те се тај период, који особље сматра изузетно важним, користи да се сачини индивидуални план за корисника, те анализира стање. Надаље, из разговора проистиче да се услуге које установа пружа базирају на индивидуалном приступу, а примјењује се индивидуални и групни рад с корисницима. Сваки индивидуални програм је појединачно прилагођен корисницима, у зависности од њихових потреба. Када је у питању индивидуална стручна подршка, наводе да се иста генерално проводи кроз реализацију индивидуалног плана и програма свакодневно. Поред тога наводе и неуропсихијатра који с корисницима обавља разговоре, контролне прегледе, прописује психосоцијални третман, итд. Индивидуални планови су условљени временски, те постоји временски оквир важења индивидуалног плана (исти се ажурирају и израђују се нови). Током посјете установи извршен је увид у досије малољетника, те је констатовано да исти садрже индивидуални план и програм третмана у току извршења васпитне мјере. Такође, индивидуални план садржи податке о малољетнику, податке о смјештају корисника услуга и циљ индивидуалног програма третмана, изреченој мјери, евалуацији, основним социоанамнестичким подацима и породичне прилике, образовни статус корисника услуга, здравствени статус корисника услуга, степен васпитне запуштености/занемарености и поремећаја у понашању корисника услуга, навике, интереси и способности корисника услуга, слободно вријеме и уочени афинитети корисника услуга. У случају малољетника који је упућен од стране суда, у досијеу је индивидуални план и програм третмана за

јануар, мај и септембар. План су потписали сви чланови стручног тима. Третмани за сваког појединачно припремају се тако да приликом пријема корисника у установу, Завод добије одређену упутну документацију, након чега се ступа у контакт с центром за социјални рад, те прикупљају додатни подаци. У року од седам дана сачињава се први индивидуални план за првих мјесец дана опсервације. Након мјесец дана, ствара се комплетнија слика корисника, а након тога првобитни план се ажурира и дорађује. У вези с хигијенским навикама дјецe, стручно особље истиче да су малољетници које упућује суд генерално много уреднији од малољетника које у установу упућују центри социјалног рада. Малољетници одржавају хигијену својих соба и одјеће, а понекад и пода. Користе погодност и најчешће се односе на посјете породицама, продужене посјете и сл. Наводе да су током школског распуста имали велики број корисника који су боравили с породицама. У овим ситуацијама установа најчешће координира с центром за социјални рад, и од њих траже сагласност, а врло често се обавјештава полицијска управа општине у којој ће корисник боравити. Стручно особље наводи да су током распуста провођене разне активности, органзовани излети, посјете, шетње. Иако особље наводи да установа не проводи казне, практикује се ускраћивање погодности, нпр. одузимање мобилног два дана, ускраћивање одласка на излет. Малољетницима је омогућена комуникација са особама ван установе, према плану и програму, али уз сагласност упутиоца. Омогућено им је и кориштење дневних одмора минимално три сата вани и годишњих одмора тако да иду код породице или користе у установи, али су ослобођени дневних активности. Када је у питању одобравање кориштења годишњих одмора стручно особље истиче да се процедура одвија тако да поднесу молбу и обратe се матичном васпитачу, а да стручни тим онда даје своју процјену и приједлог директору, који доноси одлуку о сношењу трошкова, периду одласка и доласка, а потом се обавјештава надлежна полицијска управа. Једном годишње ради се интерна евалуација квалитета услуга путем анкетнг упитника, гдје се корисници могу изјаснити, дати своја запажања, на основу којих се настоје побољшати услови.

Комуникација између стручног особља и корисника обавља се у складу с Протоколом о комуникацији, тако да се иста мора водити професионално. Из разговора произилази да корисници генерално персирају неке чланове особља, али да постоје ситуације када се непримјерено понашају, те користе вулгарну терминологију. Задовољни су сарадњом са судовима и тужилаштвима. Већина судија за малољетнике врши надзор над извршењем мјере и обилазе малољетнике и често комуницирају телефоном.

У вези с појавом пандемије изазване вирусом Ковид-19 у потпуности су поступали у складу са свим мјерама надлежних органа. Безбједносну ситуацију у установи оцјењују добром, с обзиром да Завод има ангажовану агенцију за физичку заштиту лица и имовине и установа је опремљена видео надзором. Сматрају да је корисницима осигурана адекватна здравствена заштита и једном годишње обављају систематске прегледе.

На питање да ли је и даље у употреби соба за појачан надзор, особље указује да је употреба сведена на минимум, те да је установа при сваком смјештају у тој просторији,

дужна направити службени извјештај. Постоји одлука⁸¹ којом је прописана процедура и услови смјештаја у тој просторији.

Како је то раније у Методологији истраживања већ наведено, прије финализирања коначног извјештаја, а на основу раније постигнутих договора, радна верзија извјештаја достављена је свим установама на коментар. Казнено-поправни завод Бањалука доставио је своје коментаре и примједбе, односно *Одговор на Специјални извјештај о анализи стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у БИХ*.

Препоруке Омбудсмана Босне и Херцеговине

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују управи Завода за васпитање мушке дјеце и омладине Сарајево и Федералном министарству рада и социјалне политике и Федералном министарству правде, односно Влади Федерације Босне и Херцеговине, да:

- осигурају финансирање Завода, како тренутни финансијски проблеми не би довели у питање функционисање установе;

Рок за реализацију препоруке: континуирано.

- учини просторије Завода погоднијим за извршење мјере и остваривања сврхе третмана, посебно уважавајући велика уложена материјална средства и да кориштење просторних ресурса сведу само на стварне потребе Завода;

Рок за реализацију препоруке: шест мјесеци.

- обезбиједи адекватно гријање свих просторија, односно цијелог објекта;

Рок за реализацију препоруке: шест мјесеци.

- осигура потпуно (физичко и третманско) раздвајање двије различите категорије корисника који су у установу упућени по различитим правним основама (органи старатељства и правосудне институције);

Рок за реализацију препоруке: одмах.

- наставе активности у циљу скидања решетака на прозорима и вратима завода;

Рок за реализацију препоруке: одмах.

- у свом раду осигурају што јаснију структуру дневног распореда активности тако да третманске активности – радионице и секције – буду обавезне и које ће подразумијевати учење страних језика, оспособљавање за рад на рачунару и кориштење основних програма, кориштење фотоапарата (организовање курса фотографије) и слично. Ово подразумијева и да се малољетници активно укључе у одржавање хигијене просторија и своје гардеробе, као и спремања доручка, с циљем стицања радних навика;

Рок за реализацију препоруке: одмах.

- обезбиједи у потпуности примјену члана 155. Закона о заштити и поступању с малољетницима у кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине којим су забрањене дисциплинске мјере које укључују ускраћивање рада, смањење хране, ограничење комуникације малољетника са члановима породице, затварање у мрачне просторије и самице, колективно кажњавање малољетника, као и друге дисциплинске мјере које деградирају и угрожавају физичко или ментално здравље малољетника.

⁸¹ У 2017. години установа је донијела Одлуку о условима и процедури смјештаја малољетника/млађег пунољетника у просторију за појачан надзор и третман, којом је детаљно прописан поступак смјештаја корисника у ову просторију;

Рок за реализацију препоруке: одмах.

4.4. Установе за извршење васпитне мјере упућивања у васпитни центар

КЈУ Васпитни центар Кантона Сарајево

КЈУ Дисциплински центар за малољетнике Сарајево основан је 2005. године, као установа из области социјалне заштите, а 2007. године започела је рад с корисницима. У току 2017. године установа је промијенила назив у КЈУ Васпитни центар Кантона Сарајево. У оквиру установе организовано је пет организационих јединица: Служба за ресоцијализацију, Служба за дијагностику и опсервацију, Служба за збрињавање дјеце у стању потребе, Служба за превентивни рад и Служба за опште и заједничке послове.

Омбудсмани констатују да је у односу на извјештај из 2018. године⁸² стављена у функцију Служба за дијагностику и опсервацију, у коју се смјештају дјеца у сукобу са законом током судског поступка према наредби надлежног тужилаштва или суда, те обезбјеђује прихват и привремени смјештај малољетних лица током припремног поступка, уколико о томе одлучи надлежни суд. Успостављањем и функционисањем ове службе испоштована је ранија препорука⁸³ упућена Министарству за рад, социјалну политику, расељена лица и избјеглице Кантона Сарајево и установи. Функционисање ове службе представља важан помак у раду, али и нови изазов јер је према мишљењу запослених за боље функционисање ове службе потребно проширити постојеће просторне капацитете. С обзиром да се у овој служби ради с малољетницима којима је одређена мјера привременог смјештаја постоји потреба да се Служба физички одвоји, те је у том смислу припремљен пројекат за надоградњу и проширивање дијела установе⁸⁴. Међутим, за реализацију овог пројекта неопходно је обезбиједити додатна новчана средства.

Према подацима из упитника⁸⁵ структуру руководећих и стручних намјештеника који су у директном контакту с корисницима чини петнаест запослених, седам социјалних радника, четири педагога, три социолога и један психолог⁸⁶. Васпитни центар по структури корисника по узрасту извршава васпитну мјеру упућивања у васпитни центар, изречену од стране надлежног суда малољетном починиоцу доби од 14 до 18 година. Према рјешењу надлежног суда у установи су третиране и млађе пунољетне особе. Поред извршења санкција према малољетним починиоцима кривичних дјела ова установа у складу са Законом о социјалној заштити, заштити цивилних жртава рата и заштити породице с дјецом Кантона Сарајево⁸⁷, у дислоцираној Служби збрињава дјецу

⁸² У 2018. години посјета овом центру обављена је 20. 6. 2018. године а за потребе овог извјештава 21. 9. 2021. године;

⁸³ Стр. 42 Извјештаја о реализацији из документа под називом „Анализа стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у Босни и Херцеговини“ и оцјена тренутног стања;

⁸⁴ Пројекат предвиђа затварање дијела терасе која је тренутно отворена и не служи сврси;

⁸⁵ Подаци добијени помоћу упитника од 12. 8. 2021. године;

⁸⁶ Установа у својим примједбама и сугестијама на радну верзију Извјештаја од 3. 12. 2021. године истиче да су од септембра 2021. године радни однос засновала још два стручна радника и то један социолог и један психолог;

⁸⁷ Службене новине Кантона Сарајево, број 38/14 - пречишћени текст, бр. 38/16 и 44/17;

доби од осам до 18 година, која се налазе у ризику а на основу рјешења ЈУ Кантонални центар за социјални рад Сарајево.

По питању структуре корисника по кривичним дјелима у ову установу се смјештају малољетници који су учинили различита кривична дјела између осталог, разбојништво, насиље у породици, тешка крађа, посједовање и омогућавање уживања опојних дрога, насилничко понашање, лака тјелесна повреда, полни однос с дјететом, саучесништво у убиству, напад на службено лице у вршењу послова безбједности. Према подацима из упитника у установи се тренутно проводи третман за тринаест малољетника, од чега је шест на цјелодневном боравку, док је њих седам на дневној бази. Служба за ресоцијализацију тренутно има једног малољетника коме је изречена мјера непрекидног боравка у трајању три мјесеца, те три малољетника на полудневном третману којима је изречена мјера на одређени број сати. У Служби за дијагностику и опсервацију налази се један малољетник коме је одређен привремени смјештај умјесто мјере притвора. Служба за превентивни рад тренутно има четири малољетника на дневној основи, док Служба за збрињавање дјеце у стању потребе броји четири на цјелодневном боравку.

Просторни ресурси ове установе су на високом нивоу, за одржавање хигијене простора задужене су спремачице запослене у установи, док у одржавању хигијене простора у којима бораве малољетници (спаваонице, дневни боравак) учествују и сами, њихова обавеза и дужност је да одржавају чистим ове просторије. Просторије се редовно провјетравају а у зимском периоду и загријавају, имају довољну количину свјежег ваздуха, природног и вјештачког свјетла, те су услови на завидном нивоу.

Приликом посјете представници Институције омбудсмана су се увјерили у истинитост ових навода и похваљују запослене ове установе и дјецу јер је њихов ангажан на побољшању услова видљив у сваком дијелу установе. Доказ томе су просторије које одишу чистоћом и богате су различитим дјечјим радовима што додатно доприноси стварању осјећаја кућне атмосфере.

Установа посједује властиту кухињу у којој су запослена два куvara који су задужени за квалитет obroка. У установи се обезбјеђују дневно три свјежа obroка и ужина за дјецу на цјелодневном боравку, док се за дјецу која бораве одређени број сати током дана обезбјеђује најмање један оброк зависно од дужине боравка. Како је наведено у упитнику набавка намирница се одвија несметано те се води рачуна о нутритивним вриједностима свих obroка.

У оквиру ове установе дјецу су обезбјеђени спортски садржаји, имају на располагању физкултурну салу која је у потпуности опремљена, трака за трчање, справа за суво веслање, врећа за бокс, собни бицикл, клупа с пратећом опремом, сто за стони тенис, степер, а у кругу могу се бавити кошарком и малим фудбалом. Према податку из упитника бораве три сата дневно на отвореном. На питање из упитника који је тренутно профил дјеце смјештене у установи, одговорили су да у установи тренутно бораве дјеца која су у сукобу са законом, којима је изречена васпитна мјера и дјеца којима је одређена мјера привременог смјештаја, док на питање, има ли промјена у трендовима у односу на раније, истакнуто је, да у установи бораве дјеца која су у стању социјалне потребе а који су

смјештени путем органа старатељства. Даље, у упитнику је констатовано да су стручни радници ти који су у директном контакту с дјецом, па зато, сматрају, да постоји потреба за додатним запошљавањем, првенствено, систематизованог стручног кадра психолога, педагога, социолога и социјалних радника. Такође, наведено је, да се сачињавају индивидуални планови, у чије креирање су укључени родитељи и дјеца. Након што установа од надлежног центра за социјални рад заприми сву потребну документацију, одреди датум и термин почетка, приступа се извршењу васпитне мјере. Приспјела документација се анализира, при чему стручни тим сачињава Индивидуални план и програм рада за малољетника. Индивидуални планови и програми се израђују на основу цјеловитог сагледавања зрелости малољетника, његовог узраста, нивоа образовања и понашања у социјалној средини, функционалности породице, облика поремећаја у понашању, врсте кривичног дјела и околности под којима је учињено.

Родитељи и малољетници су укључени у израду Индивидуалног плана и програма тако да по пријему имају могућност да прочитају ИПП, при чему се на тај начин упознају с начином рада и планом третмана, те уколико имају примједбе, приједлоге, коментаре могу их навести у предвиђеној рубрици. Уколико су сагласни с наведеним планом и програмом родитељи, малољетник и стручни тим потписују ИПП. Такође, током трајања третмана родитељи или малољетници могу дати своје приједлоге за побољшање и унапређење третмана а све у сврху најбољег интереса дјетета.

Величина васпитних група се формира према броју малољетника у складу с добним, полним развојним и функционалним критеријумима, те да се проводи програм третмана, ненасилне комуникације, асертивних тренинга, оспособљавања за самосталан живот, док се не проводе програми за постпеналну заштиту од стране запослених у установи а ни од представника социјалне заштите. С тим у вези, у овом дијелу извјештаја Омбудсмани могу неспорно констатовати да постоји недостатак постпеналног третмана. У погледу комуникације са особама ван установе у упитнику је констатовано сљедеће; дјеца имају могућност посјете најмање једном седмично, имају могућност посјете два пута мјесечно од стране других лица, неограничен пријем пакета и право на телефонски разговор најмање два пута седмично. Имају приступ телевизији, радију, библиотеци, интернету и на располагању три рачунара. Од стране управе приликом посјете указано је на недостатак техничке опремљености и потребу за набавком додатних рачунара а како би се онлајн настава могла одвијати несметано уколико дође до потпуног преласка на онлајн систем.

Као проблем у функционосању ове установе истакнуто је непостојање службе обезбјеђења што отежава рад њеним запосленима. Наиме, по структури кривичних дјела видљиво је, да се у ову установу смјештају малољетници⁸⁸ у сукобу са законом који су учинили најтежа кривична дјела и чије понашање није друштвено прихватљиво, а самим смјештајем у установу запослени су принуђени да сами контролишу њихово понашање и одржавају ред. Радници су једино обезбјеђење, а ако дође до инцидента, оно што им остаје као могућност јесте да позову полицију и хитну помоћ. Посебно је то проблем у ноћним сатима самим тим што се у установу смјештају малољетници који могу имати проблема са зависностима и психичким поремећајима и поремећајима у понашању.

⁸⁸ Постоји могућност смјештаја малољетника привремено као алтернатива притвору;

На основу података из упитника у дијелу здравствене заштите, утврђено је, да малољетници имају медицински преглед у року од 24 сата од пријема уколико за тим постоји потреба, да се налаз доставља судији, тужиоцу, родитељима и служби социјалне заштите, да је у установи осигурана примарна здравствена заштита, специјалистичке услуге али не и лијечење зависности. Право на приватност се поштује у складу с Правилником о кућном реду а уколико корисници посједују важне личне ствари (новац, накит, мобилни и сл.) они се чувају у сефу установе и по отпусту враћају. Према наводима установе, пандемија изазвана коронавирусом није утицала на остваривање права малољетника. Дјеца су имала могућност посјета које су биле организоване искључиво у складу с наредбама Кризног штаба цивилне заштите Кантона Сарајево. Установа је имала довољно средстава заштите а како је у разговору приликом посјете наведено и једно вријеме на располагању тријажни шатор који је био постављен испред установе. Дјеца имају могућност приговора али како наводе у претходне двије године их није било.

Разговор с дјецом

За вријеме посјете овој установи затечен је један малољетник – седамнаестогодишњак, који је добровољно пристао да учествује у разговору⁸⁹. Малољетник зна у којој установи се налази и из којих разлога и није хтио на ту тему да разговора. Задовољан је смјештајем, храном и односом особља у установи. Могућност обављања личне хигијене је на задовољавајућем нивоу, добија све што му је потребно у установи. На располагању за физичке активности има теретану, сто за стони тенис, као и кошаркашки терен испред установе. Користи учионицу, библиотеку и радионицу. Похађа средњу школу, а воли боравити у радионици и често и сам тражи да ради. Има приступ телевизији, рачунару и интернету, који користи под надзором. Нема здравствених проблема. Из разговора с малољетником, може се закључити да постоји прецизиран распоред дневних активности⁹⁰, али се са запосленима установе у току дана договара за сутрашње активности и омогућено му је да искаже своје мишљење у вези с третманом и шта да ради. У права 24 сата саопштена су му правила понашања у установи и сматра да сва правила у потпуности поштује. Има веома позитивно мишљење о стручном особљу. С њима може о свему разговарати и наводи да га је боравак у установи промијенио.

Разговор са административно-техничким особљем

Приликом посјете обављен је разговор с представницима особља⁹¹ који су у разговору истакли, да ова установа има специфично радно вријеме, стручно особље ради 24 сата дневно па је зато захтјевније. Тимски одлично функционишу, интерним процедурама су добро конципирани па у сваком тренутку знају шта треба да ураде што им олакшава рад. Сматрају, како је предност радити у овој установи јер је динамично, увијек се може нешто додатно научити, док је сам посао захтјеван, морају водити рачуна о процедурама,

⁸⁹ Малољетник се приликом посјете (21. 9) налазио у притвору, односно одређен му је привремени смјештај умјесто мјере притвора у ОЦ КС;

⁹⁰ Како је малољетник у разговору истакао распоред дневних активности обухвата гледање телевизије, пушење и играње карата;

⁹¹ В.д. директор Елмедин Зуко, Мерима Брдарић, шеф Службе за опште и заједничке послове, Лејла, спремачица

стандардима, прописима. С једне стране захтјевно, одговорно, осјетљиво али и то им представља предност јер им, како кажу, не да да се успавају. Рад у овој установи доноси им унутрашње задовољство јер доприносе појединцу али и широј заједници и ствара им осјећај друштвено корисног рада. Недостаци рада у овој установи по њиховом мишљењу су потреба да буду доступни 24 сата, што показује велику посвећеност цијелог тима јер морају бити приправни у сваком моменту а то је разлика у односу на остале установе. Рад викендом, празницима па зато нису пожељни као установа за запошљавање. Такође, мала примања, без могућности остваривања било каквих бенефиција. Иако су хтјели да им се признају посебни услови рада то још увијек нису испословали. У разговору истичу да нема простора за додатно усавршавање, јер су на овој ставци ограничени буџетским средствима, а указују на неопходност и потребу додатног стручног усавршавања.

Разговор са стручним особљем

У оквиру посјете Кантоналној јавној установи Васпитни центар Кантона Сарајево обављен је разговор с руководећим и стручним радници који су у директном раду с малољетницима и то 15 запослених од тога седам социјалних радника, четири педагога, три социолога и један психолог. Ријеч је о кантоналној јавној установи отвореног типа, има пет организационих јединица и то Служба за ресоцијализацију, Служба за дијагностику и опсервацију, Служба за збрињавање дјеце у стању потребе, Служба за превентивни рад и Служба за опште и заједничке послове. Истакли су да би у погледу техничке опремљености било неопходно модернизовати рачунарску опрему због дотрајалости. Када је у питању стручни тим/особље, из разговора произилази да је евидентан недостатак педагога, психолога и радника физичке заштите. Наводи се да је дипломирани психолог неопходан, јер исти може вршити инструменте процјене – тестове. Наводи се да је у посљедње вријеме најмање средстава на позицији едукације стручних радника и потреба за супервизијом. Када је у питању смјештајни капацитет за малољетнике, особље наглашава да је Установа задовољавајућег капацитета.

У погледу структуре малољетника, особље наводи да постоји тенденција оних који долазе због тежих кривичних дјела. Сам центар је замишљен да буде установа за лакша кривична дјела. Међутим, у посљедње вријеме нема готово никакве разлике од установа гдје су смјештени извршиоци тежих кривичних дјела. У посљедње вријеме је у порасту број кривичних дјела почињених од стране дјевојчица, а раније је било много мање. У периоду 2012-13-2014. године имали су око 60 мјера – упућивање у васпитни центар, на годишњем нивоу. Сада их нема, односно, више је привременог смјештаја тј. број тежих кривичних дјела је у порасту, па тако у току ове године имају од пет до 10 малољетника којима је изречена мјера привременог смјештаја умјесто мјере притвора. У посљедње вријеме се појављују нови трендови (нпр. нове дроге). У том дијелу самотррају да би се стручно особље требало боље едуковати, како би знали одговорити на захтјеве.

Постоји Правилник о кућном реду установе, и сви су упознати са садржајем. Малољетници добију примјерак овог правилника, али и њихови родитељи добију и индивидуални план и програм који прегледају и потпишу га да су сагласни. Малољетници знају када је буђење, када иду на спавање, кад је доручак, ручак, вечера и све друге активности. Уколико се малољетници добро владају, омогућава им се већи број посјета

као систем награђивања или супротно да се сведу посјете на минимум. Правилником су дефинисане погодности које руководилац установе додјељује малољетницима.

У погледу третманског рада с корисницима, наводи се да се претежно ради савјетодавно-индивидуални приступ, план и програм се прави индивидуално за сваког корисника у зависности од социјалне анамнезе и комплетне документације коју добију од центра за социјални рад, у зависности од кривичног дјела које је малољетно лице починило. Процјена потреба појединог корисника врши се у складу с упутним актом. План и програм је базиран на подручје образовања, породице и подручје узрок - посљедице. Увијек се првенствено постави циљ за свако подручје, односно шта је Установа урадила/установила и који су закључци/препоруке. Прати се provedба циљева, нпр. ако је судија изрекао најдужу мјеру до три мјесеца цјелодневног боравка – сваких 15 дана шаље се пресјек извјештаја судији и када се мјера изврши финални извјештај се доставља ЦСР и суду. На крају се изводи закључак о успјешности проведене ресоцијализације.

Предвиђеним индивидуалним планом и програмаом предвиђене су теме/области и шта корисник ради. По потреби анагажују помоћ/подршку спољног сарадника - дјечјег психијатра. У посљедње вријеме је стварна потреба да ангажују свог спољног сарадника – дјечјег психијатра. Родитељи су укључени у индивидуалне планове, односно ресоцијализацију – извршење судске мјере. Родитељи, малољетник и стручни тим потписују план, осим у случајевима када је опсервација – дијагностика јер суд исто доставља адвокату, браниоцу и родитељима. Када се ради о плану и програму за дијагностику и опсервацију она је искључива и прави се по наредби судије – педагошка, психолошка и социјална процјена и гдје је план и програм такав да се психолошка процјена базира на кориштењу различитих инструмената, скала процјена, тестова интелигенције до других тестова. На крају се сачињава извјештај с крајњим препорукама за судију.

Што се тиче превентивног третмана – ту су подручја образовања, породица и социјално окружење.

По питању услуга које се нуде на индивидуалном и групном нивоу, наводи се да се групне активности – претежно реализују кроз спортске и радно-окупационе активности. Остало је све базирано на индивидуалном приступу, гдје по процјени се одређују активности понаособ од стране сваког члана стручног тима. Такође, у оквиру групних активности организују се излети. За те потребе набављен је комби који доста олакшава организовање споменутих активности.

Индивидуални превентивни третман корисника се може окончати/прекинути стицањем пунољетства, по захтјеву родитеља/старатеља или уколико су сви циљеви третмана испуњени, а на приједлог стручног тима. Васпитне мјере и мјере привременог смјештаја које је изрекао надлежни суд се окончавају по истеку васпитне мјере, те искључиво по рјешењу надлежног суда и тужилаштва. Стручне службе Васпитног центра обавезно по истеку изречене мјере сачињавају и достављају извјештај о резултатима проведене мјере/третмана надлежном суду и центру за социјални рад. У случају када је васпитна мјера одређена у најдужем трајању од три мјесеца, извјештај о току провођења васпитне

мјере се сачињава и доставља надлежном суду сваких 15 дана. Такође, у оквиру програма за сваког малољетника постоји и дио који се односи на његов отпуст, односно припрема корисника за излазак из третмана, тако да се наведено реализује кроз разговоре и усмјеравања у смислу усвајања општеприхватљивих друштвених норми понашања.

Малољетници имају дневни одмор, који је базиран по индивидуалном плану односно плану активности током дана. Предвиђено је да има јутарњи одмор, послије школе, третмана, односно послије сваке активности постоји период за одмор.

По питању општег утиска и процјене функционисања правосудног система када су у питању малољетници у сукобу са законом, стручно особље наводи да са судом имају одличну сарадњу.

Рад у установи је организован радним данима и викендом од 0 до 24 часа.

Стручно особље наводи да је безбједносна ситуација у установи задовољавајућа, није било инцидената.

Када је у питању утицај пандемије Ковид-19 стручно особље наводи да се једним дијелом одразила на права малољетника, односно биле су забране посјета и забране изласка из установе. Било је посебно тешко, у смислу организације самих процеса, али срећа корисници су имали потпуно разумијевање. Такође наводе да уколико се дијете смјести у установу, буде у изолацији до тренутка тестирања. Организовали су посебну просторију у жеку пандемије Ковид-19 коју користе као изолацију. Донијели су посебан кризни план поступања у складу с наредбама и препорукама Кризног штаба. У смислу одражавања на психолошко стање корисника, самтрају да се није одразило с обзиром да су малољетници ту на краткотрајним мјерама.

Када је у питању здравствена заштита, особље наводи да постоји огроман проблем са здравственом заштитом и 50% корисника нема здравствену заштиту, нема здравствено осигурање и остало. По пријему, стручно особље замоли родитеље да донесу здравствену књижицу уколико дијете има и уколико је осигурано. Установа за сваког корисника има на располагању службено возило, стручног радника/медицинског радника за све врсте прегледа, добијања упутница, имају чак и Упутство о начину поступања у таквим ситуацијама. Међутим, имају велики проблем што већина њих није осигурана и када се деси да се препишу одређени лијекови онда установа преузима обавезу плаћања лијекова, прегледа. Најчешћи разлози непостојања здравственог осигурања: напуштање процеса редовног школовања, родитељи их не могу осигурати или немају здравствено осигурање, неблагоприятно пријављивање на биро и остало.

Када је у питању безбједност у установи, наводи се да се није десио неки већи проблем. Међутим, непостојање физичке заштите искључиво у ноћним смјенама ствара осјећај страха код запослених. Десило се да је корисник у стању апстиненцијске кризе насрнуо на колегу. У таквим случајевима зове се полиција и све се наводи у извјештају. Тестирање на психоактивне супстанце се не спроводи у оквиру установе, прибавља се упутница и врши тестирање.

Омбудсмани посебно похваљују рад стручног особља ове установе и организацију радног времена тако да је увијек најмање један члан стручног особља присутан у установи, што може имати само позитивне ефекте на третман малољетника. Ова установа може бити примјер добре праксе и свим осталим установама.

Препоруке Омбудсмана Босне и Херцеговине

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују Влади Кантона Сарајево, односно Министарству за рад, социјалну политику, расељена лица и избјеглице Кантона Сарајево:

- Да обезбиједи финансијска средства како би се установи обезбиједила боља физичка заштита, како запослених тако и малољетника корисника третмана;

Рок за реализацију препоруке: шест мјесеци.

- Да у свом раду обезбиједи што јаснију структуру дневног распореда активности тако да третманске активности – радионице и секције – буду обавезне а које ће подразумијевати учење страних језика, оспособљавање за рад на рачунару и кориштење основних програма, кориштење фотоапарата (организовање курса фотографије) и слично;

Рок за реализацију препоруке: одмах.

- Да, у складу с досадашњим издатим дозволама, у циљу надоградње и проширивања дијела Службе за дијагностику и опсервацију, обезбиједи додатна финансијска средства за реализацију.

Рок за реализацију препоруке: шест мјесеци.

КЈУ Васпитни центар Тузланског кантона

Јавна установа Васпитни центар Тузланског кантона је јавна установа основана Законом о оснивању јавне установе. Организациону структуру Васпитног центра чине директор, Одјељење за извршење васпитних мјера, Одјељење за дијагностику и опсервацију и Посебно одјељење за опште, административне, економско-финансијске и техничке послове. Васпитни центар је смјештен у згради која је у власништву Града Тузла и уступљена је без накнаде Влади Тузланског кантона. Омбудсмани констатују да ни у протеклом периоду од три године, када је ова установа посљедњи пут посјеђена 2018. године⁹² није ријешен проблем изградње вањских степеница/ засебног улаза у Васпитни центар и није оспособљен приступ установи лицима с инвалидитетом.

⁹² У циљу сачињавања Извјештаја о реализацији препорука из документа под називом „Анализа стања у установама у којима су смјештени малољетници у сукобу са законом у Босни и Херцеговини” и оцјена тренутног стања Посљедња посјета обављена у јуну 2018. године, а за потребе израде овог извјештаја посјета је обављена дана 13.9.2021. године

Омбудсмани и даље указују на потребу изналажења финансијских средстава и добивања потребних сагласности, како би се изградило вањско стубиште/ засебни улаз у Васпитни центар, те оспособио приступ лицима с инвалидитетом. Омбудсмани и даље изражавају забринутост чињеницом да малољетници/корисници приликом пријема, морају проћи улаз Службе за запошљавање Тузланског кантона.

Просторни капацитети су задовољавајући, као и опремљеност објекта садржајима за рад с малољетницима, како у едукативном тако и у рекреативном смислу. Опремљена је сала за стони тенис и теретана. Према наводима стручног особља⁹³, хигијену просторија установе одржава хигијеничарка, а собе гдје бораве дјеца/корисници, одржавају они сами. Квалитет исхране је оцијењен задовољавајућим, док је организација припреме/доставе obroка оцијењена као незадовољавајућа. У складу с потписаним споразумом између Васпитног центра и Дома за дјецу без родитељског старања, два obroка (ручак и вечера) се достављају из Дома.

Омбудсмани похваљују реализацију препоруке из Извјештаја - набавка психолошких тестова која је реализована уз помоћ Уницефа БиХ, Бироа за људска права и Министарста за рад, социјалну политику и повратак ТК.

Спаваонице су опремљене релативно новијим намјештајем. Просторије за рекерацију и радионице су добро опремљене. Због специфичности објекта у којем је смјештен Васпитни центар, уочен је недостак адекватног простора за вањске спортске активности. Спортске активности за кориснике организују се на спортском игралишту/дворишту сусједне Средње рударске школе Тузла, након завршетка школског дана, викендима и евентуално када игралиште/двориште није заузето. Не постоји потписан споразум о кориштењу сале с неведеном школом. Према наводима управе, у посљедње вријеме уложена су знатна финансијска средства за замјену паркета и вањске столарије.

Препорука Омбудсмана из Извјештаја да се издвоје финансијска средства за замјену вањске столарије у просторијама гдје претходно није замијењена, реализована је.

Према подацима установе⁹⁴, у Васпитном центру је 13 стално запослених лица. Од тог броја 10 их је ВСС, а три са ССС. Од ВСС-а заступљени су дипл. педагози – психолози, дипл. психолог, дипл. социјални радник, дипл. социјални педагог, дипл. правник и дипл. економиста. Дакле, у раду с малољетницима, искључујући и в.д. директорку, непосредно су укључени дипл. педагози – психолози, дипл. социјални радник, дипл. психолог и дипл. социјални педагог. Када је у питању структура корисника по узрасту⁹⁵, малољетници који долазе у Васпитни центар по добној структури су на извршавању васпитне мјере од 14 до 18 година, те на стручно-дијагностичким опсервационим/ превентивним третманима од 10 до 18 година. У вријеме посјете установи на непрекидном боравку по одлуци суда није било малољетника, као и на превентивном третману. По питању структуре корисника по

⁹³ Током посјете Васпитном центру 13. 9. 2021. године обављен је разговор са стручним особљем установе;

⁹⁴ Подаци добивени помоћу упитника од 11. 8. 2021. године. Упитник испунила Марина Томић, в.д. директорка;

⁹⁵ Ибид;

кривичним дјелима, током 2020. године у Васпитном центру на извршењу васпитне мјере је било шест малољетника и то ради кривичних дјела: тешка крађа – два малољетника, насилничко понашање – један, посједовање и омогућавање уживања опојних дрога – један, лака тјелесна повреда – један и оштећење туђе ствари – један малољетник.

Малољетницима је према подацима из упитника обезбијеђено образовање, а с обзиром да је установа полуотвореног типа, дјеца слободно похађају школу ван установе.

Малољетници остварују комуникацију с породицом, посјећује их породица најмање једном седмично, друга лица осим породице, два пута мјесечно. Малољетницима је омогућен неограничен пријем пакета, телефонски разговор најмање два пута седмично, те оставарују право на годишњи одмор. У оквиру установе имају приступ библиотеци, ТВ-у и интернету уз стручни надзор.

Сва лична документација корисника налази се у персоналном досијеу корисника, који је закључан у металном ормару и доступан је само стручним радницима који су у директном односу с корисницима. Остале вриједне ствари депонују се у сефу. Приликом завршетка третмана малољетник добива натраг депоноване ствари.

Дјеца имају осигурану примарну здравствену заштиту, специјалистичке услуге, док програм лијечења зависности није осигуран. Медицински преглед се не проводи у року од 24 сата од пријема, зато што је правилником регулисано да малољетници обављају систематски преглед прије доласка на извршење и такође по закону у васпитном центру бораве најдуже три мјесеца.

Када је у питању утицај пандемије на остваривање права, упитником се наводи да је у одређеним периодима било ограничено или забрањено кретање, те да је установа поступала у потпуности у складу с наредбама, ограничењима и инструкцијама надлежног министарства. У току овог периода нису биле дозвољене посјете, а дјечи су обезбијеђене маске, рукавице, дезинфекциона средства. Такође, на званичној веб страници установе успостављена је онлајн подршка корисницима.

Малољетници имају право на приговор, али их током 2019. и 2020. године није било.

За вријеме посјете није било малољетника у Установи.

Разговор са административним и техничким особљем

У Васпитном центру Тузланског кантона тренутно је запослено 12 лица, који су распоређени у Општем одјелењу, Служби третмана и Одјелењу за извршење васпитних мјера. У Општем одјелењу тренутно је запослено пет радника и то: технички секретар, дипл. правник, дипл. економиста, економ, ноћни чувар (портир). Због недостатка стручног кадра када су малољетници на извршењу васпитне мјере непрекидног боравка сви запослени раде у смјенама и викендом. Приликом разговора, изражавају незадовољство због такве организације посла, јер нису школовани, нити су додатно плаћени за рад с малољетницима. Такав режим рада их онемогућава да адекватно обављају своје радне

задатке на радним мјестима на којима су запослени. Рад установе је отежан усљед недостатка финансијских средстава и стручног особља за рад с малољетницима. Иако Министарство правосуђа Тузланског кантона нема довољно слуха за рјешавање проблема ове установе, добри односи и разумијевање између запослених, омогућавају да Установа ради несметано. Нису задовољни висином личног дохотка, немају могућност за напредовање у служби као ни могућност стручног усавршавања. Немају статус државних службеника, те због тога постоји велика разлика у висини плата у односу на друге службенике који припадају истом ресорном министарству.

За вријеме пандемије ова установа је организовала рад у складу с препорукама и наредбама кризних штабова и функционисала је без проблема, имали су довољно маски, рукавица, дезинфекционих средстава. Сви запослени су се придржавали прописаних мјера. У установи је био један случај заражавања коронавирусом.

Запослени Општег одјељења оцијенили су да су недостаци у раду Установе: недовољан број запослених стручних лица, рад у смјенама, рад викендом, висина личног дохотка, приступ Установи генерално, пасивност надлежног министарства правосуђа према Установи, услови у којима раде запослени због недостатка опреме у просторијама и неадекватан прилаз (налазе се на трећем спрату, без лифта). Предности рада у Установи: млад колектив, добра сарадња и разумијевање запослених.

Разговор са стручним особљем

У току разговора са стручним особљем⁹⁶, истакнуто је да је структура специфична зато што је условљена генерацијски и периодично. У једном периоду била је заступљена група зависника, у другој су биле само крађе, док је у једном периоду била група за насилничко понашање или тешке тјелесне повреде. Приликом доласка у ову установу, дјечи су објашњена права и обавезе, те се уручује копија Правилника о кућном реду за свако дијете.

Третмански рад с малољетницима, односно капацитети за третман, стручно особље наводи да је у оба дијела, и у погледу превентивног дијела и извршења васпитних мјера квалитет и ефикасност услуга на задовољавајућем нивоу.

Услуге које се нуде у оквиру Установе су: извршење судске мјере, превентивни третман и дијагностичко-опсервациони третман. У поменутој установи се према подацима из упитника, сачињавају индивидуални планови, у које су укључени родитељи као и дјеца тако да у сваком моменту за вријеме реализације третмана могу дати своје мишљење или приједлоге који ће унаприједити третман. Приликом завршетка третмана малољетници попуњавају упитник у којем такође могу изнијети власитите приједлоге везано за побољшање рада. Активно су укључени у изради индивидуализованог плана третмана. У току третмана прати се напредовање и анализирају циљеви постављени на почетку. По завршетку третмана се врши процјена о резултатима које је малољетник постигао у третману. Третмански рад базиран је на индивидуалном приступу. Малољетници долазе с

⁹⁶ Током посјете Васпитном центру 13. 9. 2021. године обављен је разговор са стручним особљем Установе;

различитим проблемима, различитог узрата, zrelosti и социјалног статуса, тако да су ријетко испуњени услови за групни рад. Групни рад се спроводи приликом реализације радионица у васпитно-образовним установама. У Установи је запослено седам чланова стручног особља: психолог, социјални педагог, педагог – психолог, социјални радник и професор разредне наставе. Недовољан број особља посебно је изражен у случајевима када малољетник буде упућен на мјеру цјелодневног боравка. Због недовољног броја стручног особља истичу да је тешко направити било какав оквирни план рада у смјенама. Помажу им приправници који су примљени посредством конкурса које расписује Федерално министарство за борачка питања ТК. Особље истиче да је стручност колектива на високом нивоу и већину едукација чланови стручног тима финасирају сами са циљем да тај дио усавршавања користе и у сврху рада с малољетницима, а посебно истичу стварну потребу за супервизијом.

Услуге које се нуде у оквиру Установе су: извршење судске мјере, превентивни третман и дијагностичко-опсервациони третман. Индивидуални превентивни третман почиње на захтјев Центра за социјални рад, или ако уочи школа или родитељ проблем, процедура је да се обрате Центру који прикупи одређену потребну документацију и упуту дијете у установу.

Извршење судске мјере одређује суд, установа добије рјешење у којем је одређена мјера тако да установа не може утицати на интезитет мјере, задатак је да се спроведе мјера. Приступ је индивидуални али то је ограничено у оној мјери колико је суд одредио. По завршетку судске мјере дјетету се кажу могућности које има ако жели наставити третмане, извјештај о спроведеном третману се доставља Центру и суду. Постоје три врсте процјена о потреби корисника: педагошка, психолошка и социјална прије примјене третмана (превентивни третман). Постоји улазни упитник за родитеље, улазни упитник за дијете, улазна евалуација и документација од Центра, на основу којих се прави индивидуализовани план за рад с дјететом. Сваком дјетету на превентивном третману се одређује водитељ третмана, који се одреди на почетку третмана и дужан је да има све информације о том дјетету. Сви други уколико сматрају да постоји битна информација о дјетету, преносе је водитељу третмана за то дијете.

Рад у Установи је организован тросмјенски у току радне седмице и викендом (24 часа), уколико је непрекидни боравак у питању третмански рад се спроводи до 18 часова. Уколико је малољетник укључен у образовни систем, интезитет третмана је доста мањи у односу на малољетнике који нису укључени у образовне активности. У смјени увијек буду два члана стручног тима, у ноћној смјени буде присутно једно стручно лице и чувар.

За сваког малољетника уради се комплетна процјена и онда се сачињава индивидуализовани третман за дијете – индивидуални план и програм поступања/рада. Приликом доласка малољетника у ову установу упознаје се с Правилником о кућном реду. Малољетник се уважава од самог почетка третмана и сматрају да та чињеница доста утиче на ток третмана, јер се дијете на почетку пита жели ли третман, како замишља третман и да управо то ствара већу жељу да дође на третман. Одржава се стална комуникација са школом коју малољетник похађа јер имају одређене радионице које одрађују ван установе, а које су давале добре резултате у смислу промјене свијести, личне одговорности, учење, навике у школи и кући. То је нешто што виде као предност у њиховом приступу и раду,

што је резултат њихових претходних искустава и едукација. Малољетници учествују у изради планова као што су годишњи планови, планирање нових услуга, особље наводи да постоји упитник у којем се изјашњавају шта им се свидјело, шта није, шта би промијенили и да стручно особље уважава њихово мишљење.

Када је у питању здравствена заштита, особље наводи да сви малољетници имају право на здравствену заштиту.

Омбудсмани посебно похваљују рад стручног особља ове установе и организацију радног времена тако да је увијек најмање један члан стручног особља присутан у установи, што може имати само позитивне ефекте на третман малољетника. Ова установа може бити примјер добре праксе и свим осталим установама.

Препоруке Омбудсмана Босне и Херцеговине

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују Министарству правосуђа и управе Тузланског кантона и Васпитном центру Тузланског кантона да:

- изнађу финансијска средства и обезбиједе сагласности за изградњу вањских степеница, те оспособе приступ установи за лица с инвалидитетом;
Рок за реализацију препоруке: једна година.
- издвоје финансијска средства за супервизију стручних радника;
Рок за реализацију препоруке: три мјесеца.

V ИСКУСТВА И ПОСТУПАЊА СУДОВА, ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД, ТУЖИЛАШТАВА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ПРАВА ДЈЕЦЕ У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ

Како је то у Методологији истраживања истакнуто, установе у којима су смјештена дјеца у сукобу са законом, доставиле су податке и о надлежним органима који су упутили дјецу у установу. Надлежним органима означеним у одговорима установа (тзв. вањски субјекти) упућени су упитници и у овом дијелу Извјештаја извршена је њихова анализа. У овом дијелу биће сумирани и анализирани подаци достављени од стране надлежних и то судова, центара за социјални рад и тужилаштва. Прије тога,

Омбудсмани желе указати да је законима о заштити и поступању с малолетницима у кривичном поступку прописано:⁹⁷

„судија и тужилац најмање два пута у току године обилазе малолетника смјештеног у установи за извршење заводских мјера, гдје у непосредном контакту с малолетником и стручним лицима која се старају о извршењу мјере, као и увидом у одговарајућу документацију, утврђују законитост и правилност поступања и цијене успех постигнут у васпитању и правилном развоју личности малолетника. О уоченим пропустима и другим запажањима, лица из става 1. овог члана дужна су да без одлагања обавијесте Министарство, као и установу у којој се васпитна мјера извршава. По обавјештавању судије, односно тужиоца, Министарство, као и управа установе у којој се васпитна мјера извршава, дужни су да без одлагања изврше одговарајуће провјере и предузму мјере за отклањање незаконитости и неправилности и о томе обавијесте судију и тужиоца.“

Поред тога, законима о заштити и поступању с малолетницима у кривичном поступку прописане су обавезе надлежног центра за социјални рад, односно органа старатељства⁹⁸, и то у помоћи послје извршења заводских мјера и казне малолетничког затвора, односно након извршења кривичних санкција. Центри за социјални рад током трајања заводске мјере и казне малолетничког затвора имају обавезу да одржавају сталне везе с малолетником, његовом породицом и установом у коју је малолетник смјештен како би се малолетник и његова породица што боље припремили за враћање малолетника у ранију социјалну средину и његово укључивање у будући друштвени живот. Надаље, установа или завод у којој се извршава заводска мјера или казна малолетничког затвора дужни су да најмање 90 дана прије планираног отпуштања малолетника обавијесте о томе родитеље малолетника, усвојитеља или старатеља, односно блиске сроднике с којима је малолетник живио, као и надлежни орган социјалног старања и предложи им мјере које би требало предузети за прихват малолетника. Родитељ, усвојитељ или старатељ, односно блиски сродник с којим је малолетник живио прије ступања на издржавање заводске мјере или казне малолетничког затвора, дужан је о повратку малолетника у породицу, обавијестити надлежни орган старатељства, а надлежни орган социјалног старања дужан је малолетнику, послје извршења кривичне санкције пружити потребну помоћ. Што се

⁹⁷ Члан 158. Закона у Републици Српској и члан 159. Закона у Федерацији Босне и Херцеговине;

⁹⁸ Чланови 180, 181, 182. и 183. у Републици Српској и чланови 181, 182, 183. и 184. у Федерацији Босне и Херцеговине;

тиче врсте помоћи, након извршења кривичне санкције надлежни орган старатељства биће у контакту и сарадњи с надлежним министарствима и другим владиним и невладиним организацијама, институцијама, предузећима, појединцима који малољетнику пружају помоћ у вези са изналагањем смјештаја и средине у којој ће живјети, довршетком започетог образовања и стручног оспособљавања, лијечењем ради заштите његовог физичког и душевног здравља, при проналажењу запослења, обезбјеђењем исхране, одјеће и финансијских средстава за друге нужне потребе ради омогућавања његовог поновног интегрисања у друштвену заједницу. Предмет посебне бриге органа старатељства су малољетници без икаквог старања и породичног окружења, они који су без одговарајућег родитељског старања, као и друге осјетљиве (ризичне) групе дјеце. Надлежни орган старатељства дужан је послје отпуштања малољетника са извршења заводске мјере или казне малољетничког затвора посебно бринути о малољетнику без родитеља, као и о малољетнику чије су породичне и материјалне прилике несређене. Предмет посебне бриге органа социјалног старања подразумијева нарочито смјештај, исхрану, набавку одјеће, лијечење, помоћ у сређивању породичних прилика, окончање стручног оспособљавања и запошљавање малољетника.

5.1. Судови

Првостепеним судовима, који су малољетницима изрекли санкције, упућени су упитници, односно сљедећа питања: *Да ли судија за малољетнике остварује непосредни контакт с малољетником смјештеним у установи? Да ли судија за малољетнике остварује непосредни контакт са стручним лицима која раде с малољетницима у установи? Да ли судија за малољетнике остварује непосредни увид у одговарајућу документацију цијенећи законитост и правилност поступања с малољетницима? Да ли судија за малољетнике цијени да су капацитети за третман малољетника у установи задовољавајући?*

Основни суд у Добоју⁹⁹ у својој организационој структури има пет судија за малољетнике (кривично и прекршајно одјељење), али не обилазе малољетнике два пута годишње. Као разлог необиласка наводе квалитетно и детаљно израђене извјештаје стручних лица који раде с малољетницима у установи, а који се достављају судији на увид. Додају и да се у досадашњој пракси није указала потреба за обиласком, што не значи да се убудуће неће вршити. Како не обилазе малољетнике у установама, одговори на сва питања била су одрична.

Основни суд у Градишци¹⁰⁰ у својој организационој структури има двоје судија за малољетнике, који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. Како обилазе малољетника одговори из упитника на сва питања су били потврдни, али судије не врше непосредни увид у документацију и не цијене да ли су капацитети за третман малољетника задовољавајући. Судије овог суда нису у претходном периоду уочили одређене пропусте у раду у установама и није им се дешавало да у току

⁹⁹ Одговор на упитник Основног суда у Добоју имејл од 20. 9. 2021. године;

¹⁰⁰ Одговор на упитник акт Основног суда у Градишци број 072-0-Су-21-000 925 од 21. 9. 2021. године;

извршења кривичне санкције утврде да постоје чињенице и околности које упућују на потребу предузимања мјера заштите права малољетника и нису се због тога обраћали надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Општински суд у Лукавцу¹⁰¹ у својој организационој структури има двоје судија за малољетнике који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. Како обилазе малољетника одговори из упитника на сва питања су били потврдни, али судије не врше непосредни увид у документацију и не цијене да ли су капацитети за третман малољетника задовољавајући. Судије овог суда нису у претходном периоду уочили одређене пропусте у раду у установама и није им се дешавало да у току извршења кривичне санкције утврде да постоје чињенице и околности које упућују на потребу предузимања мјера заштите *права малољетника и нису се због тога обраћали надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника.* Када је у питању условни отпуст, констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Општински суд у Цазину¹⁰² у својој организационој структури има пет судија за малољетнике који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција, а обилазак врши било који судија. Како обилазе малољетника одговори из упитника на сва питања су били потврдни, али судије не врше непосредни увид у документацију и не цијене да ли су капацитети за третман малољетника задовољавајући. Судије овог суда нису у претходном периоду уочили одређене пропусте у раду у установама и није им се дешавало да у току извршења кривичне санкције утврде да постоје чињенице и околности које упућују на потребу предузимања мјера заштите права малољетника и нису се због тога обраћали надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Општински суд у Босанској Крупи¹⁰³ у својој организационој структури има двоје судија за малољетнике који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. Како обилазе малољетника одговори из упитника на сва питања су били потврдни, а нису у претходном периоду уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

¹⁰¹ Одговор на упитник акт Општинског суда у Лукавцу, број 126-0-Су-21-000-639 од 22. 9. 2021. године;

¹⁰² Одговор на упитник Општински суд у Цазину имејл од 24. 9. 2021. године;

¹⁰³ Одговор на упитник Општински суд у Босанској Крупи имејл од 28. 9. 2021. године;

Општински суд у Тузли¹⁰⁴ у својој организационој структури има двоје судија за малољетнике који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. У претходном периоду нису уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника.

Основни суд у Прњавору¹⁰⁵ у својој организационој структури има пет судија за малољетнике који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. Међутим, у претходном периоду нису уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом не користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Општински суд у Зеници¹⁰⁶ у својој организационој структури има осам судија за малољетнике, али немају стручног савјетника – психолога. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу, најмање два пута годишње. У претходном периоду нису уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Општински суд у Какњу¹⁰⁷ у својој организационој структури има шест судија за малољетнике (двоје суди главни претрес, док остали поступају у другим фазама) који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. У претходном периоду нису уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника.

Што се тиче условног отпуста констатовано је да у овом суду није било наведене праксе.

¹⁰⁴ Одговор на упитник Општинског суда у Тузли, број 032-0-Су-10-21-000 013 од 28. 9. 2021. године;

¹⁰⁵ Одговор на упитник Општински суд у Цазину имејл од 17. 9. 2021. године;

¹⁰⁶ Одговор на упитник акт Општинског суда у Зеници, број 043-0-Су-21-001525 од 15. 9. 2021. године од 15. 9. 2021. године;

¹⁰⁷ Одговор на упитник Општински суд у Какњу имејл од 16. 9. 2021. године;

Основни суд у Бањој Луци¹⁰⁸ у својој организационој структури има шест судија у кривичном одјељењу, двоје у прекршајном и једног стручног савјетника, психолога. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу, најмање два пута годишње. У претходном периоду нису уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Основни суд Брчко дистрикта Босне и Херцеговине¹⁰⁹ у својој организационој структури има једног судију за малољетнике који најмање два пута годишње обилази малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. У претходном периоду нису уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Општински суд у Сарајеву¹¹⁰ у својој организационој структури има двоје судија за малољетнике који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција с тим да се у години пандемије дешавало да те посјете нису у шест мјесеци али су редовне. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. Нису уочили у претходном периоду пропусте у раду установа у току извршења кривичне санкције и нису се обраћали надлежном органу старатељства. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом не користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Општински суд у Босанској Крупи¹¹¹ у својој организационој структури има двоје судија за малољетнике који најмање два пута годишње обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. Нису уочили у претходном периоду пропусте у раду установа у току извршења кривичне санкције и нису се обраћали надлежном органу старатељства. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом не користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

¹⁰⁸ Одговор на упитник Основни суд у Бањој Луци имејл од 15. 9. 2021. године;

¹⁰⁹ Одговор на упитник Основни суд Брчко дистрикта Босне и Херцеговине имејл од 13. 9. 2021. године;

¹¹⁰ Одговор на упитник Општински суд у Сарајеву имејл од 14. 9. 2021. године;

¹¹¹ Одговор на упитник акт Општинског суда у Босанској Крупи број 018 0 СУ 21 000331 од 28. 9. 2021. године;

Општински суд у Градачцу¹¹² у својој организационој структури има двоје судија за малољетнике. На питање *Да ли судија за малољетнике најмање два пута годишње обилази малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција?* наведено је, да се само једно лице по одлуци овог суда налази у Васпитно-поправном дому за малољетнике, а судија који је донио ту одлуку је особа је која пензионисана иако је имала намјеру да га у 2020. години посјети. Што се тиче одговора на остала питања наведено је да немају сазнања.

Према одговорима на питање из упитника, Општински суд у Грачаници¹¹³ има двоје судија за малољетнике, а судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу обилази малољетника. Приликом посјете, судија остварује непосредни контакт с малољетником, стручним лицима, али не врше увид у документацију. На питање *Да ли малољетници користе могућност подношења молбе за условни отпуст* одговарају да не располажу тим подацима, јер се захтјев подноси установи у којој је малољетник смјештен.

Општински суд у Живиницама¹¹⁴ у својој организационој структури има двоје судија за малољетнике. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу, најмање два пута годишње. У претходном периоду нису уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

Општински суд у Мостару¹¹⁵ у својој организационој структури има пет судија за малољетнике. Обилазак малољетника у установи врши судија за малољетнике који је донио одлуку о смјештају одређеног малољетника у установу. Међутим, тренутно не обилазе правдајући такво поступање боловањем судије. У претходном периоду нису уочили одређене пропусте у раду у установама и није се дешавало да у току извршења кривичне санкције судија утврди да постоје чињенице и околности због којих се обраћао надлежном органу старатељства по мјесту пребивалишта, тј. боравишта малољетника. Што се тиче условног отпуста констатовано је да дјеца у сукобу са законом користе могућност подношења молбе за условни отпуст.

5.2. Центри за социјални рад/службе социјалне заштите

Центрима за социјални рад с подручја општина/градова/кантона из којих долазе малољетници који су смјештени у установама упућени су упитници, односно слједећа питања: *Да ли одржавате редован контакт с малољетником смјештеним у установи за извршење институционалних санкција током трајања извршења санкције? Који је то вид остваривања контакта и колико често остварујете такав контакт? Описати. Која*

¹¹² Одговор на упитник акт Општинског суда у Градачцу број 028-0-Су-21-000-654 од 16. 9. 2021. године;

¹¹³ Одговор на упитник достављен имејлом 8. 10. 2021. године;

¹¹⁴ Одговор на упитник Општински суд Живинице, број 033-0-Су-21-00001 Ом од 27. 9. 2021. године;

¹¹⁵ Одговор на упитник Општински суд у Мостару, број 058-0-СУ-2184/21 од 26. 10. 2021. године;

лица из ваше установе остварују наведени контакт с малољетником? Да ли је то увијек исто лице за сваког малољетника? Да ли одржавате редован контакт с породицом малољетника који је смјештен у установу за извршење институционалних санкција током трајања извршења санкције? Уколико је одговор да, који је то вид остваривања контакта и колико често остварујете такав контакт? Описати. Која лица из ваше установе остварују наведени контакт с породицом малољетником? Да ли је то исто лице које остварује контакт с малољетником и породицом? Да ли одржавате редован контакт са установом у коју је смјештен малољетник? Уколико је одговор да, који је то вид остваривања контакта и колико често остварујете такав контакт? Описати. Да ли службе социјалне заштите раде с малољетником током припреме за отпуст? Да ли након извршења кривичне санкције малољетнику пружате помоћ око изналажења смјештаја и средине у којој ће живјети по изласку из установе? Описати одговор. Да ли након извршења кривичне санкције малољетнику пружате помоћ око довршетка започетог образовања и стручног усавршавања? Описати одговор. Да ли након извршења кривичне санкције малољетнику пружате помоћ око лијечења ради заштите његовог физичког и душевног здравља? Описати одговор. Да ли након извршења кривичне санкције малољетнику пружате помоћ при проналаску запослења? Описати одговор. Да ли након извршења кривичне санкције малољетнику пружате помоћ при обезбјеђивању исхране, одјеће и финансијских средстава? Описати одговор. На који начин водите бригу од малољетницима без родитељског старања? Описати одговор само ако сте имали конкретан примјер у свом раду.

Установа Центар за социјални рад Града Мостара¹¹⁶ у својој организационој структури има Стручни тим за послове заштите дјецe, младих с поремећајима у понашању који има шест запослених, те не одржавају редован контакт с малољетником смјештеним у установе за извршење институционалних санкција током трајања извршења санкције. Контакти се одржавају повремено и телефонским путем. Контакт остварују социјални радници. Контакти с породицом малољетника нису редовни, остварују их социјални радници по потреби телефонским путем или се обављају кућне посјете породици. Социјални радници не остварују редовне контакте са установама у које су смјештени малољетници. Контакти се одржавају по потреби. Службе социјалне заштите не раде с малољетником приликом припреме за отпуст, јер тренутно немају ниједног малољетника који се припрема за отпуст, односно који је пред истек казне. Након извршења кривичне санкције установа није пружала помоћ око изналажења смјештаја и средине у којој би малољетник живио након истека казне, јер до сада нису имали таквих захтјева, а Центар нема стамбену јединицу на располагању. Након извршења кривичне санкције Центар пружа помоћ малољетницима ради довршетка започетог образовања или стручног усавршавања, тако да им помаже при упису и прибављању документације. Центар не пружа помоћ око лијечења малољетника уколико је потребно лијечење ради заштите његовог физичког и душевног здравља након извршења кривичне санкције. Не пружају здравствене услуге, али имају могућност да уговоре посјету љекару. Малољетнику се не пружа помоћ при проналаску запослења након извршења кривичне санкције, него могу дати препоруку, коју послодавац може али и не мора да прихвати. Након издржане казне

¹¹⁶ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 28. 9. 2021. године;

малољетнику се омогућава оставривање права из социјалне заштите која су прописана законским и подзаконским прописима.

Јавна установа Центар за социјални рад Босанска Крупа¹¹⁷ у својој организационој структури има једног стручног сарадника за заштиту лица са асоцијалним и антисоцијалним понашањем (социјални радник). Врше редован контакт с малољетником смјештеним у установу за извршење институционалних санкција, који се одвија посредством социјалног радника из Завода Орашје, јер малољетник није имао лични телефон. У свим случајевима контакт се остварује преко исте особе - социјалног радника који ради с дјецом која су у сукобу са законом. Контакт с породицом малољетника се одржава редовно, а реализује се кроз посјете породици отприлике једном мјесечно и телефонским контактима (у периоду седам до 10 дана), али и разговорима у просторијама Центра када су се родитељи лично обраћали. Редован контакт социјални радник остварује са установом у коју је смјештен малољетник, путем редовних телефонских контаката и редовних писаних мјесечних извјештаја. Током припреме за отпуст, служба социјалне заштите не ради с малољетником, те прирему за отпуст ради завод у којем се малољетник налазио. Након извршења кривичне санкције малољетнику се не пружа помоћ око изналажења смјештаја и средине у којој ће боравити. Малољетник је враћен у биолошку породицу, те је рађена припрема породице за поврат малољетника. По извршењу санкције малољетнику се пружа помоћ око завршетка школовања, тако да је са школом организовано ванредно полагање за завршетак школовања. Такође, малољетнику се пружа помоћ око лијечења ради заштите његовог физичког и душевног здравља, тако што су у Центру за ментално здравље организовани третмани са психологом и неуропсихијатром једном мјесечно, а по указаној потреби и чешће, све док постоји потреба за помоћи. Након извршења кривичне санкције малољетницима до сада нису пружали помоћ приликом запослења, јер је малољетник сам нашао посао. По изласку из установе породици малољетника је обезбијеђена једнократна помоћ, у новцу и натури, затим изузетна новчана помоћ у сврху набавке лијекова за мајку малољетника, јер је имала одређених здравствених потешкоћа.

Центар за социјални рад Прњавор¹¹⁸ у својој организационој структури има стручног сарадника – психолога и социјалног радника. С малољетником смјештеним у установи за извршење институционалних санкција одржава се директан контакт посјетом васпитно-поправном дому, те контактом са стручном службом. Контакт с породицом малољетника одржава се телефонским путем, те се обавља разговор о приједлогу мјера. Контакт се остварује посредством психолога, који одржава контакт и са установом у коју је смјештен малољетник. Служба социјалне заштите с малољетником ради током припреме за отпуст, пружају помоћ око лијечења ради заштите малољетниковог физичког и душевног здравља, те помоћ малољетнику при проналаску запослења након извршења кривичне санкције.

Јавна установа Центар за социјални рад Цазин¹¹⁹ у својој организационој структури имају једног социјалног педагога, једног социјалног радника и једног психолога, те не одржавају редован контакт са малољетником смјештеним у установе за извршење институционалних

¹¹⁷ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 23. 9. 2021. године;

¹¹⁸ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 12. 10. 2021. године;

¹¹⁹ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 16. 9. 2021. године;

санкција тијekom трајања извршења санкције. Контакт се не одржава директно с малољетником већ индиректно путем службених особа установе у којој је малољетник смјештен. Контакт остварују службеници који су дио стручног тима за питање малољетника у сукобу са законом. Контакт с породицом малољетника се остварује по потреби путем службеника који су дио стручног тима, на захтјев установе у којој је смјештен малољетник, у случају да малољетник може користити погодности као посјете породици и при отпусту малољетника из установе. Стручни тим за питање малољетника у сукобу са законом остварује контакт са установом у коју је смјештен малољетник усмено, телефонским путем или писано у виду извјештаја о третману малољетника, те кроз повремене посјете установи у којој је малољетник смјештен. Контакти се остварују једном у три мјесеца, а по потреби и чешће. Током припреме за отпуст с малољетником раде службеници из установе у коју је смјештен, док служба социјалне заштите ради с породицом малољетника. Након извршења кривичне санкције сви малољетници су се враћали у своје биолошке породице или прихватне кампове у које су били смјештени прије одласка у установу. Служба социјалне заштите у сарадњи с надлежним министарством и школом омогућава наставак започеток образовања и усавршавања малољетника након извршења кривичне санкције.

Уколико је малољетнику потребно лијечење ради заштите његовог физичког и душевног здравља након извршења кривичне санкције, служба социјалне заштите у сарадњи са здравственом установом договара третмане и термине за малољетника. Малољетнику се пружа помоћ при проналаску запослења након извршења кривичне санкције, а има и право на једнократну новчану помоћ у одређеном износу сходно његовим тренутним потребама.

Јавна установа Центар за социјални рад Тузла¹²⁰ у својој организационој структури има два социјална радника, два психолога педагога и два психолога. Врше редован контакт с малољетницима смјештеним у установе за извршење институционалних санкција, који се одвија тако да се обављају посјете установи, сарађује са запосленима установе, те се контакти остварују у зависности од трајања изречене мјере. Контакт с породицом малољетника се одржава редовно, а реализује се кроз посјете породици и телефонским контактима. На исти начин се одржава редован контакт са установом у коју је смјештен малољетник, посредством психолога педагога, психолога и социјалних радника. Током припреме за отпуст, служба социјалне заштите ради с малољетником, те након извршења кривичне санкције малољетнику пружају помоћ око изналагања смјештаја и средине у којој ће живјети по изласку из установе. Малољетнику се пружа помоћ око довршетка започетог образовања и стручног усавршавања, као и запослења, те помоћ око лијечења ради заштите његовог физичког и душевног здравља. Након извршења кривичне санкције малољетнику се пружа помоћ при обезбјеђивању исхране, одјеће и финансијских средстава. Малољетници без родитељског старања се приоритетно смјештају у хранитељске породице или у установе социјалне заштите.

¹²⁰ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 13. 9. 2021. године;

Јавна установа Центар за социјални рад Грачаница¹²¹ у својој организационој структури има три дипломирана социјална радника, једног дипломираног психолога и једног дипломираног правника. С малољетником се одржава редован контакт за вријеме смјештаја у установи за извршење институционалних санкција тако да се редовно контактира телефонским путем и по потреби повремена посјета установи. Наведени контакт остварују дипломирани социјални радници и дипломирани психолог. Контакт с породицом малољетника се одржава редовно путем телефонских разговора и посјета породици, као и разговора у просторијама Центра за социјални рад. Контакт остварују дипломирани социјални радници и дипломирани психолог, тачније стручни радник задужен за мјесну заједницу из које малољетник долази, с обзиром да су стручни радници распоређени по мјесним заједницама. Контакт са установом у коју је смјештен малољетник остварује се телефонским путем.

Током припреме за отпуст, служба социјалне заштите ради с малољетником, те након извршења кривичне санкције малољетнику пружају помоћ у виду припреме за повратак у породицу. Остварује се контакт и успоставља сарадња са школом, те се пружа подршка у зависности од потреба породице. Након извршења кривичне санкције, малољетнику се пружа помоћ при остваривању здравственог осигурања, успостављања сарадње са здравственом установом, као и сарадња са социјалним радником из дома здравља. Малољетнику се пружа помоћ при проналаску запослења тако да се успоставља контакт с послодавцима и Заводом за запошљавање у случају потребе. У зависности од потреба породице додјељује се новчана помоћ, те се обезбјеђују пакети са основним прехранбеним намирницама као и хигијенске потрештине у сарадњи с невладиним организацијама.

ЈУ Центар за социјални рад Живинице¹²² у својој организационој структури има једног педагога психолога и шест социјалних радника. Контакт с малољетником педагог психолог остварује посредством запосленика установе у коју је смјештен или посјетом по потреби. Контакт с породицом малољетника се одржава по потреби путем телефонских разговора и посјета породици, као и разговора у просторијама Центра за социјални рад. Контакт остварује педагог психолог и социјални радник. Контакт са установом у коју је смјештен малољетник остварује се телефонским путем или посјетом. Установе у које су смјештени малољетници редовно достављају извјештаје о понашању малољетника.

Служба социјалне заштите с малољетником не ради током припреме за отпуст. Међутим, малољетнику пружају помоћ око изналажења смјештаја и средине у којој ће живјети по изласку из установе, а све у сарадњи с породицом. Не пружају помоћ око лијечења ради заштите малољетниковог физичког и душевног здравља, с обзиром да се по потреби упућује у надлежни дом здравља. Не пружају помоћ малољетнику при проналаску запослења након извршења кривичне санкције. Малољетник након извршења кривичне санкције има право на једнократну новчану помоћ.

ЈУ Центар за социјални рад Велика Кладуша¹²³ у својој организационој структури има три запослена који раде с дјецом, социјални радник, психолог и правник. С малољетником смјештеним у установи за извршење институционалних санкција не одржавају директан

¹²¹ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 13. 9. 2021. године;

¹²² Подаци добијени помоћу упитника достављеног 21. 9. 2021. године;

¹²³ Подаци добијени помоћу упитника достављеног 5. 10. 2021. године;

контакт. Информације о малољетниковом стању и степену рехабилитационог процеса добију од установе у којој се налазе током трајања санкције. Контакт с породицом малољетника одржава се повремено, а остварује се посредством социјалног радника, психолога и правника. Контакт са установом у коју је смјештен малољетник, правник и социјални радник остварује се телефонским путем или писаном преписком. Установе у које су смјештени малољетници достављају тромјесечне извјештаје о реализацији третмана за малољетнике.

Служба социјалне заштите с малољетником не ради током припреме за отпуст, те у свом раду нису имали примјер да је неком било потребно пружити помоћ око изналагања смјештаја и средине у којој ће живјети по изласку из установе. Такође, исто се односи и на пружање помоћи око лијечења ради заштите малољетниковог физичког и душевног здравља, те помоћ малољетнику при проналаску запослења након извршења кривичне санкције. Малољетници за вријеме извршења кривичне санкције имају могућност да заврше своје школовање и да се стручно усаврше, те из тог разлога служба социјалне заштите нема потребу да малољетнику пружа помоћ око довршавања започетог образовања и стручног усавршавања. Након извршења кривичне санкције малољетник има право на једнократну новчану помоћ.

Јавна установа Кантонални центар за социјални рад Сарајево¹²⁴ организована је тако да има осам служби социјалне заштите општина на подручју Кантона Сарајево и у свакој служби организован је рад по стручним цјелинама, од којих се једна цјелина односи на заштиту и третман дјецe и омладине с поремећајем у понашању и чланова породице.

У својој организационој структури Јавна установа Кантонални центар за социјални рад Сарајево има социјалног радника, психолога и педагога. С малољетником се одржава редован контакт за вријеме смјештаја у установи за извршење институционалних санкција путем посјета, телефоном уколико за то постоји могућност, контакти се одржавају једном мјесечно или чешће по потреби, који се остварује посредством педагога, психолога и социјалног радника. Контакт с породицом малољетника се одржава редовно, посредством педагога, психолога и социјалног радника путем телефонских разговора и посјета породици, као и савјетодавних разговора у просторијама Центра за социјални рад. Контакт са установом у коју је смјештен малољетник остварује се телефонским путем, посјетом, те заједничким састанцима по потреби. Током припреме за отпуст, служба социјалне заштите ради с малољетником, те након извршења кривичне санкције малољетнику пружају помоћ у виду припреме за повратак у породицу. Малољетнику се пружа помоћ око уписа у школу, избора занимања, као помоћ при запослењу кроз психосоцијалну помоћ, те помоћ око лијечења ради заштите његовог физичког и душевног здравља путем сарадње са здравственим установама. Након извршења кривичне санкције малољетнику се обезбјеђује новчана помоћ од стране службе социјалне заштите, као и помоћ посредством невладиних организација.

¹²⁴ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 20. 9. 2021. године;

У Служби социјалне заштите општине Вогошћа¹²⁵ у цјелини за заштиту и третман дјецe и омладине с поремећајима у понашању и чланова породице, тренутно је запослен један социјални радник, а педагог и психолог из цјелине за заштиту породице и дјецe се укључују по потреби. С малољетником се одржава редован контакт за вријеме смјештаја у установи за извршење институционалних санкција путем посјета, а број посјета зависи од прилика, потребе, процјене и договора с педагогом из установе. Контакт с породицом малољетника се одржава према потреби и процјени у виду телефонских позива и посјета породици, као и контакт у просторијама службе, посредством педагога, психолога и социјалног радника према потреби. Контакт са установом у коју је смјештен малољетник остварује педагог, седмично, по потреби и чешће, кроз заједничке сусрете и телефонске контакте током којих се планирају и постижу договори по свим питањима везано за малољетника. Током припреме за отпуст, служба социјалне заштите ради с малољетником уколико је потребно и уколико је то заједничка процјена службе и установе. Служба социјалне заштите није имала случај за пружање помоћи малољетнику око изналагања смјештаја и средине у којој ће живјети након издржане санкције, јер су се малољетници увијек враћали у своју биолошку породицу. Малољетнику се пружа помоћ кроз сарадњу са школом и заједничке планове с циљем помоћи малољетнику да у потпуности заврши започето образовање, те помоћ око лијечења ради заштите његовог физичког и душевног здравља кроз сарадњу са социјалним радницима запосленим у Центру за ментално здравље и дому здравља, сарадњу с Министарством образовања или општином уколико малољетник нема регулисано здравствено осигурање, са Заводом за лијечење болести зависности уколико је малољетник зависник, као и по потреби с организацијама које се баве очувањем и заштитом менталног здравља. Након извршења кривичне санкције, малољетнику се пружа помоћ при остваривању здравственог осигурања, успостављања сарадње са здравственом установом, као и сарадња са социјалним радником из дома здравља. Малољетнику се пружа помоћ при проналаску запослења тако да се успоставља контакт с послодавцима и Заводом за запошљавање у случају потребе. У зависности од потреба породице додјељује се новчана помоћ, те се обезбјеђују пакети са основним прехранбеним намирницама као и хигијенске потрепштине у сарадњи с невладиним организацијама. Не пружају помоћ малољетнику при проналаску запослења након извршења кривичне санкције, али дају упуте за јављање у Завод за запошљавање. Након извршења кривичне санкције малољетнику се обезбјеђује једнократна новчана помоћ, у складу са Законом о социјалној заштити. Малољетнику без родитељског старања се именује старатељ који уз подршку и помоћ стручних лица службе брине о малољетнику и свим његовим потребама и сферама живота. У конкретном случају малољетнику је за старатеља постављена сестра с којом је и наставио да живи након напуштања установе.

Служба социјалне заштите општине Ново Сарајево¹²⁶ у својој организационој структури има стручног сарадника – социјални радник, стручни сарадник – педагог и стручни сарадник – психолог. С малољетником контакт остварује социјални радник и педагог, за вријеме смјештаја у установи за извршење институционалних санкција, путем посјета најмање два пута за вријеме боравка у установи. Контакт с породицом малољетника одржава се редовно, обавезна је посјета породици и увид у породичне прилике, као и

¹²⁵ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 20. 9. 2021. године;

¹²⁶ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 20. 9. 2021. године;

савјетодавни рад с члановима породице. Контакте остварује социјални радник и педагог у зависности од потребе, односно њихове стручне процјене. Контакт са установом у коју је смјештен малољетник остварује педагог и социјални радник, путем телефон и приликом посјета када са запосленима установе размјењују искуства. Током припреме за отпуст, служба социјалне заштите ради с малољетником. Служба социјалне заштите пружа помоћи малољетнику око изналагања смјештаја и средине у којој ће живјети након издржане санкције у виду савјетодавног рада с малољетником који се након извршене кривичне санкције врати у породицу. Малољетнику се пружа помоћ кроз сарадњу са школом и породицом како би малољетник завршио образовање. Помоћ и подршка се пружа породици око лијечења ради заштите његовог физичког и душевног здравља, уколико постоји потреба. Малољетнику се не пружа помоћ при проналаску запослења. Уколико постоји потреба након извршене кривичне санкције, малољетнику се помаже додјелом новчане помоћи, те остваривањем и других права не само за малољетника већ и његову породицу, као и укључивање по потреби и невладиних организација. За дјецу без родитељског старања се пружа посебна брига за остваривање свих права из домена надлежности службе, савјетодавни рад, те сарадња с другим невладиним организацијама које дјелују на подручју Кантона Сарајево, ради свеобухватније подршке. У зависности од потреба породице додјелује се новчана помоћ, те се обезбјеђују пакети са основним прехранбеним намирницама као и хигијенске потрепштине у сарадњи с невладиним организацијама. Не пружају помоћ малољетнику при проналаску запослења након извршења кривичне санкције, али дају упуте за јављање у Завод за запошљавање. Након извршења кривичне санкције малољетнику се обезбјеђује једнократна новчана помоћ, у складу са Законом о социјалној заштити. Малољетнику без родитељског старања се именује старатељ који уз подршку и помоћ стручних лица службе брине о малољетнику и свим његовим потребама и сферама живота. У конкретном случају малољетнику је за старатеља постављена сестра с којом је и наставио да живи након напуштања установе.

Служба социјалне заштите општине Нови Град¹²⁷ у својој организационој структури има три стручна сарадника – један педагог и два социјална радника. С малољетником контакт остварује социјални радник и педагог из стручне цјелине за заштиту и третман дјеце и омладине с поремећајима у понашању и чланова породице. Контакт се реализује један до два пута мјесечно, а по потреби и чешће, кроз посјете у институцијама и обављање разговора. Учесталост посјета зависи од институције у коју су смјештени и дужине трајања изречене мјере. Контакт с породицом малољетника се остварује телефонским путем, као и кроз савјетодавне разговоре у просторијама службе у зависности од потреба. Контакт са установом у коју је смјештен малољетник остварује педагог и социјални радник, путем телефон и приликом посјета, као и писаним путем. Установе редовно достављају извјештаје о току третмана малољетника у складу са Законом о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку ФБиХ. Континуирано током трајања мјере у телефонском су контакту, а посјете тј. обилазак малољетника прилагођен је потребама малољетника и од тога зависи учесталост посјета, као и од дужине изречене васпитне мјере. Током припреме за отпуст, служба социјалне заштите ради с малољетником уколико се укаже потреба. У досадашњој пракси нису имали потребе да

¹²⁷ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 20. 9. 2021. године;

пружају помоћ малољетнику око изналажења смјештаја и средине у којој ће живјети након издржане санкције зато што су се малољетници враћали у своје породице, али у случају потребе иста помоћ би била пружена. Малољетнику се пружа континуирана помоћ и подршка при завршетку основног образовања, као и средњошколског образовања за редовне ученике. Међутим, за ванредне ученике немају довољно средстава како би се обезбиједило ванредно полагање за средњошколско образовање. Малољетници и њихови родитељи се упућују и добијају смјернице на који начин могу регулисати здравствено осигурање. Уколико се процијени да ради њиховог здравља постоји потреба за укључивањем у Центар за ментално здравље, исти се укључују, а самим тим се наставља и сарадња са Центром за ментално здравље.

Малољетнику се пружа помоћ при проналаску запослења у виду професионалног савјетовања и информисања, док немају могућности за пружање системске подршке, односно обезбјеђења посла.

Малољетнику се након извршења кривичне санкције обезбјеђује једнократна или изузетна помоћ у складу са Законом о социјалној заштити, заштити цивилних жртава рата и заштити породица с дјецом. Малољетнику без родитељског старања се именује старатељ и предузимају се мјере збрињавања које укључују смјештај, исхрану, лијечење, образовање и друге потребе.

Служба социјалне заштите општине Илиџа¹²⁸ у својој организационој структури има стручног сарадника – педагога и социјалног радника. С малољетником контакт остварује социјални радник и педагог из стручне цјелине за заштиту и третман дјеце и омладине с поремећајима у понашању и чланова породице. Контакти се редовно реализују у виду телефонских контаката са запосленима установе, писана кореспонденција, као и посјете по потреби и у складу с могућностима. Контакт с породицом малољетника се остварује телефонским путем, као и разговорима у просторијама службе, посјетама на адреси становања по потреби и на захтјев породице. Контакт са установом у коју је смјештен малољетник остварује педагог и социјални радник, телефонски, у виду посјета установи и редовне писане кореспонденције у виду извјештаја или других захтјева установе. Служба социјалне заштите не учествује у припреми малољетника за отпуст, него наведено углавном ради установа у којој је малољетник боравио, а служба социјалне заштите евентуално ради на припреми породице. Служба социјалне заштите врши припрему у евентуалној породици повратка малољетника, а у супротном не посједују стамбене просторе на располагању које би могли евентуално уступити за смјештај. Зависно од ситуације након отпуста малољетника служба социјалне заштите пружа сваки вид подршке у складу са законским могућностима. Малољетнику се пружа помоћ при завршетку образовања уколико у међувремену то лице није стекло пунољетство, а у већини случајева се ради о наведеном. Уколико малољетник није завршио основну школу, служба кореспондира и даје подршку у окончању основношколског образовања, с обзиром на то да је бесплатно. Када је ријеч о средњошколском образовању, служба није у могућности да финансира завршетак ванредног средњошколског образовања, јер не посједује буџет за финансирање. Након извршења кривичне санкције, уколико се ради о малољетнику који нема регулисано здравствено осигурање, покушава да га регулише, те

¹²⁸ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 27. 9. 2021. године;

уколико постоји потреба прижа му се подршка, како савјетодавно, тако и у виду упућивања у одговарајуће установе. Малољетнику се не пружа помоћ при проналаску запослења. Малољетнику се након извршења кривичне санкције обезбјеђује једнократна помоћ у складу са Законом о социјалној заштити, заштити цивилних жртава рата и заштити породица с дјецом и уколико испуњава законске услове омогући се право на топли оброк - кухињу.

Служба социјалне заштите општине Хаџићи¹²⁹ у својој организационој структури има стручног сарадника – педагога, психолога и социјалног радника. С малољетником се остварује контакт, посредством водитеља поступка, а неријетко су укључени и чланови стручног тима, уколико му је изречена мјера која не подразумијева смјештај у установу, али подразумијева посјеђивање исте, контакт се остварује непосредно пред почетак извршења казне. Контакт с малољетником остварује се зависно о установи у коју је смјештен а подразумијева директно информисање о ефектима смјештаја и испитивању о његовим потребама. Такође, за вријеме док је малољетник у установи остварује се контакт с његовом породицом у сврху припреме његовог повратка, а редовна је сарадња са запосленима установе у коју је смјештен. У зависности о томе на који начин је малољетник смјештен у установу, контакти с породицом се остварују с циљем испитивања услова за његов повратак у породицу, јачање родитељских капацитета и компетенција и пружање других видова помоћи за које се укаже потреба. Контакт са установом у виду редовног информисања о току и реализацији смјештаја малољетника, прикупљање података који би користили у будућем раду и планирању активности у циљу пружања помоћи и подршке малољетнику и породици. Редовни су телефонски контакти, писана и усмена кореспонденција и остало. Служба социјалне заштите углавном учествује у припреми малољетника за отпуст у зависности о мјери, врсти и начину смјештаја. Пружају помоћ у изналажењу смјештаја за малољетника тако што се испитује свака могућност која би обезбиједила сигурно окружење за малољетника при изласку из установе. Малољетнику се пружа помоћ при завршетку образовања уколико је то потребно, остварује се сарадња с образовним установама у циљу наставка образовања. Након извршења кривичне санкције, уколико се установи да је малољетнику потребна помоћ око лијечења, остварује се сарадња са здравственим установама. Малољетнику се пружа помоћ при проналаску запослења, с тим да су ријетке ситуације у пракси да је малољетник дошао до степена проналаска запослења, јер су обично узраста када похађају школу. Малољетнику се након извршења кривичне санкције пружају услуге из области социјалне заштите кроз одређена материјална средства. Брига о малољетницима без родитељског старања подразумијева прије свега њихово адекватно збрињавање и регулисање питања старатељства. Када је наведено регулисано, када малољетник имам породицу која о њему брине и старатеља који штити његова права и интересе, сваки други вид помоћи пружа се с утврђеним потребама.

Јавна установа Центар за социјални рад Бања Лука¹³⁰ у својој организационој структури има педагога и социјалног радника и једног професора физичке културе. Центар одржава директан контакт с малољетником смјештеним у установе за извршење институционалних

¹²⁹ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 4. 10. 2021. године;

¹³⁰ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 14. 10. 2021. године;

санкција путем посјета, једном мјесечно. Мимо тога, са групним васпитачем се сарађује контуинуирано, путем телефона, без унапријед одређене динамике. Комуникација је најчешће условљена извјесним потребама дјетета или његове породице. Контакт са установом, у правилу, остварује стручни радник који је пратио дијете током свих претходних поступања (полиција, суд, орган старатељства). Контакти с породицом малољетника су повремено на изричито инсистирање стручног радника Центра. Површан је и тече усиљено, јер га родитељи избјегавају, сматрајући да нису обавезни. Редовну комуникацију имају са установом гдје дијете борави, јер то доживљавају као обавезу и обострани интерес. Контакти с родитељима се дешавају у Центру, а планирани су с циљем оснаживања породичног система за прихват дјетета по изласку из установе. Један од битних аспеката јесте стабилизовање амбијента који би био оптималан за његово будуће функционисање. Стручни радник остварује редовне контакте са установом у коју су смјештени малољетници. Контакти се одржавају директно и путем телефона, једном или више пута мјесечно. Стручни радници уз консултације с Центром за социјални рад раде с малољетником приликом припреме за отпуст. Након извршења кривичне санкције установа у оквиру услуге „постпенална заштита /постинституционална заштита“ дијете има могућност да оствари низ права и услуга из домена социјалне заштите. Познавајући цјелокупну ситуацију, стручни сарадник планира подршку, али је њена реализација у великој мјери зависна о дјетету и родитељима. Врло често сматрају да имају капацитета и да им помоћ Центра није потребна, чак ни новчана. Након извршења кривичне санкције, Центар малољетницима пружа помоћ која подразумева и подршку у школовању, а она се креће од организовања до партиципације у подмиривању трошкова. Центар пружа помоћ у лијечењу малољетника, а облици подршке се односе на психосоцијалну и материјалну. Након издржане санкције, уколико је дијете/лице стекло одређено звање, помаже му се у проналаску запослења, иако је та активност до сада најрјеђе реализована. У ранијем периоду, Центар је располагао извјесним ресурсима, обезбијеђеним путем меморандума о сарадњи, у производним предузећима која су прихватала кориснике, нудећи им запослење. У посљедње вријеме, помоћ у запошљавању се одвија кроз писану препоруку Центра или евентуално, приватних познанстава, што је врло ријетко. Након издржане казне малољетнику се пружа помоћ при обезбјеђивању хране и исхране из средстава Центра и локалне заједнице. Право на новчану помоћ у храни и одјећи обезбјеђује се преко хуманитарних организација и удружења грађана. Дијете без родитељског старања се збрињава као и остала дјеца из ове категорије. Уобичајени начини су хранитељство или смјештај у Дому „Рада Врањешевић“.

Јавна установа Центар за социјални рад Добој¹³¹ у својој организационој структури има четири радника (дипл. психолога, мр психолога, дипл. социјалног радника и дипл. социјалног педагога) који раде с дјецом која су у сукобу са законом. Контакт с малољетником се редовно одржава путем телефонских контаката и посјета установи. Контакт остварују претходно наведени запосленици и остварују су се с породицом малољетника једном мјесечно путем телефонског контакта, те путем повремених посјета породици. Стручни тим за питање малољетника у сукобу са законом остварује контакт са установом у коју је смјештен малољетник путем мјесечних телефонских контаката (по потреби и чешће) и путем извјештаја од стране установе. Служба социјалне заштите

¹³¹ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 12. 10. 2021. године;

сарађује са установом у коју је малољетник смјештен и учествује у припреми малољетника за отпуст. Након извршења кривичне санкције сви малољетници су се враћали у своје биолошке породице у које су били смјештени прије одласка у установу. Служба социјалне заштите у сарадњи с надлежним министарством и школом омогућава наставак започеток образовања и усавршавања малољетника након извршења кривичне санкције. Уколико је малољетнику потребно лијечење ради заштите његовог физичког и душевног здравља након извршења кривичне санкције, служба социјалне заштите пружа такву врсту подршке. Малољетнику се не пружа помоћ при проналаску запослења након извршења кривичне санкције, али се пружа одређена финансијска подршка у складу са Законом о социјалној заштити.

Установа Центар за социјални рад Градачац¹³² у својој организационој структури има једног запосленог који је социјални радник. Не одржавају редован контакт с малољетником смјештеним у установе за извршење институционалних санкција током трајања извршења санкције због заузетости другим послом. Службе социјалне заштите раде с малољетником приликом припреме за отпуст а након извршења кривичне санкције установа пружа помоћ уколико је потребно око изналагања смјештаја и средине у којој би малољетник живио након истека казне. Након извршења кривичне санкције Центар пружа помоћ малољетницима ради довршетка започетог образовања или стручног усавршавања, тако што доставља молбе образовним установама. Ова установа пружа помоћ у регулисању здравствене заштите и пружа помоћ око лијечења малољетника ради заштите његовог физичког и душевног здравља. Такође, малољетнику пружа помоћ при проналаску запослења тако да просљеђују молбе за запослење, те му након извршења кривичне санкције обезбјеђује једнократну новчану помоћ.

5.3. Тужилаштва

Надлежним тужилаштвима која су учествовала и водила поступке против малољетника који су смјештени у установама упућени су упитници, односно питања: *Колико је тужилаца за малољетнике у вашем тужилаштву? Да ли тужилац за малољетнике најмање два пута годишње обилази малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција? Ко обавља обилазак малољетника у установама: тужилац за малољетнике који је учествовао у вођењу истраге малољетника смјештеног у установама или било који тужилац за малољетнике вашег тужилаштва или други тужилац који не ради на предметима малољетничког преступништва? Да ли тужилац за малољетнике остварује непосредни контакт с малољетником смјештеним у установи? Да ли тужилац за малољетнике остварује непосредни контакт са стручним лицима која раде с малољетницима у установи? Да ли тужилац за малољетнике остварује непосредни увид у одговарајућу документацију цијенећи законитост и исправност поступања с малољетницима?*

Да ли тужилац за малољетнике цијени да су капацитети за третман малољетника у установи задовољавајући? Да ли је у претходном периоду тужилац за малољетнике уочио одређене пропусте у раду у установама за смјештај малољетника?

¹³² Одговор на упитник ЈУ Центар за социјални рад Градачац, број 01/3-09-1237-2/21 од 12. 10. 2021. године;

Кантонално тужилаштво Тузланског кантона у својој кадровској структури има два тужиоца задужена за рад с дјецом. Из података из упитника¹³³ произилази да тужилац малољетнике смјештене у установи за извршење институционалних санкција обилази најмање два пута годишње, но да су у претходном периоду посјете зависиле од епидемиолошке ситуације. Обилазак малољетника у установи врши тужилац за малољетнике који је учествовао у вођењу истраге малољетника смјештеног у установу. На питање да ли тужилац за малољетнике остварује непосредни контакт с малољетником смјештеним у установи, као и са стручним лицима која раде с малољетницима у установи, Кантонално тужилаштво Тузланског кантона одговорило је одрично. Међутим, на питања да ли тужилац за малољетнике остварује непосредни увид у одговарајућу документацију цијенећи законитост и правилност поступања с малољетницима, Тужилаштво је одговорило да не остварује. Тужилац за малољетнике не цијени да су капацитети за третман малољетника у установи задовољавајући, али одговара да у претходном периоду није уочио одређене пропусте у раду у установама за смјештај малољетника.

У Кантоналном тужилаштву Унско-санског кантона има седам тужилаца задужених за рад с дјецом, који посједују сертификате за рад с малољетницима, док су четири тужиоца у фази стицања сертификата. На питање да ли тужилац за малољетнике најмање два пута годишње обилази малољетника смјештеног у установи за извршење институционалних санкција, према подацима из упитника¹³⁴ произилази да их тужилац за малољетнике не обилази најмање два пута годишње. Упитником се наводи да су тужитељке и стручна савјетница – психологиња које раде у Одсјеку за малољетнике, прије ковид пандемије посјетиле малољетнике смјештене у Васпитно-поправном дому Орашје, установи гдје се уобичајено смјештају малољетници за извршење институционалних санкција. Због пандемије ковид у посљедње двије године, није се практиковао одлазак у ову институцију.

Кантонално тужилаштво Кантона Сарајево у својој организационој структури има три тужиоца задужена за рад с малољетницима. Из података из упитника¹³⁵ произилази да тужилац малољетнике смјештене у установи за извршење институционалних санкција обилази најмање два пута годишње, но да је у 2020. години посјета обављена само једном имајући у виду појаву пандемије изазване вирусом Ковид-19. Обилазак малољетника у установи врши тужилац за малољетнике који је учествовао у вођењу истраге малољетника смјештеног у установу, као и било који тужилац за малољетнике Тужилаштва. На питање да ли тужилац за малољетнике остварује непосредни контакт с малољетником смјештеним у установи, као и са стручним лицима која раде с малољетницима у установи, Кантонално тужилаштво Сарајевског кантона одговорило је одрично. Такође, тужилац за малољетнике остварује непосредни увид у одговарајућу документацију цијенећи законитост и правилност поступања с малољетницима. Тужилац за малољетнике сматра да су капацитети за третман малољетника у установи задовољавајући, те да у претходном периоду није уочио одређене пропусте у раду у установама за смјештај малољетника.

¹³³ Достављен Институцији омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине, 27. 9. 2021. године;

¹³⁴ Достављен Институцији омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине, 14. 9. 2021. године;

¹³⁵ Достављен Институцији омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине, 27. 9. 2021. године;

Кантонално тужилаштво Зеничко-добојског кантона¹³⁶ у својој структури запослених који раде с дјецом која су у сукуобу са законом има двије тужитељке и једног стручног савјетника – психологиња. Обилазак малољетника, тужилац за малољетнике врши најмање два пута годишње. Обилазак малољетника у установу врши тужилац за малољетнике који је учествовао у вођењу истраге малољетника смјештеног у установу.

Тужилац за малољетнике остварује непосредни контакт с малољетником смјештеним у установу и са стручним лицима која раде с малољетницима у установи. Такође, тужилац за малољетнике остварује непосредни увид у одговарајућу документацију цијенећи законитост и правилност поступања с малољетницима. Тужилаштво цијени да су капацитети за третман малољетника у установи задовољавајући и нису уочене одређени пропусти у раду у установама за смјештај малољетника.

Тужилаштво Брчко дистрикта Босне и Херцеговине¹³⁷ у својој организационој структури запослених који раде с дјецом која су у сукуобу са законом има једног тужиоца. Обилазак малољетника, тужилац за малољетнике врши најмање два пута годишње. Обилазак малољетника у установу врши: тужилац за малољетнике који је учествовао у вођењу истраге малољетника смјештеног у установу.

Тужилац за малољетнике остварује непосредни контакт с малољетником смјештеним у установу и са стручним лицима која раде с малољетницима у установи. Такође, тужилац за малољетнике остварује непосредни увид у одговарајућу документацију цијенећи законитост и правилност поступања с малољетницима. Тужилаштво цијени да су капацитети за третман малољетника у установи задовољавајући и нису уочени одређени пропусти у раду у установама за смјештај малољетника.

Окружно јавно тужилаштво у Добоју¹³⁸ у својој структури запослених који раде с дјецом која су у сукуобу са законом, има два тужиоца и једног стручног савјетника – психолога. Обилазак малољетника, тужилац за малољетнике не врши најмање два пута годишње. Као образложење наводи се, заузетост тужиоца због рада на предметима општег криминала као и због епидемиолошке ситуације у протекле двије године, те због здравствених разлога једног од тужилаца – инфекција коронавирусом.

Кантонално тужилаштво Херцеговачко-неретванског кантона у својој кадровској структури има пет тужилаца задужених за рад с малољетницима, с тим да наглашавају да већина тужилаца овог тужилаштва посједује сертификат о стручној оспособљености за обављање послове из ове области. Из података из упитника¹³⁹ произлази да стручни савјетник-психолог врши обилазак малољетника смјештених у установи за извршење институционалних санкција најмање два пута годишње. Стручни савјетник остварује непосредни контакт с малољетником и након тога подноси извјештај предметном тужиоцу. На питање да ли тужилац за малољетнике остварује непосредни контакт с

¹³⁶ Подаци добијени помоћу упитника који је испуњен 14. 9. 2021. године од стране Адисе Кадушић, тужилац за малољетнике КТ ЗДК;

¹³⁷ Подаци добијени помоћу упитника који је достављен Институту омбудсмана, 5. 10. 2021. године;

¹³⁸ Подаци добијени помоћу упитника који је испунила 14. 10. 2021. године Ваја Тодоровић, шеф Одјељења за малољетне починиоце кривичних дјела у Окружном јавном тужилаштву у Добоју;

¹³⁹ Одговор на упитник Кантонално тужилаштво Херцеговачко-неретванског кантона, број А-1250/21 од 26. 10. 2021. године;

малољетником смјештеним у установи, као и са стручним лицима која раде с малољетницима у установи, Кантонално тужилаштво Херцеговачко-неретванског кантона одговорило је да то врши стручни савјетник-психолог. Међутим, на питања да ли тужилац за малољетнике остварује непосредни увид у одговарајућу документацију цијенећи законитост и правилност поступања с малољетницима, Тужилаштво је одговорило да не остварује јер се Тужилаштву редовно доставља извјештај о реализацији третмана малољетника од стране казнено-поправне установе. Тужилац за малољетнике не цијени да су капацитети за третман малољетника у установи задовољавајући, али одговара да у претходном периоду није уочио одређене пропусте у раду у установама за смјештај малољетника.

Закључци Омбудсмана у вези с поступањима судова, центара за социјални рад и тужилаштва

Омбудсмани првенствено желе да укажу свим надлежним на чињеницу да је неспорно приликом разговора с малољетницима јасно утврђено да је њима и те како стало да их обилазе судије и тужиоци за малољетнике и представници центара за социјални рад из средина из којих долазе, посебно када су установе удаљене од мјеста пребивалишта малољетника. Надаље, неспорно је и да су свим надлежним органима познате законске обавезе и да су сви надлежни унутар својих институција одредили стручњаке/професионалце који се у свакодневном раду баве проблемима дјече у сукобу са законом. Такође је важно и што су професионалци који се баве овом проблематиком прошли одговарајуће обуке и едукације.

Омбудсмани позивају судове и тужилаштва да без изузетака поступају у складу са својим законским обавезама, односно да најмање два пута у току године обилазе малољетника смјештеног у установи за извршење заводских мјера, а по потреби и више пута, јер је законима прописан минимум.

Приликом сачињавања и овогодишњег извјештаја, али и ранијих извјештаја, Омбудсмани су јасно установили да многи судови не извршавају своје обавезе како је то прописано законима. Изузетно је важно да судије и тужиоци непосредно контактирају с малољетником и стручним лицима која се старају о извршењу мјере, као и да изврше увид у одговарајућу документацију, а све како би на један свеобухватан начин утврдили законитост и правилност поступања и цијенили у сваком конкретном случају, успјех постигнут у васпитању и правилном развоју личности сваког малољетника.

Што се тиче рада центара за социјални рад, њихово укључивање у извјештај је било неопходно, јер је циљ што јасније установити право стање у којем се налази улога надлежних служби социјалне заштите/центара за социјални рад са аспекта рада с малољетницима смјештеним у установи за извршење институционалних санкција. Анализом достављених упитника може се закључити да центри за социјални рад при остваривању своје дјелатности, сарађују с надлежним органима свих нивоа власти, удружењима грађана и невладиним организацијама, предузећима, установама, породицама и појединцима. Међутим, у циљу подстицања ефикасније сарадње и размјене информација, Омбудсмани сматрају да је неопходна редовнија комуникација и посјете на

релацији центри за социјални рад – установа – малолетник. Такође из достављених одговора центара за социјални рад произлази да центри различито поступају иако су законске одредбе идентичне за све центре. Омбудсмани ће примјерке овог извјештаја доставити свим центрима за социјални рад којима су достављени упитници, како би се у наредном периоду уједначила пракса поступања.

VI ГЕНЕРАЛНЕ ЗАБРИНУТОСТИ ОМБУДСМАНА

Након обиласка свих установа у које су смјештена дјеца у сукобу са законом и сумирања прикупљених података, Омбудсмани са задовољством констатују да је у овим установама смјештен мали број малољетника. Међутим, сходно чињеничном стању, намеће се питање: да ли је малољетничка делинквенција у Босни и Херцеговини у константном опадању или се знатан број малољетника у сукобу са законом санкционише васпитним мјерама које не подразумијевају институционални третман (васпитне мјере упозорења и усмјеравања, односно васпитне мјере појачаног надзора), или је примјена алтернативних мјера (полицијско упозорење и васпитне препоруке) подигнута на знатно већи ниво или у завршници, имамо појачани ниво примјене начела опортунитета које подразумијева непокретање поступка према малољетнику у сукобу са законом ради нецјелисходности. Одговор на наведено питање посебно је занимљив ако се узму у обзир свакодневне информације, које у великој мјери долазе из средстава јавног информисања, али и жалби регистрованих у Институцији омбудсмана из којих је видљиво да је у нашем друштву сваки дан све више вршњачког насиља и малољетничке делинквенције.

Омбудсмани сматрају да је у свим установама потребно појачати третмански дио рада с малољетницима који се мора одвијати 24 сата дневно без изузетка. Неспорно је, да и сада стручни тимови установа проводе третман, неки више, а неки мање успјешно, и онако како је то већ детаљно описано за сваку установу појединачно. Међутим, након сагледавања цјелокупног стања, Омбудсмани закључују, да се сврха третмана може постићи само уколико се успостави 24-часовна присутност стручног особља у установи, а које је при томе дужно да осигура што јаснију структуру дневних активности малољетника, тако да третманске активности (радионице и секције) буду обавезне, јасно структуриране, а све у циљу стицања одређених вјештина и усвајање знања. Сврха кривичних санкција је да се пружањем заштите, бриге, помоћи и вршења надзора, као и осигурањем општег и стручног оспособљавања, утиче на развој личне одговорности малољетника, обезбиједи његово васпитање и правилан развој, а све у циљу поновног укључивања малољетника у друштвену заједницу. При томе, стварање што угоднијег амбијента у установама и потпуно испуњење времена малољетника током њиховог боравка у установи, не подразумијева издвајање додатних финансијских средства или ангажовање већег броја стручног особља у установама. Истовремено, Омбудсмани сматрају да је потребно побољшати материјални статус запослених и омогућити им стално стручно оспособљавања и усавршавања, како свих запослених у овим установама који долазе у контакт с дјецом, тако и стручног особља за које је неопходно организовати, сталне и потребне обуке, едукације, а у складу с највишим домаћим и међународним стандардима.

Омбудсмани посебно указују на проблем постпеналног третмана малољетника који у нашем друштву готово и не постоји, а који је од суштинског значаја за поновну реинтеграцију малољетника у друштво. Улога овог третмана јесте помоћи малољетницима да се што безболније укључе у друштвену заједницу, након изласка из установе. Улога постпеналне помоћи и сарадња је неопходна, јер би требало да омогући малољетнику да осигура свој материјални положај, уједно олакшава његову адаптацију на живот ван

установе и на тај начин помогне му да се одвоји од изазова поновног криминалног понашања, односно рецидива. Никако не смијемо заборавити да дјеца која долазе у сукоб са законом не чине то по сопственом избору, него као резултат сужених могућности доступних за њихов развој. Ове могућности су још више ограничене једном када уђу у систем кривичног правосуђа. Дјеца из ризичних група која би могла доћи у сукоб са законом су често жртве злостављања и занемаривања, немарног или неадекватног родитељства и економских потешкоћа.

У односу на раније извјештавање, генерална оцјена стања, по мишљењу Омбудсмана, јесте да је у већини установа у погледу третмана учињен одређени помак. Међутим, забрињава чињеница, да је од посљедњег извјештавања прошло три године а да у већини установа још увијек није успостављен 24-часовни третман што је неопходно како би се остварила сврха третмана малољетних лица.

У погледу материјалних услова, услови у установама се нису много промијенили у односу на претходни извјештај. Наиме и даље се одређене установе налазе у оквиру казнено-поправних установа што им у великој мјери отежава рад, док у другим установама нису у већој мјери извршена новчана улагања. С тим у вези, Омбудсмани констатују да су у односу на раније извјештавање у погледу материјалних услова учињени мали помаци, али не толико важни да би довели до већих промјена у начину побољшања услова и функционисања ових установа. Омбудсмани су свјесни да је и сам период пандемије коронавируса који нас је задесио у посљедње двије године утицао на ове токове и довео тога да у овој области у погледу људских, материјалних и техничких услова није било битнијег напретка, те су се надлежни у установама „успавали“ и да у извјесној мјери недостаје оптимизма и ентузијазма у односу на раније периоде, а након доношења закона о заштити и поступању са малољетницима и дјецом у кривичном поступку. Омбудсмани се надају да ће овај извјештај допринијети позитивним промјенама.

VII ПРЕПОРУКЕ ОМБУДСМАНА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују владама ентитета и надлежним министарствима:

- Да успоставе посебне установе за лијечење и оспособљавање малољетника, како је то прописано законима о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичним поступцима, да би се омогућило изрицање и извршење ове заводске васпитне мјере, као и мјере безбједности обавезног психијатријског лијечења или да у оквиру постојећих установа за смјештај малољетника у сукобу са законом успоставе посебне реферате у којима би се извршавала ова васпитна мјера.
Рок за реализацију препоруке: двије године.
- Да у ентитетским министарствима правде при ресору/сектору за извршење кривичних санкција формирају посебна одјељења која ће се бавити искључиво извршењем кривичних санкција према малољетницима у сукобу са законом.
Рок за реализацију препоруке: једна година.

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују Федералном министарству правде и Министарству правде Републике Српске:

- Да у циљу додатног стручног оспособљавања и усавршавања свих запослених у установама који су укључени у третман малољетника наставе с континуираним, специјализованим и лиценцираним обукама које ће задовољити највише домаће и међународне стандарде.
Рок за реализацију препоруке: континуирано.

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују Министарству правде Републике Српске:

- Да предузме неопходне активности на оснивању васпитног центра за малољетнике (члан 36. Закона) чијим би се радом обезбиједио краткотрајни, али интензивни третман малољетника, посебно уважавајући примјере добрих пракси функционисања васпитних центара у Федерацији Босне и Херцеговине.
Рок за реализацију препоруке: двије године.

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују Високом судском и тужилачком савјету Босне и Херцеговине:

- Да с овим извјештајем упозна све судове и тужилаштва у Босни и Херцеговини.
Рок за реализацију препоруке: одмах.
- Да у свом поступању и комуникацији са судовима и тужилаштвима посебно апострофирају обавезу судија и тужилаца за малољетнике да редовно посјећују малољетнике у сукобу са законом у установама.
Рок за реализацију препоруке: континуирано.
- Да обавезе све судије за малољетнике с подручја Федерације Босне и Херцеговине, да приликом изрицања мјере притвора размотре могућност привременог смјештаја малољетника у току припремног поступка у оквиру Одјељења за опсервацију и дијагностику при Заводу за васпитање мушке дјеце и омладине Сарајево или у оквиру Васпитног центра Кантона Сарајево.

- Рок за реализацију препоруке: континуирано.
- Да подстиче тужиоце за малољетнике и судије за малољетнике на примјену васпитних препорука.
Рок за реализацију препоруке: континуирано.

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују Центру за едукацију судија и тужилаца Федерације Босне и Херцеговине и Центру за едукацију судија и тужилаца Републике Српске:

- Да у своје годишње програме рада обавезно уврштавају знатно већи број тема (најмање пет у току једне календарске године) из области права дјече, преступништва младих и њихове кривичноправне заштите с циљем стицања додатних посебних знања и континуираног стручног оспособљавања и усавршавања судија и тужилаца за малољетнике.
Рок за реализацију препоруке: континуирано.

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују надлежним ентитетским и кантоналним министарствима унутрашњих послова:

- Да примјењују мјеру полицијског упозорења у свим оним ситуацијама када су испуњени законом прописани услови.
Рок за реализацију препоруке: континуирано.

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују надлежним ентитетским и кантоналним министарствима правде, министарствима здравља и социјалне заштите и центрима за социјални рад:

- Да самостално и у координацији с другима развијају и раде на реализацији програма постпеналне заштите малољетника.
Рок за реализацију препоруке: континуирано.

Омбудсмани Босне и Херцеговине препоручују свим установама у које су смјештени малољетници у сукобу са законом а који су обухваћени овим извјештајем:

- Да успостављају и интензивирају сарадњу властитог особља са заједницом, центрима за социјални рад и породицом малољетника, у циљу стварања услова за кориштење ванзаводских погодности.
Рок за реализацију препоруке: континуирано.
- Да већу пажњу посвете изради индивидуалних планова поступања, посебно тако да исти буду употпуњени распоредом дневних активности.
Рок за реализацију препоруке: континуирано.

Наведени органи и установе се позивају да доставе одговоре о начинима реализације препорука писаним путем на адресу Академика Јована Сурутке бр. 13, Бања Лука, с позивом на број Ж-БЛ-01-536/21.

АНЕКС I

Преглед посјета установама

Назив установе	Датум посјете
Казнено-поправни завод Бања Лука Васпитно-поправни дом	28.09.2021. године
Казнено-поправни завод Орашје Одјељења Одгојно-поравни дом и Малољетнички затвора	14.09.2021. године
КЈУ „Одгојни центар“ Тузла	13.09.2021. године
Казнено-поправни завод Источно Сарајево Малољетнички затвор	22.09.2021. године
ЈУ „Завод за васпитање мушке дјеце и омладине“ Сарајево	21.09.2021. године
КЈУ „Одгојни центар Кантона Сарајево“	21.09.2021. године